

אוניברסיטת בן - גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
המחלקה ל תקשורת

המדיום הוא המסר!?

השימוש שעושות קבוצות טרור ותנועות חברתיות באינטרנט

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A)

מאת: שרון אשכנזי

בהנחיית: פרופ' הלל נוסק, ד"ר יעל קינן

עבודה זו מוקדשת לסבא שלי, משה
אברהמוב ז"ל שממיתת בית החולים בה
שכב לפני שמונה שנים הביט עליי בגאווה
בעת שבישרתי לו כי סיימתי את לימודי
התואר הראשון שלי. אני מקווה כי הוא
מביט עליי מלמעלה ורואה את סיומו של
שלב נוסף בלימודי האקדמיים.

תודות

תודה למשפחתי על התמיכה והסבלנות, ובמיוחד לאחותי קארין שליוותה אותי ברגעי המשבר והציגה
את הדברים בפרופורציות הראויות.

תודה למנחים שלי פרופ' הלל נוסק, על שעות ארוכות שהקדיש לקריאת העבודה, על מתן הערות
ברורות שתרמו לתוכן ואף הארות אשר קידמו העבודה לרמתה היום ולד"ר יעל קינן אשר עימתה אותי
עם שאלות בסיסיות במחקר מה שגרם לי למצוא את התשובות הנכונות ולחזק את הביטחון שלי
במחקר.

תודה מיוחדת וגדולה למאיה ליטוין ישועה, הנפש התאומה שלי בכל התהליך הארוך והמתיש של
הפיכת נושא המחקר לעבודה של ממש.

תודה לקרן דביר, על העידוד לערוך מחקר כמותי ולהתמודד עם הפחדים הכרוכים בכך.

תודה לשירלי זייפמן, שלקחה את העבודה עד ארצות הברית הרחוקה ושקדה על העריכה הלשונית.

תודה לנטלי גרינברג פז, שהקדישה מזמנה להגהות העבודה והציעה הצעות לגבי עיצובה.

תודה לכל חבריי האישיים וחבריי לעבודה שהסכימו במשך השנתיים האחרונות להתמודד עם העלויות
והמורדות שחוויתי, לשוחח על נושאים הקשורים לתיזה ובעיקר לתת יותר מאשר לקבל.

תוכן עניינים

.....	רשימת לוחות	
.....	רשימת גרפים	
1	מבוא	1
3	סקירת ספרות	2
3	2.1 אינטרנט	
3	2.1.1 אינטרנט – התפתחות	
5	2.1.2 גישות תיאורטיות	
6	2.1.3 מבנים רישתיים	
8	2.2 פעילות פוליטית והמדיה	
8	2.2.1 פעילות פוליטית חוץ ממסדית	
13	2.3 קבוצות טרור	
13	2.3.1 טרור פוליטי – הגדרה	
15	2.3.2 טרור פוליטי – סוגים	
16	2.3.3 טרור פוליטי מודרני – השורשים ההיסטוריים והרעיוניים	
18	2.3.4 טרור פוליטי – מבנה ארגוני	
20	2.3.5 טרור פוליטי ותקשורת	
23	2.4 תנועות חברתיות	
23	2.4.1 תנועה חברתית – הגדרה	
28	2.4.2 תנועות חברתיות – סוגים	
29	2.4.3 התנועות החברתיות במערב – שורשים היסטוריים	
31	2.4.4 חברה אזרחית	
32	2.4.5 תנועות חברתיות – מבנה והשפעה	
33	2.4.6 ארגונים שאינם ממשלתיים (NGO) – מקרה בוחן	
35	2.4.7 תנועות חברתיות ותקשורת	
37	2.5 פעילות אזרחית, תנועות חברתיות, קבוצות טרור, אינטרנט ומה שביניהם	
37	2.5.1 פעילות אזרחית	
38	2.5.2 אופני התארגנות ודפוסי פעולה באינטרנט	
38	2.5.3 השימוש באינטרנט והערכתו	
42	3. שאלות, השערות, שיטות מחקר ודגימה	
42	3.1 שאלת המחקר	
42	3.2 השערת המחקר	
42	3.3 שיטת המחקר	

45	.....	3.4	מעריך המחקר
45	.....	3.4.1	דגימה
46	.....	3.4.2	איסוף הדגימה
51	.....	4	ממצאים
62	.....	5	דיון, סיכום ומסקנות
62	.....	5.1	דיון
62	.....	5.1.1	דפוסי השימוש
68	.....	5.2	ממצאים – משמעות והשלכות
72	.....	5.3	סיכום ומסקנות
73	.....	5.4	מחקר עתידי
73	.....	5.5	מגבלות המחקר
75	.....		ביבליוגרפיה
	.....		נספחים

רשימת לוחות

8	פעילות פוליטית	.1
26	המערך החברתי בחברה נתונה - הדגשים	.2
27	גישות חדשות למול גישות ישנות	.3
47	אתרי אינטרנט של קבוצות טרור	.4
47	אתרי אינטרנט של תנועות חברתיות לא ממשלתיות (NGO)	.5
54	סיכום סטטיסטיקה תיאורית – משתנים רציפים	.6
57	גלריית תמונות	.7

רשימת גרפים

55.....	8. תרומות.....
55.....	9. קישורי פנים.....
56.....	10. קישורי פנים בחלוקה לתחומי פעילות.....
56.....	11. גלריית תמונות.....
58.....	12. קישורי חוץ.....
59.....	13. נראות.....
59.....	14. נראות בחלוקה לתחומי פעילות.....
60.....	15. שפות.....
61.....	16. שפות בחלוקה לתחומי פעילות.....

תקציר

חשיבותם של המדיה השונים להעלאת רמת הידע והמודעות האזרחית של הציבור הינה ראשונה במעלה. עוד במאה התשע עשרה, פרה העידן האלקטרוני, נעשה שימוש במדיה המודפסים אשר היוו כלי להעברת מידע לתנועות החברתיות שביקשו לפרסם עצמן בקרב הציבור. במאה העשרים חברו לתהליך זה הטלוויזיה והרדיו ואלו הגבירו את יחסי התלות בין המדיה לארגונים השונים. קבוצות טרור, בעקבות התפתחות זו, היו מודעות לאפקט שיצרה התמונה הויזואלית על הקהל, שהיה עמוק וארוך טווח יותר מזו שיצרה המילה המדוברת או המודפסת (הרמן, 1995; Nacos, 2006; Koopmans, 2004).

וולפספלד (Wolfsfeld, 1997) הציג זאת באמצעות בחינת קבוצות מחאה אשר התנגדו לתהליך אוסלו. תנועות אלה היו ברובן חסרות לגיטימציה ומשאבים ארגוניים. חוסרים אלו הקשו מאוד על ייצוגם ההולם בבמה המרכזית – אמצעי התקשורת. אלו שימשו כלי ביטוי נגיש להעברת מידע שוטף ויצב לכלל הציבור, מחד גיסא, אך מאידך גיסא, המידע שנמסר היה נתון לשיקוליהם הבלעדיים, שהושפעו בין השאר מהאליטות השליטות. תלות זו השתנתה כאשר לזירה נכנסו טכנולוגיות תקשורת חדישות (Wolfsfeld, 1984). כך קרה שבתחילת המאה העשרים ואחת, תנועות חברתיות וקבוצות טרור אימצו טכנולוגיות תקשורת חדשות לפעולות ארגוניהן ולקידום מטרותיהן. יתרונותיה של הטכנולוגיה במקרה זה שלפנינו, רשת האינטרנט, מסתכמים באפשרות קלה יחסית לתיאום בין הפעילים, עלויות נמוכות בתפעול המערכת, טווח גאוגרפי רחב המביא עימו חשיפה בינלאומית, גיוס תומכים, העברת מידע וגיוס מממנים. זאת ועוד, באינטרנט ניתן למצוא שפע של מידע על התנועות ופעולותיהן, אין גורם אחד המנהל את הרשת ומקטעים שלה יכולים להמשיך לפעול גם אם חלקים אחרים נפגעו. עבור ארגונים שונים הכמהים באופן תמידי לפרסום מאפשרת טכנולוגיה זו ליצור פונקציה המייצגת את התקשורת האלטרנטיבית כך שהיא מהווה תחליף לתקשורת הקיימת כמו גם אסטרטגיה וטקטיקה בפני עצמה לשינוי ורפורמה בקרב המדיה השייכים לזרם המרכזי. (נוסק, 2001; Brinson, 2006; Atton, 2002; Downing, 2001).

מטרת המחקר, אם כן, הינה למפות את השימוש באינטרנט הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סנגור, פוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור.

בעבר תנועות חברתיות כמו גם קבוצות טרור ביקשו לדווח על קיומן, מטרותיהן ופעולותיהן בקרב הציבור באמצעות המדיה המסורתיים. מנגד ביקשו המדיה לעשות שימוש בתנועות החברתיות, בקבוצות הטרור ובפעילותן כחומר חדשותי, כך שנרקמה מערכת יחסים של תלות הדדית שלשני הצדדים היה עניין בה, אם כי לא תמיד התלות והעניין היו שווים (Tilly, 2004; Wolfsfeld, 1997; Zald & Ash, 1966). במבט ראשון נראה כי הבדלי הכוחות הללו אינם קיימים באינטרנט, המהווה כלי רב חשיבות לארגונים אלה, המבקשים להגיע לקהל בינלאומי, לגייס חברים נוספים, להמשיך בקשר רציף עם ארגונים אחרים ולשלוט על ייצוגם התקשורתי (Gerstenfeld, Grant & Chiang, 2003).

הניסיונות לבדוק ראייה זו כמו גם לבחון את קביעתה של ענת קורץ (Kurz, 2003) המציגה במחקרה הנחת יסוד כי ארגונים הקוראים תגר באופן אלים על הכוחות העומדים מולם ותנועות אשר פועלות לשינוי חברתי ופוליטי ללא אלימות, נמצאים על אותו ציר, וכי ההבדל הוא בשלבי ההתמסדות שלהם, העלתה את השאלה העומדת בבסיס מחקר זה.

השאלה שנשאלה היא האם האינטרנט, כמדיום טכנולוגי תקשורתי חדש, מביא עימו הבדלים בשימוש בו על ידי תנועות חברתיות, מחד גיסא ועל ידי קבוצות טרור, מאידך גיסא.

ההשערה הייתה שכפי שנמצאו בעבר הבדלים בשימוש במדיה המסורתיות בקרב הארגונים השונים, ניתן יהיה למצוא הבדלים גם בשימוש בתכונות האינטרנט – המדיום התקשורתי החדש, בקרב קבוצות טרור לעומת תנועות חברתיות.

ההשערה נבחנה על קבוצות טרור שנבחרו מתוך רשימת ארגוני הטרור (FTO) של מחלקת המדינה האמריקאית נכון לנובמבר 2006, כפי שמפורסמת באתר¹ וכן מתוך רשימת ארגוני הטרור של האיחוד האירופי נכון לנובמבר 2005, כפי שמפורסמת בכתב העת הרשמי של האיחוד². מתוך שתי הרשימות נותחו שמונה אתרי אינטרנט הזמינים ובשפה האנגלית. התנועות החברתיות נבחרו מתוך רשימת התנועות הלא ממשלתיות (NGO) שעובדות בשיתוף פעולה עם האו"ם, כפי שמפורסמת באתר: www.ngo.org נכון לינואר 2007. מתוך הרשימה נבחרו לניתוח שלושים ושלושה אתרי אינטרנט זמינים ובשפה האנגלית. האתרים הן של קבוצות הטרור והן של התנועות החברתיות נדגמו דגימה לא אקראית³.

אתרים אלה נותחו על פי קטגוריות שבדקו שימוש באמצעות קריטריונים של זרימת מידע מחד גיסא, וקריטריונים של הופעה והצגה, מאידך גיסא. ניתוח זה בוצע במסגרת ניתוח תוכן כמותי, באמצעות הצגת סטטיסטיקה תיאורית שבה הוצגו שכיחויות המשתנים. כמו כן, נבחנו ההבדלים בין המשתנים על מנת לענות על השאלה האם קיימים הבדלים מובהקים בשימוש בתכונות האינטרנט בקטגוריות הנבחנו במחקר זה באמצעות מבחן Chi-Square (χ^2).

ממצאי המחקר עלה כי קיימים הבדלים בשימוש באינטרנט בקרב הארגונים השונים. פונקציות שימוש מסוימות שהמדיום האינטרנטי הציע היו בשימוש רב יותר בקרב אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות כגון: הצגת המבנה, עלוני מידע, רשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפת, גיוס תרומות, קישורי פנים וחוץ ונראות ואילו בקרב אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור היו בשימוש רב יותר פונקציות שימוש אחרות כגון: הצגת ההיסטוריה, הצגת האידאולוגיה/מניפסט, גלריית תמונות ושפות.

כלומר, נמצא כי קבוצות הטרור השתמשו באינטרנט בעיקר כפונקציה לזרימת מידע מהם לפרטים ואילו תנועות חברתיות השתמשו במדיום זה גם כדי להשתמש בדרגות החופש שהאינטרנט מציע על מנת שהמידע יחזור ויזרום אליהן מהפרטים. בתחום ההופעה וההצגה של האתרים תנועות חברתיות

¹ www.tkb.org/fto.jsp

² Official journal of the European union: council common position 2005/847/CFSP of November 2005.

³ המבוססת על רשימות קיימות ממקורות בינלאומיים.

עושות שימוש נרחב יותר בקריטריונים מסוימים בהשוואה לקבוצות טרור ואילו קבוצות הטרור עושות שימוש נרחב יותר בקריטריונים אחרים בהשוואה לתנועות חברתיות. רק בפונקציות של סרגל כלים ומנועי חיפוש נמצא איזון כלשהו בין סוגי הארגונים השונים.

מחוץ להשגו של מחקר זה לקבוע אם זהו סוג הארגון שמשפיע על הפונקציות השימושיות גם באינטרנט או שמא מדובר בסיבות נוספות הנובעות מגורמים שונים. הסיבות יכולות לנבוע מפחד, מעלויות במשאבים (כספיים או כח אדם) ומהרצון בהשגת לגיטימציה.

יתרה מזאת, בחינת ההבדלים בשימוש באינטרנט בין הארגונים השונים, גילתה כי השימוש במדיום האינטרנטי הן של קבוצות טרור והן של תנועות חברתיות שנבחנו כאן, מתנהל כפי שהתנהל במדיה אחרים. זאת אל אף שהייתה אפשרות להשתמש בדרגות החופש שמציע האינטרנט כפונקציה המאפשרת הצגה של תקשורת אלטרנטיבית, המהווה תחליף לתקשורת הקיימת ויתרה מכך, להשתמש בו ככלי שיכול להביא לרפורמה בקרב התנהלותם של המדיה המסורתיים (נוסק, 2001; ; Atton, 2002; Brinson, 2006; Downing, 2001). הבדלי הכוחות אומנם אינם קיימים באינטרנט, המהווה כלי רב חשיבות לארגונים אלה, במיוחד שאלו מבקשים להגיע לקהל בינלאומי, לגייס חברים נוספים, להמשיך בקשר רציף עם ארגונים אחרים ולשלוט על ייצוגם התקשורתי (Gerstenfeld, Grant & Chiang, 2003), אך נראה כי הארגונים השונים הם המגבילים עצמם בשימוש בדרגות החופש הבלתי מוגבלות של מדיום זה. הסיבות כפי שראינו, יכולות להיות מגוונות, אך ההנחה המשמעותית שיכולה לנבוע מבחירה בשימוש מוגבל היא כזו המניחה כי ארגונים אלו אינם מוכנים עדיין לוותר על הסיקור במדיה המסורתיים, גם אם הדבר מצריך מהם שימוש לעיתים מתון ולעיתים קיצוני, אך עקיף ברשת. כלומר, יתכן והרפורמה מתקיימת ברמה כלשהי כאשר המדיה המסורתיים משתמשים לפרקים בחומרי הגלם המתפרסמים באתרי האינטרנט של הארגונים השונים, אך היא אינה מהווה שינוי כה קיצוני בכל הנוגע לשימוש באמצעי התקשורת ובפרט באינטרנט.

מהממצאים שהועלו במחקר נראה כי הבחירה בנושא זה תתרום לדיון אודות מיפוי ההבדלים בשימוש באינטרנט בין הארגונים השונים. מחקר זה יכול לשמש כפלטפורמה למחקר עתידי, שיעסוק בבחינת הארגונים שנבדקו כאן על ידי ניתוח תוכן איכותני, המאפשר התעמקות בממצאים ובמשמעותם. כמו כן פנייה לארגונים השונים בשאלונים, תאפשר הבנה של דרכי חשיבתם ופעולתם בעת בניית האתרים והצגתם ברשת ובעיקר העמקת ההבנה של הקשר בין סוג הארגון לשימוש באינטרנט.

מחקר נוסף המתבקש, כפועל יוצא ממחקר זה, הינו כזה המשווה בין ארגונים נוספים מסוגים שונים. אם על ידי השוואה בין קבוצות טרור על תתי הסוגים השונים שלהם, אם בחינת אותן קבוצות (הן טרור והן תנועות חברתיות) והשוואה בין אתריהן המופיעים בשפה האנגלית לבין האתרים המופיעים בשפתם המקורית ואם בחינת הנושא מנקודת מבטם של הגולשים עצמם, כך שנושא יעילותם של האתרים יכול לבוא לידי ביטוי בממצאים.

השלכות מעשיות יכולות לבוא לידי ביטוי באימוץ מסקנות מחקר זה על ידי הממסד, המבקש ללמוד מי אלה העומדים מולו וכיצד הם פועלים בעידן המידע, על מנת שיוכל לפעול בהתאם.

1. מבוא

התפתחויות טכנולוגיות מלוות את בני האדם משחר האנושות. בעקבות המצאת הדפוס, אפשר העיתון לציבור הרחב לרכוש מידע באופן הומוגני ושיטתי. במאה התשע עשרה הביאה המצאת הטלגרף לביטול התלות במרחק הפיזי והגיאוגרפי שהיוותה מכשול בהעברת מידע והתקשרות מהירה והמונית. המצאת הטלפון הפכה את הטלגרף למכשיר תקשורתי שכל פרט יכול להשתמש בו. הרדיו נתפס כמדיום המגיע לקהל רחב, בים, באוויר או ביבשה, היכן שכבלי התקשורת לא יכלו להגיע וכך למעשה מחק לגמרי את בעיית המרחק. הטלוויזיה בתורה הביאה מחד גיסא את הבידור לתוך הבית, כך שהפרטים לא נדרשו לצאת מביתם, מה שהביא לירידה בפעילות החברתית, ומאידך גיסא אפשרה עדכון חדשותי מציאותי על בסיס יומי. העדכון, למרות שהיה חד צדדי, הגיע במהירות באמצעות תמונות שמלוות למלל כשהוא עובר מרחקים גדולים. התפתחויות ושיפורים של טכנולוגיות ותיקות אלה הביאו ליצירת רשת האינטרנט, המאחדת את כל מאפייני המדיה הקודמים. כמו הטלפון והטלגרף יכול האינטרנט לשמש עבור תקשורת בין פרט לפרט (אי-מיילים) לעומת זאת כמו הרדיו והטלוויזיה יכול לשמש כמדיום של תקשורת המונים (Bargh & Mckenna, 2004).

מחקר זה מתבסס על שתי גישות. הגישה הפונקציונאלית והגישה הביקורתית. הגישה הפונקציונאלית, המיוצגת בחקר התקשורת על ידי גישת "השימושים והסיפוקים" המדברת על אימוצן של טכנולוגיות חדשות, כולל כאלה תקשורתיות, כדי לספק צרכים שאמצעי התקשורת הקיימים אינם מספקים. ואילו הגישה השנייה, הגישה הביקורתית, היוצאת מתוך גישות ניו מרכסיסטיות, רואה בטכנולוגיות החדשות אלטרנטיבה למדיה המסורתיים וזאת על מנת לאפשר גישה לאמצעי התקשורת החסומים על ידי האליטות השליטות (Enzensberger, 1972; Katz, Blumer & Gurevitch, 1974). הצורה המעשית של השימוש בטכנולוגיות תקשורת חדשות באה לידי ביטוי באמצעות ה"תקשורת האלטרנטיבית", אשר מופעלת על ידי בודדים וקבוצות על מנת שיוכלו לקבל במה לביטוי עצמי פנים ארגוני וחוף ארגוני (נוסק 2001).

בראש יתרונותיה של רשת האינטרנט עומדת מהות התפישה האלטרנטיבית, קרי חשיפת מטרותיהם ומסריהם של תנועות חברתיות על כל גווניהם בקלות וביעילות (Dahan, 2001). כמו כן, הרשת מספקת מענה על צרכים נוספים כגון: העברת מידע רב במהירות לציבור רחב, עלות תפעול נמוכה, פשטות, אנונימיות המשתתפים, חוסר תלות במרחק הגיאוגרפי, במימד הזמן או בהופעה הפיזית של המשתתפים, יד חופשית בדרגת המעורבות של כל הפעילים והמתעניינים, נגישות למידע וייצוג המסר, רדיקאלי ככל שיהיה, תוך שמירה על מקוריותו, בצורה יעילה ומספקת אשר עולה על פני מדיה מסורתיים אחרים, מה שהביא לבחירתה ככלי המועדף על ידי התנועות והקבוצות השונות ואימוצה תוך כדי הבנת הערך שיש לערוצי תקשורת ישירה (נוסק, 2001; Conway, Bargh & Mckenna, 2004; McKenna & Seidman, 2005; Danitz & Strobel, 1999; Mckenna & Bargh, 2000). יתרונות אחרים מצטיירים כמהפכנים ומצביעים על הטבע הייחודי של האינטרנט ככלי ארגוני המשמש כמדיום האלטרנטיבי עצמו (Brinson, 2006).

קהל משתמשיו נדרש הן להשתתפות פעילה על ידי בחירת מסרי תקשורת ועיבודם והן שותף פעיל ביצירתם (Atton, 2002; Mckenna & Bargh, 2000).

בעוד ששדה המחקר רווי במחקרים אודות תנועות חברתיות מחד גיסא וארגוני טרור מאידך גיסא, מעטים המחקרים שעסקו בשתי הפנים גם יחד תוך התייחסות למדיום האינטרנטי.

במחקרים אלו קיימת התייחסות למאבקים עממים מאורגנים המורכבים מארגונים אשר מנהלים עימות ישיר ואלים עם המשטר ומקובל לכוונתם ארגוני טרור. מנגד, קיימת התייחסות להתארגנויות הפועלות לקידום שינויים בסדר החברתי/פוליטי הקיים, המספקות שירותים חברתיים ומקדמות נושאים בינלאומיים, תוך דגש על פעילות לא אלימה. אלה מכונים על פי גדרון, בר וכץ (2003) תנועות חברתיות והן מהוות חלק ממסכת ארגוני החברה האזרחית. קורץ (Kurz, 2003) טוענת כי גם בארגונים וגם בתנועות ניתן לאתר מאבקים המתאפיינים באלימות וכאלה שאין בהם כלל צורת פעולה זו (הכל תלוי תקופה וסביבה), ולמעשה הם נמצאים על אותו ציר, בתהליכי התמסדות שונים, כאשר השאיפה של כל אחד מהם היא לגייס לגיטימציה למטרותיהם, בן אם אלו פנים ארגוניות ובין אם חוץ ארגוניות. זהו הבסיס להשוואה במחקר זה שהינו מחקר מיפוי.

השאלה הנשאלת במחקר זה מתייחסת למיפוי השימוש באינטרנט הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סנגור ופוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור.

סקירת הספרות מתייחסת לאופי המחקר ולפיכך מחולקת למספר תתי פרקים. **הפרק הראשון** יעסוק בהשלכות של האינטרנט ותפקידו בעיצוב החברה האנושית, אך ראשית יעמוד על התפתחותו, יתרונותיו ומבנהו. **הפרק הבא** יעסוק בנטייה של הארגונים והקבוצות השונות לפנות לפעילות פוליטית חוץ ממסדית בין שהיא אלימה לבין שלא ובהשפעות הסביבתיות והטכנולוגיות המשפיעות על ההחלטה לפעול במסגרת זו בכלל. וכן בשימוש במדיה על ידי כל אחד מסוגי הארגונים האמורים. **הפרק השלישי** יעסוק בשאלת ההגדרה ובאבחנה בין סוגי הטרור השונים. אך קודם להצגת שני הפרמטרים הללו ולהצגת המבנה הארגוני המאפיין קבוצות שבחרו לנקוט בשיטת פעולה זו, תבוא התייחסות למקורותיו של הטרור הפוליטי המודרני. הסקירה תסתיים בהתייחסות ליחסי הגומלין בין אמצעי התקשורת לקבוצות טרור. **הפרק הרביעי** יעסוק בהגדרת תנועות חברתיות, באיפיון ובגישות השונות למיון התנועות תוך התייחסות לסקירה היסטורית של היווצרות תנועות מסוג זה. הדיון יתמקד בהתארגנויות המכוננות תנועות שאינן ממשלתיות וישוב סביב מערכת היחסים שנוצרה בין תנועות חברתיות לתקשורת בכלל ולאינטרנט בפרט. **הפרק החמישי והאחרון** בסקירת הספרות יחזור ויעסוק בפעילות האזרחית, באופני התארגנותה ודפוסי פעולתה באינטרנט. בתום סקירת הספרות תהא התייחסות לשאלות, להשערות, לשיטות המחקר, לדגימה, לממצאים, ולדיון. בסיום הדיון יוצגו הסיכום ומסקנות המחקר.

2. סקירת ספרות

2.1 אינטרנט

תחילת המאה העשרים ואחת. רחוקים אנו בשתי מאות מהחידושים הטכנולוגיים, כגון קיטור וחשמל, שהפכו לחלק בלתי נפרד מחיי האדם המערבי בכלל והאירופאי בפרט. תקופה זו כונתה המהפכה התעשייתית, בה אנשים נחשפו לשטף של שינויים טכנולוגיים, שהביאו לשיפור ברמת החיים עד כדי כך שחלק מהוגי התקופה האמינו כי באמצעות הטכנולוגיה תהיה אפשרות לשלוט בטבע. העיתון שהופיע בעקבות המצאת הדפוס, אפשר לציבור הרחב לרכוש מידע באופן הומוגני ושיטתי. במאה התשע עשרה הביאה המצאת הטלגרף לביטול התלות במרחק הפיזי והגיאוגרפי שהיוותה מכשול בהעברת מידע והתקשורת מהירה והמונית. המצאת הטלפון הפכה את הטלגרף למכשיר תקשורת שכל פרט יכול להשתמש בו. הרדיו נתפס כמדיום המגיע לקהל רחב, בים, באוויר או ביבשה, היכן שכבלי התקשורת לא יכלו להגיע וכך למעשה מחק לגמרי את בעיית המרחק. הטלוויזיה בתורה הביאה מחד גיסא את הבידור לתוך הבית, כך שהפרטים לא נדרשו לצאת מביתם, מה שהביא לירידה בפעילות החברתית, ומאידך גיסא אפשרה עדכון חדשותי מציאותי על בסיס יומי. העדכון, למרות שהיה חד צדדי, הגיע במהירות באמצעות תמונות שמלוות למלל כשהוא עובר מרחקים גדולים. התפתחות ושיפורים של טכנולוגיות ותיקות אלה הביאו ליצירת רשת האינטרנט, המאחדת את כל מאפייני המדיה הקודמים. כמו הטלפון והטלגרף יכול האינטרנט לשמש כלי עבור תקשורת בין פרט לפרט (אי-מיילים) לעומת זאת כמו הרדיו והטלוויזיה יכול לשמש כמדיום המונים (Bargh & McKenna, 2004). בפועל, ככל שהשינויים הטכנולוגיים הפכו לחלק מהווי היום יומי של החברה, היא החלה להיחשף להשלכות אחרות, לעיתים בלתי צפויות ולעיתים שליליות של אותן טכנולוגיות (עידן, 2002; McChesney, 2001a, 2001b; Schiller, 1999).

פרק זה יעסוק בהשלכות של האינטרנט הן ככלי המשמש את התקשורת האלטרנטיבית והן כמדיום אלטרנטיבי בפני עצמו המהווה חלק מעיצובה של החברה האנושית. אך ראשית יש לעמוד על התפתחותו, יתרונותיו ומבנהו.

2.1.1 אינטרנט - התפתחות

אוכלוסיית משתמשי המחשב הלכה וגדלה בכל עשור במחצית השנייה של המאה העשרים בעקבות השינויים באופן התכנון והשימוש במחשבים: מקבוצת "הכהנים" של שנות החמישים לאליטה של שנות השישים, לתת התרבות של שנות השבעים ועד לחלק ניכר מהאוכלוסייה – שגדל כל הזמן – בשנות התשעים" (שנער, 2001). התפישה שהנחתה את משתמשי המחשבים הותיקים הייתה להפוך כלי זה ממכונה עסקית ומדעית לכלי שישרת את כלל האנושות. כשנמצאה הדרך לחברו למדיום אחר – הטלפון, נוצרה התפתחות טכנולוגית נוספת שעתידה לשנות את פני האנושות לעד.

ב - 1969 הוקמה, על ידי שני חוקרים צעירים, מערכת ההפעלה "יוניקס" שאפשרה קשר חכם בין מחשבים. מערכת זו היוותה את הבסיס לפיתוח רשת המחשבים כפי שאנו מכירים אותה היום – רשת האינטרנט. התפתחותה ההיסטורית תפסה תאוצה כאשר הפנטגון חיפש דרך לשמר את מערכת התקשורת הצבאית שלו גם תחת התקפה גרעינית וכך נולדה רשת ה"ארפאנט", אשר ביסודה התבססה על תשתית הטלפון. הרעיון היה להעביר נתונים ומידע בין מחשבים שונים. בשנות השבעים, כשהקהילייה האקדמית לקחה חלק בניסויים, החלו להתפתח שימושים שונים מלבד העברת נתונים, אשר תוצריהם הם הדואר האלקטרוני וקבוצות הדיון. הצמיחה של השימוש בתפקודים אלה התגברה במהלך שני העשורים לקיומה של רשת האינטרנט, אך הגיעה לשיאה כאמצעי תקשורת המונים רק כאשר הופיע ה-WEB שנולד מתוך ההיפרטקסט, תוכנות השיטוט ומנועי החיפוש הראשונים, בשנות התשעים (גולדמן וגטניו, 1999; כהן-אביגדור וליימן-ווילציג, 2003; שנער, 2001).

פיתוח טכנולוגי מואץ זה הפך את האינטרנט למדיום חדש שהתווסף למדיה הקיימים אך גם לכלי מרכזי ברשתות התקשורת. בראשית שנות השמונים של המאה העשרים, תקשורת המחשבים התמקדה במחקר ומדע. בשנות התשעים של אותה מאה החלה רשת האינטרנט לספק שירותים למי שחפץ בכך מכלל האוכלוסייה. הדגש היה על אנשי תקשורת, פוליטיקה ויזמים אשר מגלים כי האינטרנט מסוגל להפיץ מידע ולספק סוג של תקשורת בין אישית (שנער, 2001). מגמה זו ממשיכה גם בתחילתה של המאה העשרים ואחת.

ביטוי לכך ניתן לראות באמצעות קצב חדירתה של התפתחות טכנולוגית אדירה זו במדינות השונות בעולם. על פי מחקרם של אנהיר גלסיוס וקלדור נראה כי אחוזי החדירה הגבוהים יחסית (19%) מאפיינים מדינות עשירות ואילו אחוזי חדירה נמוכים הרבה יותר (1.1%-3.7%) מאפיינים מדינות בעלות רמת הכנסה בינונית ומטה. [כך נראה שבאפריקה המהווה 14.1% מאוכלוסיית העולם, 2.6% בלבד משתמשים באינטרנט, באירופה המהווה 12.4% מאוכלוסיית העולם, אחוז משתמשי האינטרנט עומד על 36.1% ואילו באמריקה הצפונית המהווה רק 5.1% מאוכלוסיית העולם 68.6% משתמשים באינטרנט]. עם זאת, עדיין קיים קצב חדירה יציב ומתמשך – נכון ליוני 2006 אחוז החדירה של האינטרנט לכלל אוכלוסיית העולם עומד על 16% (Anheier, Glasius & Kaldor, 2001; Internet World Stat, 2006). נתונים אלו מוכיחים כי בטווח של כ-30 שנה האינטרנט עבר מטמורפוזה מרשת צבאית בצבא ארה"ב לרשת כלל עולמית, בעלת עשרות אלפי קשרים, עם למעלה משש מאות מיליון משתמשים, יותר ממאה וחמישה מיליון מארחים ביותר ממאתיים מדינות בעולם ויותר מביליון אתרים (Conway, 2003).

ליון (Lyon, 2001) מסביר כי בראשית המאה העשרים ואחת, כשהתלות במחשבים היא מאפיין של קשרים גלובליים כמו גם של חיי היום יום בחברות המערביות, טכנולוגיות תקשורת הן מרכזיות לצורך ההבנה של שינוי חברתי. מחד גיסא, ישנן תיאוריות מודרניסטיות, הדנות בחומרי ניתוח סוציולוגיים קלאסיים לאור הופעתו של גורם חדש בשטח - טכנולוגיות המידע והתקשורת. הן עוסקות בשאלות כמו: כיצד טכנולוגיות אלה משפיעות על מאזן הכוחות, האם יש להם הפוטנציאל להפוך שליטה חברתית לבלתי מרוסנת? מנגד קיימות התיאוריות הפוסט מודרניות אשר מנתחות את המחשב כחלק ממרקם היחסים החברתיים אם כי גם כגורם מהותי בתוכם (אל לנו לשכוח כי המחשב הופך למעשה

לכלי עזר זמין לכל אחד [בחברות מערביות מפותחות] ולמוצר צריכה רגיל המאפיין את חברת המידע המתפתחת (Forester, 1987).

2.1.2. גישות תיאורטיות

מחקר זה מתבסס על שתי גישות. הראשונה הינה הגישה הפונקציונאלית, המיוצגת בחקר התקשורת על ידי גישת "השימושים והסיפוקים". היא מדברת על אימוצן של טכנולוגיות חדשות, כולל כאלה תקשורתיות, כדי לספק צרכים שאמצעי התקשורת הקיימים אינם מספקים. ואילו הגישה השנייה, הביקורתית, היוצאת מתוך גישות ניאור מרכזיסטיות, רואה בטכנולוגיות החדשות אלטרנטיבה למדיה המסורתית וזאת על מנת לאפשר גישה לאמצעי התקשורת החסומים על ידי האליטות השליטות (Katz, Blumer & Gurevitch, 1974; Enzensberger, 1972). הצורה המעשית של השימוש בטכנולוגיות תקשורת חדשות באה לידי ביטוי באמצעות ה"תקשורת האלטרנטיבית", אשר מופעלת על ידי בודדים וקבוצות על מנת שיוכלו לקבל במה לביטוי עצמי פנים ארגוני וחופף ארגוני (נוסק, 2001).

דאונינג עצמו קורא לתקשורת מעין זו "מדיה אלטרנטיבית רדיקלית" שלדו היא מדויקת יותר מושגית, משום שכל דבר בסופו של עניין הוא אלטרנטיבה למשהו אחר. אטון רואה בהמשגה זו סימן כי המדיה הם רדיקליים בכך שהם מסוגלים לעצב תודעות פוליטיות באמצעות מאמץ קולקטיבי. מדיה אלה מתאפיינים בכיסוי טווח רחב של נושאים, מציגים עמדות ותפיסות שאינן עומדות בקנה אחד עם התפישות והגישות הזוכות לכיסוי במדיה ההגמוניים. כמו כן הם אינם מחוייבים לצנזר עצמם מה שמביאם לענות על צרכים תקשורתיים של ארגונים שונים (Atton, 2002; Downing, 2001).

האינטרנט הוא כלי המשמש תקשורת מעין זו (נוסק, 2001) ויש הרואים בו כאלטרנטיבה עצמה (Brinson, 2006). קהל משתמשיו נדרש הן להשתתפות פעילה על ידי בחירת מסרי תקשורת ועיבודם והן מתן יד ביצירתם (Atton, 2002; Mckenna & Bargh, 2000). כיוון שכך, החל האינטרנט לשמש בין השאר כזירה נוחה לפעילויותיהם של עשרות ארגונים (קיצונים ומתונים) וכבמה לקבוצות שאין בכוחן להישמע אחרת (נוסק, 2001; Nossek, 2002). בראש יתרונותיה של רשת האינטרנט עומדת מהות התפישה האלטרנטיבית, קרי חשיפת מטרותיהם ומסריהם של תנועות חברתיות על כל גווניהם בקלות וביעילות (Dahan, 2001). אך גם מענה על צרכים כגון: העברת מידע רב במהירות לציבור רחב, עלות תפעול נמוכה, פשטות, אנונימיות המשתתפים, חוסר תלות במרחק הגיאוגרפי, במימד הזמן או בהופעה הפיזית של המשתתפים. כמו כן הוא מאפשר יד חופשית בדרגת המעורבות של כל הפעילים והמתעניינים, נגישות למידע וייצוג המסר, רדיקאלי ככל שיהיה, תוך שמירה על מקוריותו, בצורה יעילה ומספקת אשר עולה על פני מדיה מסורתיות אחרים, מה שהביא לבחירתה ככלי המועדף על ידי התנועות והקבוצות השונות ואימוצה תוך כדי הבנת הערך שיש לערוצי תקשורת ישירה (נוסק, 2001; Bargh & Mckenna, 2004; Conway, 2003; Danitz & Strobel, 1999; Mckenna & Bargh, 2000; McKenna & Seidman, 2005; Nossek, 2002; Schafer, 2002; Weimann, 2006).

זאת ועוד כוחה של רשת האינטרנט ניכר בגמישותה, בתפקידה הביזורי, בהנדסה המשתנה שלה ובהסתגלותה למשימות ותביעות חדשות מבלי להרוס את התפקיד הארגוני הבסיסי או שינוי מטרותיה. הרשת היא, בה בעת, ריכוזית וביזורית. מחד גיסא, ארגונים מתפקדים מבפנים כארגונים מבזורים,

כאשר הפרטים בהם מקבלים אוטונומיה ניכרת. מאידך גיסא, בתחום האישי, אותה גמישות המאפיינת את הרשת אפשרה גמישות בהגדרה העצמית של פרטים או קבוצות בחברה (Danitz & Strobel, 1999; Weimann, 2006). הדבר תואם את רעיונותיה של הגישה הדוגלת בשינוי המערך הקיים, בכל מה שנוגע למבנם והתנהלותם של אמצעי התקשורת, הכוללת ביזור השליטה וגמישות שתאפשר תקשורת רב כיוונית ואף הגדלת המרחב הציבורי הקיים על מנת לקיים דיון ציבורי אקטיבי (נוסק, 2001; Brinson, 2006; Downing, 2001).

בפועל, טוען שנער, נראה כי בשל אותה פתיחות ובשל תפוצתה הרחבה יחסית של הרשת, הנובע גם ממבנה, היא גורמת ליצירת תבניות חדשות בחברה. תבניות חברתיות אלה, אשר מתבססות על ערכים חוצי תרבויות ועל תקשורת בינאישית, מאחר ולמרחק אין חשיבות במרחב החדש, מעודדות שיח חופשי ומקורי אשר בשילוב עם צורה חדשה של התקשורת עשויות להביא לשינוי בבחינת המציאות בה מצוי הפרט (שנער, 2001).

2.1.3. מבנים רישתיים

אם בעבר העוצמה ומאזן הכוחות עוגנו בתוך מבנים ומוסדות הרכיים, הרי שמאז הופעת הרשתות הוגבל כוחם. אל עף שמבנים אלו ממשיכים להתקיים, מידת הסמכות שלהם נתונה לתחרות והם מקוטלגים על פי רמת ההתאמה שלהם לרשת, כך שרצונם של תנועות, ארגונים או קבוצות שונות לשמור על מידת הסמכות והכח שלהם (גם בעידן המידע) מובן (Castells, 1996). יתרה מזו, האינטרנט שינה משמעותית את הצורה בה התנהלו עד כה קונפליקטים בין מדינות, תפיסות או תנועות. ארקילה ורונפלד גורסים כי המושג "מלחמת רשת" (netwar) בניגוד לגישה הרווחת שמדובר בהתקפה באמצעות מחשבים כמו סייבר טרורזם, הקטיבזם וכו', הינה הצורה החדשה בה מתנהלים קונפליקטים ומאבקים באמצעות רשת האינטרנט. באופן מילולי אלפי אתרים של קבוצות וארגונים שונים קיימים ברחבי האינטרנט. ארגונים וקבוצות בעלי מטרות שונות המתפרסים על פני ספקטרום רחב בזירה הפוליטית המשתמשים בטקטיקות שונות החל מכתובת מכתבים וכלה בתעמולה לטובת אלימות (Myers, 2000). מדובר ביחידים ובקבוצות מפוזרות המתקשרות, מתאמות ומנהלות את הקמפיין שלהם אינטרנטית, בדרך כלל ללא פיקוד מרכזי. המשותף למשתתפים במלחמה באמצעות הרשת הוא המבנה הרישתי (network) המאפיין את ארגוניהם. אלה האחרונים משתמשים במסגרת מאבקם בארגון, באסטרטגיה ובטכנולוגיה מבוססת רשת על מנת להשיג את מטרותיהם אם באמצעות מבנה שרשרת המאופיין בהררכיות (מבריחים למיניהם), אם באמצעות מבנה הכוכב, בו יש גוף פיקוד מרכזי, כך שהפעילים חייבים לעבור דרך הקשר המרכזי כדי לתאם בין הקשרים האחרים (קרטל) ואם באמצעות מבנה המטריקס, בו כולם קשורים לכולם (קבוצות שלום). כל קשר (node) יכול להתייחס לפרט, לקבוצה, לחלק מקבוצה, או לארגון (Arquilla & Ronfeldt, 2001).

נוסק רואה בכך הרחבה של צורת המאבק המוקדמת של קבוצות אלו, קרי "תעמולה של מעשים". האינטרנט הוא זה שהביא את השינוי, לדידו, והרחיב את פעילות הקבוצות מאותה "תעמולה של מעשים" ל"תעמולה של מילים" (Nossek, 2002). מבחינה תיאורטית, ניתן לתפוס מדיום זה כפונקציה המייצגת את התקשורת האלטרנטיבית כך שהיא מהווה תחליף לתקשורת הקיימת. חופש הביטוי

והבמה הפתוחה לכל אפשרו הבעת כל רעיון, יעד או מטרה גם אם הם קיצוניים, על ידי מיעוטים שונים ברחבי העולם (Mallapragada, 2000) או על ידי קבוצות טרור (צפתי ווימן, 1999) שפרסו את משנתם בקלות ואף ביעילות כמו כל ארגון ממוסד אחר (Lax, 2000; Teh, 2001). להבדיל מאמצעי התקשורת הותיקים, אשר למרות התפתחותם והשינויים שהביאו עימם, עדיין לא אפשרו שחרור מכבלי הפיזיות, הגיאוגרפיות, התפוצה המוגבלת ומהזרימה החד כיוונית של מידע (Downing, 2001). עובדה זו הקשתה על השימוש בתקשורת אלטרנטיבית, כמשלימה את התקשורת הקיימת על ידי שימוש בערוצים הקיימים להפצת תכנים עצמאיים (נוסק, 2001).

התפתחויות מעניינות אלה בתחום מחקר כה בתולי, מביאות להתייחסות המתבקשת במחקר זה, המתמקד בשימוש שמשכילים לעשות ארגונים שונים באינטרנט כפונקציה של תקשורת אלטרנטיבית. במקרה זה, יבחנו ארגונים המכונים תנועות חברתיות וקבוצות טרור, המבטאים שלבים שונים בתהליך ההתמסדות (Kurz, 2003). השאלה שתשאל מתייחסת להבדלים שבשימוש באינטרנט על ידי תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סגור, פוליטיקה ונושאים בינלאומיים) מחד גיסא ועל ידי קבוצות טרור, מאידך גיסא. זאת במטרה לבחון האם המדיום הטכנולוגי החדש, מביא עימו שינוי בשימוש של תנועות חברתיות וקבוצות טרור באמצעי תקשורת לקידום מטרותיהם.

2.2 פעילות פוליטית והמדיה

אזרחים רבים (במדינות המערב) פונים לפעילות חברתית בארגונים שמחוץ לממסד ומוסדותיו במסגרת התאגדות חופשית (גדרון וכץ, 1998; בק, 2002). פעילות חוץ ממסדית זו מתרחשת כאשר הם חשים שהאפיקים הממסדיים חסומים בפניהם או שהמצב הפוליטי- חברתי דורש שינוי כללי המשחק וזאת ניתן לעשות רק מן החוץ (הרמן, 1995). יש להבחין בין פעילות פוליטית מסוג זה, השונה מזו המפלגתית, המתקיימת במסגרת המוסדות וההסדרים הפוליטיים (גדרון, בר וכץ, 2003) והשונה מזו הנקראת "השתתפות פוליטית". גלנור (1985) מסביר את ההבדל במונחים של "השתתפות תגובתית" לעומת "השתתפות מתוך מחויבות". הראשונה אינה מחייבת רמה גבוהה של יזמה, לעומת זו האחרונה, הדורשת התאגדות של אזרחים לפעילות ישירה שמקורה במחויבות לשינוי. פרק זה יעסוק הן בנטייה של התנועות החברתיות וקבוצות הטרור הנבחנות כאן, המבטאות מאבק עממי בשלבי השונים של תהליך התמסדות, לפנות לפעילות פוליטית חוץ ממסדית בין שהיא אלימה לבין שלא. וכן בהשפעות הסביבתיות והטכנולוגיות המשפיעות על ההחלטה לפעול במסגרת זו בכלל והן בשימוש בטכנולוגיה בעידן מידע זה של כל אחד מסוגי הארגונים האמורים.

2.2.1 פעילות פוליטית חוץ ממסדית

מיונם של הפעילויות הפוליטיות החוץ ממסדיות יכול להבחן על פי העומק וההיקף של השינוי שהפעילות מבקשת להביא, על פי מידת הביסוס מבחינה רעיונית וארגונית של הקבוצה המבצעת או על פי אמת המידה של שלטון החוק.

בורנשטיין איינהורן והולנדר רואים בטקטיקות כגון הפגנות המוניות או חרם, במסגרת מאבק לא ממוסד, כפעולות שאינן חלק מתהליך פוליטי פורמלי ואי לכך עתידות להפריע לתהליכים אלה (Burstein, Einwohner & Hollander, 1995).

אופה טוען כי פעולה פוליטית נחשבת לכזו רק אם האמצעים שבהם משתמשים הפעילים נחשבים לגיטימיים בעיני הציבור והמטרות שלשמן מתקיימת הפעילות משותפות לקהילה רחבה (ראה לוח מספר 1). אם נתייחס לדברים כפשוטם הרי שקבוצות טרור על פי אופה יכולות להיחשב כהתארגנויות שפעילותן מוגדרת כמחוץ לפעילות פוליטית חוץ ממסדית (Offe, 1985).

לוח מספר 1: פעילות פוליטית

מטרות		אמצעים
שאינן מחייבות קהילה גדולה	שמחייבות קהילה גדולה באם	
באם מושגות	מושגות	
פשע	טרור	שאינם לגיטימיים
תנועות חברתיות	תנועות סוציו פוליטיות	לגיטימיים

למרות זאת נראה כי גם אם מדובר בקבוצות טרור או בתנועות חברתיות הרי שמטרותיהן מתמקדות בנושאים כלל ציבוריים ומשמשות כבסיס לפעולה קולקטיבית (הרמן, 1995) ולכן אין להוציא פעילותן אל מחוץ להגדרת פעילות פוליטית חוץ ממסדית.

אפטר מציג הבחנה בין שלושה סוגים של פעילות פוליטית שאינה ממסדית, שהם מעניין מחקר זה. הסוג הראשון נוצר כתוצאה מאי השגת תוצאות מהאפיקים הפוליטיים המקובלים. הרצון (המושגת על ערכי הדמוקרטיה) הוא בשינוי הגדרות הצדק הקיימות על ידי סוג של עימות, אך לא כזה הקורא תיגר על המערכת הפוליטית כולה. לסוג זה של ארגון קוראים גדרון, בר וחגי (2003) התאגדויות. אלה ארגונים המתמקדים בעיקר בחבריהם וסובבים סביב נושאים ספציפיים כגון קבוצות תמיכה, צפרות נגינה וכו'. הסוג השני על פי אפטר, מבקש לגייס כח המוני שיערער את המדינה, יגרום להתמוטטות ולהתמוטטות אותו שילוב שגוי של צדק, סדר וצמיחה שהייתה מושתתת עליהן. אלה הן תנועות מהפכניות או ארגוני שינוי חברתי⁴ (גדרון ואח', 2003) לסוג השלישי קורא אפטר תנועות טרור שלא מאמינות בשינוי מרצון וחסרות כושר גיוס המוני. הן מבצעות פעולות אלימות כנגד אנשים ורכוש המסמלים בעיניהן את המדינה והחברה ולכן יעד לגיטימי לפגיעה (Apter, 1992).

נוסק, סרברני וסונוולקר טוענים כי אלימות פוליטית מקיפה ספקטרום רחב של התנהגויות ואירועים החל מטרור ומלחמה ועד למחאה פוליטית. כולם כוללים צורה מסוימת של קונפליקט וסוג של מטרה פוליטית (Nossek, Sreberny & Sonwalkar, 2007). תהליך הדלגיטימציה שבאמצעותו אידיאולוגיה טרוריסטית מתעצבת על פי שפרינצק (Sprinzak, 1992) מתחלק לשלושה שלבים: **משבר אמון**, **קונפליקט בלגיטימציה ומשבר לגיטימציה**. כל אחד מהשלבים מזהה עם זהות פסיכופוליטית קולקטיבית מסוימת המושגת על ידי אידיאולוגיה של קבוצה מונעת. זהות קבוצה זו שמשנתנה תכופות ככל שהקיצוניות מתקדמת וממשיכה, מכילה בתוכה קומבינציה של מרכיבים של התנהגות פוליטית, אמונות אידיאולוגיות וסימבוליות ומאפיינים פסיכולוגיים. ככל שהקיצוניות מעמיקה, הזהות הקולקטיבית של הקבוצה עולה על זהותו של היחיד המרכיב את הקבוצה ובשלב הטרור זהות הקבוצה מגיעה לשיא.

משבר האמון הוא שלב פסיכופוליטי המושג על ידי תנועה או קבוצה שהביטחון והאמונה שלה בממשל הקיים התפורר, כלומר קונפליקט עם משטר קיים הבא לידי ביטוי על ידי סירוב אותה קבוצה לשחק בהתאם לחוקי המשחק של הממשל ובעלי השליטה. בשלב זה צורות הפעולה יסתכמו בריחוק מהפוליטיקה המיינסטרימית, השתתפות בהפגנות, התנגדות סימבולית וצורות אחרות של פעילות ישירה. אלימות ברמה נמוכה מאוד אפשרית בשלב זה.

קונפליקט בלגיטימציה הוא המשך התהליך של משבר האמון ונובע כתוצאה מאכזבת הקבוצה מהשלב הקודם בו נמצאה אכזבה מהממשלה שמגיבה בצורה תקיפה לביקורת שמותכת עליה או מעצם פעילותה של הקבוצה שלא נחלה הצלחה. למעשה זהו שלב התנהגותי בו קבוצה שעסקה בביקורת כנגד הממשל מוכנה להעמיד לשאלה את הלגיטימציה של כל המערכת. יכול להיות שכאשר הקבוצה מגלה שהולוכו את הציבור שולל היא תבקש לשנות את המערכת כולה. קונפליקט מעין זה דורש אידיאולוגיה אלטרנטיבית, כזו היוצרת דלגיטימציה למשטר ולמערכותיו הקיימות בשם שינוי לטובה. אידיאולוגיה חלופית זו אינה יש מאין, אלא אידיאולוגיה קיימת המותאמת ומוכרת לציבור שירגיש שייכות אליה. הפעילות הפוליטית בשלב זה נעה בין הפגנות לבין אלימות בהיקף נמוך כנגד המשטר.

⁴ במחקר זה אין הבחנה בין תנועת לשינוי פוליטי/חברתי והתאגדויות. שתי הקטגוריות הללו ישארו משולבות בניתוח כ"תנועות חברתיות" כחלק ממערך ארגוני החברה האזרחית.

משבר לגיטימציה הוא שלב שבו מגיעים לפעילות טרוריסטית. הקבוצה מייחסת למתנגדים תכונות לא אנושיות ומתארת זאת כמלחמה של בני האור כנגד בני החושך. האסטרטגיה בשלב זה היא טרור, ויותר מכך יצירת מחתרת טרור שעוסקת בהתקפות לא קונבנציונאליות על המשטר. כיחידה חברתית, קבוצת הטרור מבודדת מהעולם החיצוני ויוצרת לעצמה עולם משלה עם מערכות התנהגות ונורמות נפרדות (Sprinzak, 1992).

לאור תהליכים אלה יש לתהות האם יש מקום לקבוצות טרוריסטיות כמקדמות אינטרסים בחברה. אריסטו, שבתקופתו ראו בחברה האזרחית חלק מהמדינה, גרס כי תכליתו של כל פרט בחברה להיות אדם פוליטי. בתקופת ההשכלה נתפסה החברה האזרחית כמרחב המאפשר לאזרחים חירות ומימוש זכויותיהם ומתוך כך התבססה תפיסת החברה האזרחית המודרנית בה מתקיימים ארגונים אוטונומיים נפרדים מהשלטון והתאגדויות חופשיות של אזרחים בעלי ערכים של התחשבות ושיתוף. השאלה הנשאלת מה טיבם של אותם ארגונים והתאגדויות. יש הסוברים כי חברה אזרחית כוללת את הארגונים הפועלים על פי הסדר החברתי המקובל ואינם מאיימים על קיומה של המדינה או על ערכיה, לעומתם יש כאלה שטוענים שגם לארגוניים קיצוניים יש מקום ברשימת הארגונים המרכיבים את החברה האזרחית (ישי, 2003).

קורץ (Kurz, 2003), במחקרה מתמקדת בפן הארגוני וטוענת כי ארגונים הנוקטים ב"מאבק עממי" אינם ישויות ארגוניות נבדלות, אלא שלבים שונים בתהליך ההתמסדות הפועל על פי עקרונות שונים. ארגונים אלה מבקשים להשיג מטרות שונות תוך גיוס לגיטימציה לפעולותיהם בין אם מדובר בתנועה חברתית הנוקטת בפעולה שאינה אלימה, ובין אם מדובר בארגון טרור המדגיש פעולה ישירה ואלימה עם הסביבה. וולפספלד (1984) מסיק מתוך הבחינה של הפעילות הפוליטית ב"ימית" כי כמות המשאבים המשותפים ואופי המטרות של הקבוצה, הם המגדירים את דפוסי מחאתה. קורץ, ממשיכה קו מחשבה זה וגורסת כי "מקור הלגיטימציה, אשר הארגון שואף להשיגו או לבססו, בכל שלב משלבי התפתחותו [לקראת מיסוד] מכוון את דפוס ההתארגנות וכן את אפיק הפעולה המודגש בשלב זה". תהליך התמסדות זה תלוי בדרגות הלגיטימציה המתקבלת ממקורות שונים בין שזהו מקור לגיטימציה שבסיסו רגולטיבי (הגרעין הארגוני), או כזה שבסיסו נורמטיבי (המסגרת אליו משתייך הארגון ותומכיו) ובין שבסיסו פוליטי (הכרה חיצונית בארגון ובפעילותו). מקורות אלו המכוונים את אופן הפעולה, בכל אחד משלבי התפתחות הארגון. יתרה מכך, יסוד נוסף המשפיע על צורות התארגנות ודרכי פעולה אליו היא מתייחסת, הינו הסביבה בה פועלות התנועות והארגונים השונים.

שלוש תפיסות מסבירות את הנטייה של הארגונים והקבוצות השונות לפנות לפעילות פוליטית חוץ ממסדית בין שהיא אלימה לבין שלא:

2.2.1.1. גישת ההתנהגות הקולקטיבית

עיקרי היסוד של גישה זו תומכים בחשיבה כי פעילות המונים ספונטנית, לא מאורגנת וקצרת זמן מאפיינת פעולה חוץ ממסדית שהיא תוצר של התפוררות פוליטית חברתית. התפוררות זו נובעת ממצב שלא ניתן לגישור בין הגופים הממוסדים או מערעורו של הסדר והשיטה החברתית המביאים בתורם לאי שביעות רצון ולתוקפנות מתגברת כתוצאה מתחושת הביטחון ההולכת ונעלמת כך שהנורמות

המקובלות מאבדות מתוקפן והרצון היחיד הוא להחזיר את אותה תחושת ביטחון באמצעות הפעולה המשותפת (הרמן, 1995).

2.2.1.2. גישת הקיפוח היחסי

גישה זו מתייחסת לאי שביעות הרצון מן המצב הקיים בקרב קבוצות מסוימות באוכלוסיה אשר תביא בסופו של דבר להתפרצות אלימה כלפי הדרג הפוליטי הנתפס כאחראי למצב. אי שביעות הרצון נוצרת כתוצאה מפער בין **ציפיות הערך ליכולת הערך**. גור טוען כי הציפיות מורכבות מהזכות לקבל מצרכים ושירותים מהמדינה ואילו יכולת מורכבת מהאמונה של הקבוצה ביכולתה להשיג המוצרים ולשמרם. בפועל, ציפיות הערך בדרך כלל עולות מיכולת הערך מה שיוצר פער המביא לחוסר שביעות רצון העלול לגרום לפרץ של אלימות פוליטית. לפער הזה מצטרפים משתנים כמו החשיבות שהקבוצה מייחסת למשאבים הנמצאים במחסור, צמצום האפשרויות לפצות על החסר ומשך הזמן שתחושת הקיפוח הודקה (Gurr, 1970).

2.2.1.3. גישת גיוס המשאבים

גישה זו רואה בפעילות החוץ ממסדית כלגיטימית במסגרת קונפליקט נתון. הפעילות גוברת כתוצאה מגידול ישיר במשאבים ובמקורות התמיכה. ציבור התומכים מורכב מפרטים שיהנו מהשינוי, ציבור שתומך מטעמי מצפון וממוסדות שהתארגנות אינה קשורה אליהם ישירות. לגישה זו מצטרפת גישת התנועות החדשות (שהתפתחה באירופה) ושתייהן מבחינות בשתי פעילויות חוץ ממסדיות. אחת המדגישה את ההמון, בה הפעילות הינה ספונטנית (הפגנות, שביתות) לבין זו המדגישה את התנועות עצמן בה הפעילות המאורגנת, קטנת המשתתפים, נובעת מהארגון עצמו (הרמן, 1995).

אחד מהגורמים הסביבתיים הנוספים שמאז ומתמיד השפיע על הפעילות הינה המדיה. במחקר שעסק בתהליך אוסלו בדק וולפספלד (Wolfsfeld, 1997) כיצד "קבוצות מחאה", כפי שהוא מכנה אותן, המתנגדות להסכם בין הישראלים לפלשתינאים, משתמשות באסטרטגיות שונות כדי להרוויח את השימוש במדיה – קרי לקבל סיקור חדשותי. תנועות המחאה שנבחנו היו כאלה המתנגדות לפעילות הממשל וביניהן נבחנה התנועה החזקה ביותר שייצגה את המתנחלים. זו האחרונה נקראה **מועצת המתנחלים**, אשר הייתה תנועה גדולה (אפילו מוסדית) של עשרות אלפי אנשים, מה שאפשר לה לבנות אסטרטגיה תקשורתית ברורה. אסטרטגיה זו כללה הפגנות ענק, יחסי ציבור ענפים (הכוללים שליחה בלתי פוסקת של הודעות ביפר שהכילו מידע לעיתונאים) והעמדת שלושה דוברים שעבדו עם התקשורת הישראלית והזרה, שבין השאר סיפקו גם עדויות על המתרחש בשידור חי בשטח. התנועה השנייה, **חוג הפרופסורים**, אופיינה בהתארגנות אד הוק ללא ארגון ממשי ומשאבים שהשפיע השפעה ישירה על היכולת להתחרות בסיקור עם גורמים אחרים. האסטרטגיה התקשורתית שלה כללה הפגנות (גם כנגד התקשורת במחאה על אי סיקור פעולותיה) והוצאת הודעות לעיתונות. התנועה השלישית, **זוהי אדמתנו**, התאפיינה גם היא בחוסר ארגון ומשאבים, אך הצליחה לספק לתקשורת סיפור טוב, סיפור הכולל מרי אזרחי בו אלה שהיא מייצגת הם הקורבנות. יש הגורסים כי זהו סיפור שהתקשורת עצמה יצרה מאין (המדיום הוא המסר). סיפור זה כלל את המרכיבים שהתקשורת אוהבת: דראמה, פעולה ואלימות ובעיקר פרובוקציות. התנועה הרביעית והאחרונה, **כ"ך**, הינה הקבוצה הרדיקלית ביותר מבחינה אידיאולוגית וטקטית. שיטות פעולתה כללו, בין השאר, מהומות שגרמו להרס ברכוש בקרב

אויביה. יתרונותיה של הקבוצה נבעו מגודלה, מימונה, ניסיונה הרב ומריבוי סניפיה כך שיכולה הייתה לקרוא לפעולה המונית בכל רגע. מעצם השוני של הקבוצה מכל קבוצה אחרת בקיצוניות מחשבתה והתנהגותה, היא קיבלה סיקור נרחב. כמו כן, דאגה הקבוצה עצמה לשלוח פקסים והודעות ביפר לעיתונאים בכל יום ויצרה ארכיב של קליפים זמינים, במידת הצורך, הקשורים לקבוצה ולאויביה.

כך ניתן לראות כי פעילות הארגון ואופיו השפיעו על מידת הסיקור או אי הסיקור של התנועות השונות. אך לא זאת בלבד, כפי שוולפספלד מראה, גם הזירה הפוליטית באותה תקופה השפיעה בצורה נרחבת על הנגישות למדיה.

ברינסון, שבדק במסגרת התנועה לרדיו חופשי את האסטרטגיות שתנועות חברתיות עשויות לאמץ כדי להתגבר על התלות וכן על אופן סיקורם, דן בשימוש במדיה אלטרנטיבית מחד גיסא ונקיטת פעולות ליצירת רפורמה במדיה הקיימים מאידך גיסא. בפועל הוא מציג את השימוש במדיה אלטרנטיבית כטקטיקה אסטרטגית בפני עצמה, על מנת להביא לרפורמה בהתנהלות המדיה השייכים לזרם המרכזי כיום, כך שהמדיה האלטרנטיביים וקיומם הוא המסר. לדידו, עצם העובדה שתחנות הרדיו שחקר המשיכו להתקיים תקופה ארוכה, למרות חוסר חוקיותם, ולאחר מכן הצליחו לגרום למהלך של מתן היתרים לתנועות חברתיות בניהול תחנות דומות חוקיות, היא למעשה הרפורמה עצמה (Brinson, 2006). נוסק גורס במחקרו, כי המדיה האלטרנטיביים מבקשים לנצל את הערוץ הקהילתי, הבא לידי ביטוי באמצעות הטלוויזיה הקהילתית, במסגרת התכנים בלבד וזאת על מנת שיוכלו להפיץ את מסריהם (נוסק, 2001).

כפועל יוצא מכך נשאלת השאלה האם הדברים קיבלו מימד ואופי שונים לחלוטין כאשר בשנים האחרונות הולך וגובר קצב השפעתו של המדיום חובק העולם – האינטרנט? הניסיונות לבדוק לעומק שאלה זו כמו גם לבחון את קביעתה של ענת קורץ (Kurz,2003) המציגה במחקרה הנחת יסוד כי ארגונים הקוראים תגר באופן אלים על הכוחות העומדים מולם ותנועות אשר פועלות לשינוי חברתי ופוליטי ללא אלימות, נמצאים על אותו ציר, וכי ההבדל הוא בשלבי ההתמסדות שלהם, מעלה את השאלה העומדת בבסיס מחקר זה. שאלה זו מתייחסת למיפוי השימוש באינטרנט הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סנגור, פוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור ושואלת האם קיימים הבדלים בשימוש באינטרנט שעושות תנועות חברתיות לעומת השימוש באינטרנט שעושות קבוצות טרור.

על מנת לענות על שאלה זו ראשית, יש להכיר את הארגונים השונים, קרי את קבוצות הטרור הגדרתם, סוגיהם, מבנם ומקורותיהם ואת התנועות החברתיות באותו אופן, דיוננו בפרקים שלפנינו.

2.3. קבוצות טרור

הגדרות רבות ניתנות חדשות לבקרים למושג טרור. השוני וההבדל ביניהן נובע מנקודות ראייה מגוונות ומפרשנויות שונות (Picard, 1993). בשל העדר הגדרה מוסכמת, רבים מהמחקרים העוסקים בטרור פותחים בהגדרה כפי שרואה אותה הכותב. פרק זה יעסוק הן בשאלת הטרור הפוליטי והגדרתו והן באבחנה בין סוגי הטרור הפוליטי השונים. מייד לאחר הצגת שני הפרמטרים הללו תבוא התייחסות למקורותיו של הטרור הפוליטי המודרני ולמבנה הארגוני המאפיין קבוצות שבחרו לנקוט בשיטת פעולה זו. הסקירה תסתיים בהתייחסות ליחסי הגומלין בין אמצעי התקשורת לקבוצות טרור.

2.3.1. טרור פוליטי - הגדרה

גנור (2003) טוען כי "טרור הוא השימוש המכוון באלימות או האיום שבשימוש באלימות כנגד אזרחים או מטרות אזרחיות וזאת על מנת להשיג מטרות פוליטיות". הגדרה זו מבוססת על שלושה אלמנטים חשובים: **מהות הפעילות** - פעילות שאינה כוללת אלימות או איום באלימות לא תוגדר כטרור (הפגנות שאינן אלימות, שביתות וכו').

מטרת הפעילות תמיד פוליטית – כדוגמת שינוי המשטר, שינוי באנשים העומדים בעמדות מפתח, שינוי במדיניות חברתית וכלכלית. (כאשר אין מטרה פוליטית הפעילות האלימה יכולה להיחשב כפעילות פלילית).

הקורבנות של הטרוריסטים הם אזרחים והפגיעה מכוונת אליהם. בניגוד לפגיעה באזרחים, אשר משמשים הגנה חיה, עבור לוחמים, או פגיעה בהם, תוך כדי פעילות התקפה כנגד מטרות צבאיות, אין מדובר בפעולה טרוריסטית.

ליפשיץ (2004) מוסיף ומדגיש כי המטרה הפוליטית הינה מרכיב חשוב בהגדרה. והיא המבדילה בין פשיעה "רגילה" לטרור. שאפרט (Schaffert, 1992) קובע כי האלמנט להגדרת טרור פוליטי היא שיטת האלימות או טבע הפעולה. מטרת הטרור להבטיח שינוי בהתנהגותו של הקורבן עצמו או להשתמש בו כדוגמא לאחרים. לשיטתו, כמו גם לשיטתם של ג'נקינס (Jenkins בתוך Hoffman, 1995), ושל נוריס, קרן וג'סט (Norris, Kern & Just; 2003), טרור פוליטי צריך להיות מזוהה על ידי אופי הפעולה האלימה שהקבוצה בוחרת לבצע ולא על פי מטרתם המוצהרת או התוויות שהם או מתנגדיהם ידביקו לפעולה. על כן הגדרתו לטרור מתייחסת למבצעים צורה של אלימות שאינה מקובלת נגד קורבנות סמליים על מנת להגדיל את פרסומם לשם השגת מטרות פוליטיות.

לאקר (Laqueur, 1977, 1987) מרחיק לכת ורואה את הטרור ככלי פוליטי וכאסטרטגיה של התקוממות שבאה לידי שימוש על ידי אנשים או קבוצות בעלות מטרות פוליטיות שונות.

קונווי (Conway, 2002) משתמשת בהגדרה של ממשל ארה"ב וטוענת כי המושג טרורזם מתייחס לפעילות פוליטית אלימה המתוכננת מראש, המקוונת למטרות שאינן צבאיות (אזרחיות) על ידי תת קבוצות לאומיות או סוכנים חשאיים, בדרך כלל במטרה להשפיע על קהל כלשהו. גם נאקוס (Nacos,

2006) מתייחסת להגדרה זו ומוסיפה כי האו"ם לא הצליח להגיע להגדרה מוסכמת כללית ולכן אימץ לעצמו מספר רב של פרוטוקולים לגבי פעולות ספציפיות שנחשבו כאקט של טרור. מבחינת טרוריות הוא אלימות פוליטית או האיום שבאלימות, שמאיימות קבוצות או יחידים, שבכוונתם לפגוע באזרחים כדי להשפיע על ההתנהגות והפעילות של מטרות ציבוריות ומוסדיות.

קרנשאו רואה קושי בהגדרת טרור ממצה. לדעתה זאת נזקקת לדירוג המשתנים השונים ובחינת מערכת היחסים ביניהם. לפיכך היא מחלקת את ההגדרה לשני שלבים, הראשונה ניטרלית וכוללת מספיק שיכולה להכיל סיטואציות שונות במדינות שונות. הרעיון של ארגוני טרור, לגישה, היא מניפולציה של עמדות פוליטיות יותר מאשר הבסת האויב מבחינה פיזית. השלב השני מתייחס לגישה הנורמטיבית שבוחנת את המוסר הן במטרת הטרוריסטים והן באמצעים להשגתה. לשיטתה, הדבר מאפשר הערכה פרטנית של פעילות פוליטיות אלימות שונות (Crenshaw, 1983, 1992).

יש לזכור כי כל טרור הוא אלים אך לא כל אלימות היא טרור. פעולתה של קבוצה היא בגדר טרור פוליטי רק אם שאלות כמו אלו תענינה בחיוב: האם האלימות או האיום באלימות הם צעדים פומביים מכוונים? האם הפעולה אינה תכלית לעצמה, אלא אמצעי להשגת יעד ידוע? היש לפעולה מוטבים מוצהרים או סמויים אחרים חוץ ממבצעה? (Martin בתוך הרמן, 1995).

שימוש בשאלות אלו ניתן למצוא בהגדרתו של נוסק, אשר מגדיר טרור כשימוש או האיום שבשימוש באלימות על ידי פרט או קבוצה הפועלים למען או כנגד סמכות/רשות מוסדית כאשר פעולה זו נועדה ליצור חרדה ו/או פחד (כולל השפעה על קבוצת מטרה גדולה יותר מהקורבנות המיידים) כאשר המטרה לגרום לאותה קבוצה להיעתר לדרישות הפוליטיות של הטרוריסטים (Nossek, 2002).

חשוב להדגיש כי בניגוד להגדרות הקודמות, כאן הקורבנות אינם בהכרח אזרחים תמימים. לגרסתו גם גגיעה בחיילים יכולה להשפיע על ציבור רחב כולל ממשלות ובעלי שליטה במדינה. נוריס, קרן וג'סט (Norris, Kern & Just; 2003) מצטרפים לתפיסה זו כאשר מפרשים את המושג "אי לחימה" (non combat), המתייחס לקורבנות הטרור, בהגדרת מחלקת המדינה האמריקאית. הם טוענים כי גם חיילים שאינם חמושים או שאינם בתפקיד יכולים להיחשב כקורבנות של פעולה טרוריסטית.

מעבר להבחנה בהגדרות הטרור הפוליטי יש צורך להבחין בין סוגי הטרור בכללותו⁵. אומנם הכל מסכימים כי הטרור מנסה לזרוע פחד וחרדה בקרב הציבור ולפגוע ביכולתם של השלטונות לשמור ביעילות על הסדר הציבורי, וזאת במטרה לחולל שינוי חברתי פוליטי מסוים, אך לא ניתן להתעלם מהמיונים הרבים, ולא דווקא אלה המתייחסים לטרור הפוליטי, שנוצרו כתוצאה מהאבחנות המגוונות של החוקרים בתחום.

⁵ ראה נספח מספר 1 המסכם את סוגי הטרור.

2.3.2. טרור פוליטי - סוגים

חוקרים שונים ממיינים את הטרור למספר סוגים על פי קריטריונים שביניהם: יעדי הטרור, מפעילי הטרור, המטרות והקורבנות, השקפה אידיאולוגית ומניעים. החלוקות הן רבות והקריטריונים הם מגוונים, ולכן יש לתת את הדעת לסיווגים השונים.

פיקארד ווילקנסון ממיינים את הטרור, על פי קריטריון ה**יעד**. חלוקתו של פיקארד מורכבת משלושה סוגים ואילו זו של ווילקנסון ממוינת לארבעה סוגים. את הסוג הרביעי, הטרור המלחמתי ניתן למצוא בזמן מלחמה ובו משתמשים על מנת לשתק, לחסל ולמזער את התנגדות האויב והוא למעשה הקריטריון המבדיל בין שני החוקרים. שלושת הקריטריונים האחרים משותפים לשניהם והם: טרור עברייני, טרור פסיכולוגי/פתולוגי וטרור פוליטי/חברתי. בראשון נוקטים ארגוני פשע אשר עושים שימוש באלימות להשגת מטרות רווח חומרי. בשני נוקטים ארגוני מיסטיקה ומאגיה. ואילו השלישי מאופיין באלימות קיצונית כנגד הציבור. מחקר זה יעסוק אך ורק בטרור הפוליטי/חברתי והקריטריונים הבאים מתייחסים לטרור מסוג זה.

החלוקה של ווילקנסון ממשיכה לתת חלוקה של הטרור הפוליטי ל**מהפכני**, **תת מהפכני ומדכא**. הראשון מבקש להביא למהפכה פוליטית על ידי שימוש סיסטמטי בטקטיקות של טרור. לשני יש מטרות מוגדרות ופרטניות כגון: שינוי מדיניות בנושאים שונים, ענישה של פקידים ממשלתיים מסוימים ופעולת נקמה כנגד פעולות ממשלתיות. השלישי מתייחס לדיכוי קבוצות מגוונות (בעיקר אתניות או דתיות) או התנהגויות פרטניות שלא מקובלות על המדכא (Picard, 1993; Wilkinson, 1974, 2002).

הבחנה אחרת היא על פי **זהות המפעילים**. כלומר הבחנה בין טרור "מלמעלה" אשר מאופיין בפעילות אלימה מטעם בעלי השליטה במדינה כלפי אזרחים, לבין טרור "מלמטה" שלא בהכרח מגיע מבעלי השליטה והכח. פעולות אלימות המתרחשות במצב של טרור "מלמעלה" נועדו לשמור על כח השלטון על ידי דיכוי הקבוצות המתנגדות והשתקת תנועות אופוזיציה. פעולות אלימות במצב של טרור "מלמטה" מבוצעות על ידי קבוצות רדיקליות או כאלה הנחשבות כמיעוט, שעושות שימוש באלימות פוליטית כלפי המדינה והשולטים בה על מנת להביא לשינוי (Biernatzki, 2002; Laqueur, 1987; Nacos, 2006; Norris, Kern & Just, 2003). נאקוס מתייחסת לסוגיה, תוך שימוש במונחים טרור וטרוריסם. לדידה, טרור מוגדר כפעילות אלימה מצד המדינה ואילו טרוריסם כאותה פעולה אך מצד קבוצות או יחידים הפועלים עצמאית (Nacos, 2006).

התייחסות לזהות המפעילים ניתן למצוא גם בין המבדילים בין טרור בינלאומי ועל לאומי. על פי תפיסה זו טרור בינלאומי הוא מעשה ידיהם של שליחים שפועלים כנציגיה של מדינה ריבונית במלחמתה כנגד מדינות יריבות. טרור על לאומי, לעומת זאת, הוא פרי פעולתם של גופים שאינם מדינתיים. האופי העל מדינתי אינו מוגבל לתחומים גיאוגרפים וטריטוריאליים של מדינה ומתבטא במיקום הפיגועים באשר הם (הרמן, 1997). נוריס גורסת שההבדל נובע מזהות המפעילים והקורבנות וקובעת כי אם בפעולת טרור המפעילים והקורבנות הם מקומיים, הרי שמדובר בטרור מדינתי. אם המפעילים והקורבנות בעלי זהות רב מדינתית (שייכים למדינות לאום מגוונות), הרי שמדובר בטרור על מדינתי (Norris, Kern & Just, 2003).

מיון נוסף הוא על פי **מטרת הפעולה וזהות הקורבנות**. צפתי ווימן (1999) גורסים כי הטרור אינו בהכרח מכוון אל הקורבנות המידיים, אלא אל קהל הצופים. נוריס (Norris, Kern & Just, 2003) מוסיפה וגורסת כי זריעת הפחד באמצעות הפעולה האלימה נועדה הן לקורבנות המידיים ולמשפחותיהם והן לקהל הרחב. היא טוענת כי מעבר לפחד קיים גם הרצון לקבלת פרסום, השגת כח פוליטי וסטטוס, וכפועל יוצא מכך – לגיטימציה. בה בעת פעילות אלימה יכולה פשוט לבקש לזעזע, לייאש או לפגוע ביריב פוליטי (צפתי ווימן, 1999; Nacos, 2006).

סיווג אחר הוא על פי **בסיס אידיאולוגי**: לשחרור לאומי, למהפכה חברתית או לערעור של משטרים טוטאליטריים. פעולות טרור למטרות לאומיות מתרחשות על ידי קבוצות שמאמינות שבאמצעות טרור יוכלו להציג שלטון עצמאי בחבל ארץ מסוים. פעולות טרור למטרות חברתיות נוצרו כתוצאה מרצון של קבוצות השמאל החדש להחריב את הקיים וליצור עולם חדש. פעולות טרור למטרות של שינוי פוליטי וחברתי משולב, כדוגמת ערעור של משטרים טוטאליטריים, מתקיימות על מנת להביא לצדק, לשוויון ולדמוקרטיזציה של המשטר הקיים. במשך השנים, עם התחזקותן של התנועות הפונדמנטליסטיות, הבין לאקר כי נדרש סיווג נוסף והוסיף סיווג על פי בסיס הדת. הקבוצות הפועלות על פי אידיאולוגיה זו מבקשות, באמצעות פעולות טרור, לגרום לציבור לשמור מסורת ולהתרחק מהתרבות המערבית המזיקה (Laqueur, 1987). לחלוקה זו מצטרף גם ה – Foreign Policy Association (2006). פיאקד מוסיף על חלוקה זו גם את הטרור על בסיס נושא ממוקד אחד וכן את הטרור על בסיס גזענות, אותו ניתן לראות בדמותן של קבוצות המאמינות בעליונותו של הגזע, כמו מגולחי הראש באירופה או הקו קלאס קלאן (Ku Klux Klan) בארה"ב (Picard, 1993).

הסברה היא כי ריבוי הסוגים המוצגים כאן נובעת מתהליך ארוך שנים בו התהווה הטרור המודרני. במונחיה של נאקוס (Nacos, 2006) מחקר זה יתייחס לפעולות טרוריסטיות, המכונות טרור "מלמטה", על בסיס פוליטי של קבוצות שלא משתייכות למסד (Laqueur; 1987; Norris, Kern & Just, 2003). עם זאת, סקירת השורשים ההיסטוריים והרעיוניים של הטרור, שהחלו עוד במאה התשע עשרה, ומלווים אותנו עד לדמותו וצלמו של הטרור המודרני, בתחילתה של המאה העשרים ואחת, נחוצה להבנת בסיסי ההגדרות השונות, הסוגים המגוונים ותהליך ההתהוות המדובר.

2.3.3. תרור פוליטי מודרני - השורשים ההיסטוריים והרעיוניים

2.3.3.1. המאה ה-19

בצורתו המודרנית הופיע הטרור במלוא עוזו ברוסיה במחצית השנייה של המאה התשע עשרה. קבוצות רדיקליות סוציאליסטיות ואנרכיסטיות תרמו לתיאוריה הפילוסופית שתמכה באלימות כאמצעי לוחמה והריסת משטרים, ממשלות, מנהיגים ועריצים מדכאים (Nacos, 2006). למעשה הם התעוררו מהאשליה שבאמצעות פעולה פאסיבית ניתן להביא לשינוי ועברו לפעולת מחאה אלימה (Ballard, Homik & McKenzie, 2002). ה"נרודניה ווליה" (רצון העם) הינה דוגמה בולטת לקבוצה שבחרה בטרור על מנת להפיל את המשטר הצארי של אותה תקופה. הם דיברו בזכות רצח שליטים רודנים ואף תירגמו זאת למעשה כאשר רצחו את הצאר אלכסנדר השני. הם ראו בכך שפיכות דמים ולא מהפכה

המונית (Wardlaw, 1990). על אף שהתנועה חוסלה על ידי המשטר הרוסי בסוף המאה התשע עשרה, הטרור הפוליטי לא נעלם ותנועות אחרות בעלות אידיאולוגיה זהה באו להחליפה הן ברוסיה והן במדינות אחרות (נוסק, 1990; Wardlaw, 1990).

2.3.3.2. בין מלחמות העולם

בין מלחמת העולם הראשונה לשנייה ארגונים קיצוניים הן מהשמאל והן מהימין הכירו ביעילותה של האלימות הפוליטית ככלי לערעור והחלשת הלגיטימציה של המערך הפוליטי אליו התנגדו. הם בחרו בטרור כאמצעי שחרור ממשטר זר. אחרי מלחמת העולם השנייה פעולות של אלימות פוליטית מ"מטה" החלו לפרוץ בחלקים שונים של העולם כשאנשים נאבקו על חופש לאומי ועל שינוי חברתי מהפכני (נוסק, 1990; Nacos 2006).

2.3.3.3. שנות ה-50 וה-60

הגל הבא המכונה "הטרור המודרני" החל, לדעתם של חוקרים רבים, במחצית השנייה של שנות החמישים, אז התחזק הטרור האתני בצפון אירלנד והטרור האנטי ממשלתי באמריקה הלטינית. בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים קבוצות שמאלניות של ארגוני הסטודנטים, במערב אירופה ובארה"ב, לחמו בסמל האימפריאליסטי, כגון זה שחרתה אמריקה על דיגלה, ובמוסדות החוק במדינותיהם המכובדות. אם מדובר בבריגדות האדומות באיטליה, בבאדר מיינוף בגרמניה או בוודרמן בארה"ב, קבוצות אלו ראו עצמן כקבוצות גרילה אורבנית שנלחמות נגד סדר קפיטליסטי קיים (Nacos, 2006; Wilkinson, 2002). לאקר ראה בהן תנועות של שמאל חדש שעברו מהגרילה הכפרית לגרילה העירונית, שניתן לראות בה שם נרדף לטרור (נוסק, 1990; Laqueur, 1977, 1987). הלך רוח זה הביא בשנת 1968 לעליית מדרגה משמעותית באופי הפעולות הטרוריסטיות. הטרוריסטים התוודאו לאפשרויות הטמונות ביצירת אירועים מלאי דראמה על ידי כך שהתרכזו בעיקר בחטיפת מטוסים. הפעולה הראשונה נעשתה על ידי החזית העממית לשחרור פלשתינ שחטפה מטוס אל על שהיה בדרכו מרומא לתל אביב. החטיפות היוו את הסנונית הראשונה לפתיחת עידן חדש, אשר בו המטרות של התנגדות למשטר דיקטטורי או כובש זר עבר מן העולם ואת מקומם תפשו המטרות האידיאולוגיות וההתנגדות לשיטה החברתית, כלכלית, שלטונית הרווחת.

2.3.3.4. שנות ה-70 וה-80

פעילות הטרור, שהתקיפה את המערב במהלך שנות השבעים והשמונים, נבעה ביותר מאספקט אחד, מהמלחמה הקרה בין המעצמות דאז ברה"מ וארה"ב ובין האידיאולוגיות השונות שייצגו. שתי אלה השפיעו בעקיפין על מאבקי השלטון, הכח והטריטוריה ברחבי העולם. דוגמא אחת מיני רבות הינה התמיכה הכלכלית, שקיבל החיזבאללה, הדוגל בהשקפה אנטי ישראלית, מאירן ולעיתים אף מסוריה בידיעתה של ברה"מ (Wilkinson, 2002). התמיכה נסחה בארגון ביטחון מספיק כדי לבצע פעולות כנגד ישראל. למרות זאת, רבים האמינו בעת נפילתו של מסך הברזל וסיומה של המלחמה הקרה כי העולם יחווה ירידה משמעותית באירועי טרור. תקוות אלה התבדו מהר מאוד. בסיום המלחמה הקרה, קונפליקטים אתניים פרצו ברוסיה ובבלקאן. במזרח הרחוק ובארה"ב התקפות באמצעות גז עצבים על הרכבת התחתית ביפן, הטמנת פצצות ושימוש במכוניות ממולכדות בפיגוע באוקלהומה סיטי ובמגדלי

התאומים בארה"ב, איפיינו את קפיצת המדרגה של הפעולות הטרוריסטיות, בשלהי המאה העשרים ותחילתה של המאה העשרים ואחת.

2.3.3.5. המאה ה-21

במהלך השנים האחרונות, הטרור הפונדמנטליסטי העכשווי, אשר קיבל את הגושפנקה מהמהפכה האיסלמית באירן בשנות השבעים ועשור אחר כך מתבוסתה של ברה"מ במלחמתה באפגניסטן, תפס תאוצה. עלייה בכוחו נובעת מתפיסה אנטי גלובלית וההתנגשויות הבלתי פוסקות, על בסיס אתני ודתי ברחבי העולם (Wilkinson, 2002). ברבר טוען כי מנהיגי הקבוצות והחברים המרכיבים אותן מאמינים כי דתם המסורתית וערכיהם האתניים, פוליטיים וכלכליים תחת התקפה. מלחמת הקודש (ג'יהאד) היא מטאפורה לתגובה הקיצונית של קבוצות פרטניות אלה, המתגוננות כנגד התקפה זו (Barber, 1996). בפועל, תנועות הפועלות מתוך אמונה דתית מביאות את המלחמה הזו, כנגד מטרות שונות לפסים קיצוניים, לשמירת ערכי הדת והאמונה, כדוגמת הפיגוע בשנת 2001 במגדלי התאומים. הסתירה הנובעת מפיגוע בסדר גודל כזה, היא בעובדה כי ארגונים אלה מאמצים את המודרניות והגלובליות, שאליה הם מתנגדים, על ידי שימוש בטכנולוגיות חדישות.

היום ניתן למצוא את תופעת הטרור חיה, נושמת ובוטטת במלוא כוחה במרחבי הגלובוס. ביסודן דומות הקבוצות שנוקטות אלימות פוליטית כיום, לאלה שהוזכרו בתחילת הסקירה ההיסטורית, דהיינו לקבוצות שקרמו עור וגידים במהלך המאה התשע עשרה, אשר ביקשו לקדם רעיונות אידיאולוגיים מהפכניים מחד גיסא, כמו גם כאלה שביקשו לשמור על המסורת והערכים (בעיקר כשמדובר בקבוצות פונדמנטליסטיות), מאידך גיסא. במחקר זה יש חשיבות ומשמעות לתהליכים שהביאו קבוצה זו או אחרת לבחור בין מחאה אלימה לבין מחאה שאינה כזו, כאמצעי להשגת מטרותיה, בין השאר על ידי התייחסות למבנים ארגוניים המלמדים על אפיקי הפעולה המודגשים בכל שלב ושלב (Kurz, 2003).

2.3.4. טרור פוליטי - מבנה ארגוני

הנחת היסוד של הסקירה היא כי טרור פוליטי הוא סוג של אסטרטגיה, שנוקטת קבוצה על מנת להביא לשינוי כזה או אחר. אסטרטגיה זו יוצרת מבנה ארגוני, המשתנה בלא הפסק על מנת להתאים עצמו לביטוייה ולהצלחת הפעולות שנוצרות מתוכה.

לאקר מאמין כי מבנה אידיאלי של ארגון טרור הוא כזה הכולל בתוכו הנהגה מרכזית הקובעת את המדיניות ומרכזת את הפעילות המתבצעת על ידי קבוצות משנה המיישמות את החלטות ההנהגה (Laqueur, 1987). קורץ רואה בארגונים מסוג זה כמכווני מטרה אחת, בעלי גבולות מוגדרים. יכולות ההנעה שלהם מובנית לחלוטין ומרוכזת בגיוס חברים נאמנים ומחויבים למטרה (Kurz, 2003). אך רוב הארגונים אינם פועלים על פי דגם אידיאלי. מחד גיסא, השימוש בטרור פוליטי אינו בהכרח הדרך שבה בחרה קבוצה זו או אחרת מרגע היווצרותה, ולכן מבנה ריכוזי נראה לא אחת אצל תנועות מהפכניות, תנועות מחאה המונית וקבוצות טרור. מאידך גיסא, המעבר למבנה ביזורי מתחולל בהדרגה כאשר הנהגת הארגון מגיעה להחלטה מודעת להשתמש בטרור, בודעה כי השלטונות יתקשו לחסל ארגון הבנוי מתאים תאים.

הרעיון הבסיסי של נטישת המודל ההררכי, שהיה מקובל בעבר על ארגוני הטרור, אומץ על ידי מגוון של קבוצות פנים מדינתיות כבר בשנות השמונים של המאה העשרים. אימוצו של המודל החדש בא לידי ביטוי בעיקר בקרב שני סוגי ארגונים: קבוצות הימין הקיצוני בארה"ב ואירופה ובקרב המוסלמים בכל רחבי העולם. אל קאיזה נקטה בשיטה זו, בשנות התשעים של המאה שעברה, כאשר שלחה שליחים להקמת תאים במדינות שונות בעולם. כיום תופעה זו הנקראת "התנגדות נטולת מנהיגות" היא שם נרדף למודל הביזורי, המאפיין ערב רב של ארגוני טרור בכל רחבי העולם (Nacos, 2006).

דוגמא מאזור שונה באה לידי ביטוי בארגון הטאמיליים, אשר גם אותו ניתן לחלק למספר תתי קבוצות, המקשות על הממשל להתמודד עימו. הארגון בנוי כך שקיימים בו בסיסי התמיכה, שהם הקהילות שמתוכם נוצר הארגון והן דאגו למזון וקיום בסיסי. קיימות המיליציות המורכבות מבעלי תפקידים המקשרים בין בסיסי התמיכה ללוחמים וקיימים הלוחמים המשמשים כזרוע הצבאית של הארגון. זרוע זו מחולקת לגדודים ומחלקות וישנה חלוקת תפקידים על פי סדר הררכי (ברמן, 1998).

דוגמא טובה נוספת היא תנועת החמאס, אשר תשתיתה הארגונית נועדה לתפקד בהתאם לעקרונות מבנה הררכי. בתקופת האינתיפאדה התקשתה חמאס לפעול במתכונת זו, עקב פעולותיה של ישראל כנגד הקבוצה, אשר החלישו את שורותיה הן מבחינת ההנהגה הבכירה והן מבחינת הנהגת הביניים. ירידה בהנהגה הבכירה ועליית קרנם של מנהיגים צעירים מקומיים הדגישו את המעבר למבנה אורגני של התנועה. מבנה זה נוטה ליחסים בעלי אופי גמיש. החלטות מתבססות על מעגלים של היכרויות וחברויות בלתי פורמליות, פעילויות ויוזמות נסמכות על מידע מחברים המסתובבים בשטח, התקשורת היא בין דרגים מקומיים ולפעילי השטח יש מחויבות לביצוע המשימות ביעילות לאו דווקא מתוך נאמנות לממונים עליהם (משעל וסלע, 1999).

בפועל, נראה כי רוב הארגונים מנסים לגשר בין מבנה ריכוזי, הררכי למבנה ביזורי. הראשון מבטיח יעילות מרבית ואילו השני שרידות והגנה מפני השלטונות. מנהיגות נשארה מרכיב חשוב במבנה הארגוני של ארגונים מסוג זה. בלא מנהיג שיבחין במטרה, ייצר ויעבד פילוסופיה סביב השגתה וישכנע אחרים לאמץ את אשר הוא מטיף לו, לא יהיו תנועות הררכיות או תאים עצמאיים פעילים. הפתרון המתבקש נעוץ בשימוש ברשת האינטרנט שכבר דובר עליה ונתייחס אליה שוב בהמשך. הרשת, כמכלול, כמעט ואינה נגועה בהררכיה, אלא בקבלת החלטות ופעולות מבוזרות, המאפשרות יוזמה ואוטונומיה מקומית. באופן אידיאלי אין מנהיגות מרכזית יחידה או מנהיג שיכול להוות מטרת חיסול בידי השלטונות (ברמן, 1998; Crilly, 2001). הפעילות האפקטיבית במשך הזמן תתפתח ותתבסס על עקרונות, אינטרסים ומטרות משותפות בלבד.

רשת האינטרנט כפי שהוזכרה כאן וכפי שהוגדרה כמטה מדיום על ידי בלונדהיים ושיפמן (2003), לא נוצרה יש מאין, אלא בתהליך ארוך כאשר בבסיסה מסורת ארוכה של יחסים בין אמצעי תקשורת המונים לבין קבוצות שונות באוכלוסיה.

2.3.5. טרור פוליטי ותקשורת

המושג "מהפכה", טוענים בלונדהיים ושיפמן (2003) נתקבע עד כדי כך שהתיאור ההיסטורי של הופעת הדפוס, הטלגרף, הטלפון, הרדיו, הטלוויזיה והאינטרנט מתהדר בו תכופות. מהפכה או לאו, טכנולוגיות תקשורת הלכו והתפתחו במתווה של תקשורת המונים שהשפיעו בין השאר גם על עיצוב דמותה של המערכת החברתית.

לפני כמעט אלפיים שנה, הסיקריקים השיגו את פרסומם באמצעות התקפות אלימות בחגים דתיים ומקומות הומים אדם, על מנת שהקהל שהיה עד לתקיפה יוכל להעביר את המסר הלאה. האנרכיסטים של המאה התשע עשרה הסבירו את האלימות הפוליטית בה נקטו כ"תעמולה של מעשים", כלומר פעולות אשר נועדו להעביר את המסר באמצעות פגיעה במטרות נקודתיות. ואילו טכנולוגיות תקשורת חדשות, ציידו את הטרוריסטים של ימינו יותר מכל קבוצה טרוריסטית קודמת בכלים פורצי גבולות גיאוגרפיים, אתניים וחברתיים. כפועל יוצא, טרוריסטים החלו להוציא אל הפועל פעולות דרמטיות ועקובות מדם בידיעה שהן יביאו לסיקור נרחב באמצעי התקשורת (ברזילי, 1991; Nacos, 2006; Wilkinson, 2002).

הרצון להביא לסיקור נרחב יוצא מהטענה כי אלימות פוליטית נושאת מסר, לכן הסיקור שלה על ידי המדיה חשוב מאוד לאלה העומדים מאחורי המסר אם כמטרה בפני עצמה ואם כאמצעי למטרות נוספות (צפתי ווימן, 1999). לטענתו של נוסק: " לטרור קיום גם ללא אמצעי תקשורת, אלא שהוא מתאים עצמו לשימוש באמצעים זמינים אלה" (נוסק, 1990) כלומר, אמצעי תקשורת ההמונים אינם חיוניים לטרור, אך רבות הפעולות הטרוריסטיות התלויות בצורה בה מציגים אותן ומשדרים אותן לעולם. תלות זו מביאה למעשה את אמצעי התקשורת להפוך לאזור הקרבות עבור קונפליקטים ועימותים פוליטיים (Norris, Kern & Just; 2003).

בבסיס אזור קרבות זה עומדים יחסי הגומלין בין טרור לתקשורת, המתחלקים לשלוש גישות מקובלות: **הגישה הקלאסית** – יוצאת מנקודת הנחה של יחסים סימביוטיים המתנהלים בין אמצעי תקשורת לבין מתכנני הפעילות הטרוריסטית. המדיה מצידם מרוויחים רייטינג מסיקור הפעולות הטרוריסטיות ואילו הטרוריסטים עצמם מרוויחים את עצם הסיקור והחשיפה לקהל נרחב. הטענה היא כי המדיה מעודדים פעולות אלימות ועל מנת להכחיד פעולות מסוג זה יש להגביל את הסיקור התקשורתי שלהן. **הגישה הביקורתית** – רואה בממשל ובאליטות ההגמוניות כשולטות במדיה השונים. למעשה אמצעי התקשורת, על פי גישה זו, משתפים פעולה ומתגייסים לצורך הבניית מציאות, בד בבד עם העצמת הפאניקה והפחד בקרב הציבור, המשרתות את האליטות השולטות וזאת על מנת לחזק את כוחן. **הגישה הפונקציונאלית** – יוצאת מתוך נקודת מבטם של המדיה השונים, ולמעשה מתוך גישה סוציולוגית המדברת על תהליך ברירת. אפשרות לסיקור ניתנת בידי המדיה השונים אך השאלות מה לסקר, באיזה היקף, ומתי נענות לגופו של עניין. המדיה כאן מפקחים על פעולות הממשל, מחד גיסא ומיידעים את הציבור על קבוצות טרור והאיום הטמון בפעולותיהן, מאידך גיסא (נוסק, 2003; Kingston, 1995; Nossek, 2002; Nossek, Sreberny & Sonwalkar 2007; Schmid & De Graaf, 1982; Wardlaw, 1990; Wilkinson, 2002).

מנקודת מבט נגדית, בבואם של המתכננים, בקרב קבוצות הטרור, לתכנן את הפעולות האלימות, הם מתחשבים בארבעה קריטריונים, שאינם בהכרח מצטברים, המשפיעים על הסיקור התקשורתי:

טיימינג – פעילות בימים בעלי חשיבות היסטורית, או כתגובה להתפתחויות פוליטיות בלתי רצויות להם. **מקום** – המטרה נבחרת על בסיס משאבי המדיה באזור. **מספר האנשים המושפעים** – ככל שיהיו יותר אנשים המושפעים מהפעולה כך הסיקור יהיה נרחב יותר. נוסף על כך, ככל שיהיו יותר קורבנות כתוצאה מהפעולה, הפעולה תיתפס כשלילית והסיקור יהיה נרחב יותר. **מטרה** – עירוב גורמים ממשלתיים ואנשי עלית, אם על ידי חטיפת אזרחים בעלי מעמד ואם על ידי חטיפת מטוסים של מדינות ספציפיות, יביא לסיקור נרחב (צפתי ווימן, 1999; Nossek, 1985).

כאמור, קבוצות טרור כמהות באופן תמידי לפרסום ובעידן זה של התפתחות טכנולוגיות תקשורת בקצב מהיר, קיימות אפשרויות בלתי נדלות לסיקור כולל ומקיף. בבואם של קבוצות הטרור להשתמש במדיה השונים עומדות בפניהם מטרות מגוונות. מטרות אלה מוגדרות כך שיאפשרו לקבוצות הטרור לנהל מלחמת תעמולה של מילים ובכך לחזק את המלחמה המאופיינת במעשים (נוסק, 1990).

תעמולה של מילים באמצעות המדיה, מאפשרת לקבוצות המשתמשות בפעילות אלימה למלא אחר המטרות השונות בשני מישורים. האחד הינו המישור הפסיכולוגי והשני הוא המישור התקשורתי. הקטגוריות בתחום הפסיכולוגי נעות בין הצגת כוחה של התנועה לעומת פגיעותו של היריב, השגת אהדה של הציבור ודמורליזציה של היריב, עד ליצירת פחד והדגשת הגבורה או ההכרח שבשימוש באלימות. הקטגוריות בתחום התקשורתי נעות מביצוע פעולות אלימות על ידי בחירת זמן ומקום אופטימליים, יצירת סמלים ומשמעויות סימבוליות המתקשרות לקבוצה או לפעולה עצמה, שימוש בהצהרות, הודעות לעיתונות ומתן ראיונות על מנת להביא לתודעת הציבור את מטרתה של הקבוצה וסיבת פעולתה, ועד ללקיחת אחריות על אותן פעולות. (Kingston, 1995; Gerrits, 1992; Nossek,) (2002; Wilkinson, 2002; Weimann, 2004)

לעיתים, אין הסיקור התקשורתי הרגיל מספק את רצון המבצעים. בעבר הייתה העדפה ברורה של המדיום הטלוויזיוני על המדיה המודפסים. קבוצות הטרור היו מודעות לאפקט העמוק והארוך של התמונה הויזואלית על הקהל מאשר של המילה המדוברת או המודפסת (Nacos, 2006).

כיום, הקבוצות הנוקטות באלימות אינן מסתמכות על אמצעי תקשורת לא להן, משום שהן נאלצות להתמודד עם אמצעי תקשורת המשמשים כשומרי סף והמשרתים אינטרסים של ממשלות ושלטונות. על מנת לשמר את הסדר הפוליטי, סיקור מוגבל ומצומצם, כמו גם הצמדה של תיוג שלילי לפעולותיהם המסוקרות, הינה בלתי נמנעת. מכאן שהעדפה הברורה של הקבוצות הנוקטות בפעילות אלימה הינה להעביר את המסר בצורה ישירה, על ידי שימוש במדיה שלהן - עיתונות, רדיו ובעיקר אינטרנט (נוסק, 1990; Nossek, 2002; Nacos, 2006).

יש להדגיש כי כפי שכבר צוין בסקירה, רשת האינטרנט מייצגת שלב התפתחותי שונה מהמדיה הקודמים. למעשה, היא כינסה לתוכה את הממדים של המדיה הקודמים. בכך היא אינה מותרת על האינטראקציה הקבועה בינה לבין המדיה הותיקים מחד גיסא, ומייצגת דרגת חופש חדשה עבור המשתמשים, מאידך גיסא. יתרונות המאפשרים לה לעלות על פני מדיה אחרים הם נגישות, מהירות,

אוטונומיה, עלות כספית נמוכה, גלובליות, דינאמיות ואינטראקטיביות. היא משמשת לקבוצות הטרור כלי להספקת מידע ולעיתים גם ככלי להשגת מימון, כמו גם רישות, גיוס חברים ואיסוף מידע (Conway, 2005). אינטראקציה זו היא המפתח להתפתחותו של המדיום החדש שעוד ידון בהמשך והצורך במיפוי השימוש באינטרנט של קבוצות טרור.

2.4. תנועות חברתיות

מחקרים רבים אשר דנו בתנועות חברתיות עסקו בתהליכים של היערכות התנועה ותאום פעולותיה על מנת לקדם מטרות מוגדרות. לשיטתה של קורץ, ארגונים מסוג זה שואפים לגייס לגיטימציה למטרותיהם המיידיות וליעדיהם האסטרטגיים על מנת שיוכלו לבסס מעמדם כמנהיגי המאבק (Kurz, 2003). הרמן (1996) מוסיפה וטוענת שהן אינן מבקשות למוטט את המערכת הפוליטית הקיימת, אלא מבקשות לבטא את העניין של הפרט בעיצוב גורלו, פתירת מצוקותיו ויצירת עולם טוב יותר.

במחקר זה, אדון בהרחבה בממד הארגוני של המאבק המורכב מיעדים ומטרות, בהערכות הארגונית ובבחירת דרכי פעולה במטרה לקדם יעדים אלה.

פרק זה יעסוק בהגדרת תנועות חברתיות, באיפיון ובגישות השונות למיון התנועות תוך התייחסות להגדרתן ולסקירה היסטורית של היווצרות תנועות מסוג זה. הדיון יתמקד בהתארגנויות המכוונות תנועות שאינן ממשלתיות ויסוב סביב מערכת היחסים שנוצרה בין תנועות חברתיות לתקשורת בכלל ולאינטרנט בפרט.

2.4.1. תנועה חברתית – הגדרה

את המושג תנועה חברתית ניתן להגדיר במספר אופנים. יחד עם זאת, כל ההגדרות בסופו של דבר מתייחסות לשוני שהתנועה מבקשת להביא, כשההבדל הוא בדרך בה הן פועלות (Turner & Killian, 1972).

אברלה בוחר בהגדרה מאוד פשטנית וגורס כי תנועה חברתית היא סוג של **מאמץ מאורגן** של קבוצת בני אדם המבקשים להשפיע על שינוי באמצעות התנגדות למעשיהם של בני אדם אחרים (Aberle, 1966). הגדרות מורכבות יותר מגדירות תנועה חברתית על בסיס **שינוי היבט אחד או יותר בסדר הקיים**. בהגדרה זו מודגש השימוש באמצעים לא ממוסדים כדי להביא לשינוי חברתי. במילים אחרות, תנועה חברתית על פי וילסון, שאליו מצטרפים בורשטיין איינהונר והולנדר, היא מאמץ מודע ומאורגן לקדם או למנוע שינוי מהותי בסדר החברתי באמצעים לא ממוסדים בדרך כלל (Burstein, Einwohner & Hollander, 1995; Wilson, 1990).

הגדרה אחרת מתמקדת ב**היבט התפקודי**. יציבות תודעתית, יציבות בפעולה ויציבות במטרות הן אבני היסוד שמאפשרות הגדרת פעילות קולקטיבית כתנועה חברתית. כלומר, כדי לקיים שינוי מסוים בחברה או כדי לשמר את הקיים, לגירסתם של טרנר וקיליאן, תנועה חברתית פועלת במודעות עצמית גבוהה ובעקביות (Turner & Killian, 1972).

אחרים מגדירים את התנועה החברתית על בסיס ארגון שחותר לשינוי דפוסי החברה והסדר הפוליטי הקיים ושעצם קיומו תלוי ב**מימוש היעדים** שלשמו הוקם ולמענו **גויסו החברים** המרכיבים אותו. זאלד ואש רואים בתנועה חברתית ניסיון קולקטיבי של קבוצת אנשים להביא לשינוי בפרטים או במבנה של מוסדות חברתיים. טילי מסכים שהתארגנות הינה חשובה מאוד אך מוסיף וטוען כי תנועה

חברתית היא מערכת שלמה של **יחסי קונפליקט** בין הגורמים השליטים לבין הנאבקים בהם. טוריין מחזק תפיסה זו, אך בודק גם את **יחסי הגומלין** בין הקבוצות המשתתפות בעימות ובכך מזהה את התנועה החברתית. מבחינתו צריכה להיות הגדרה מדויקת של התנועה, של מי שעומד מולה ושל הערכים שנמצאים במוקד העימות (Tilly, 1984; Touraine, 1985; Zald & Ash, 1966).

ההגדרות המגוונות, המדגישות פנים שונים של המושג תנועה חברתית, כפי שהוצגו כאן, הן חלק בלתי נפרד מערב רב של גישות מחקריות בהן משתמשים עד היום על מנת להציג את ההתארגנות שנקראת "תנועות חברתיות" ועליהן נשים עתה את הדעת.

2.4.1.1 גישות מחקריות

ההתייחסות המחקרית לתנועות חברתיות השתנתה רבות בשנים שחלפו. החל מראיית התנועה החברתית כתופעה של חברה חולה, עבור בצורה יצירתית של השתתפות פוליטית וכלה בגישה העכשווית, הרואה בתנועה החברתית כפיתרון למתחים ולסתירות הפנימיות בחברה מודרנית בירוקרטית. פירוט התהליך מובא להלן.

2.4.1.1.1 גישת ההתנהגות הקולקטיבית

גישת ההתנהגות הקולקטיבית צמחה בשנות החמישים והשישים, כשברקע המשקעים של מלחמת העולם השנייה והפעילות של התנועות הנאציות והפאשיסטיות במדינות אירופה. גישה זו גורסת כי התנועות החברתיות נוצרות בחברה שאין בה צורות פורמליות של השתתפות פוליטית וחברתית. זהו תוצר של חברה המאופיינת בהתפוררות פוליטית חברתית. על פי גישה זו, הפעולות במסגרת זו אינן רציונליות ולא ממוסדות ויכולות אף להיות מאופיינות באלימות. התנועות שצמחו בתקופה זו נתפסו על ידי סמלסר (Smelser, 1962) כתופעות לוואי כתוצאה משינויים חברתיים מהירים. הדבר מתרחש כאשר האיזון במערכת מופר על ידי ארגוני ממסד ענקיים, נייודות האוכלוסייה, חידושים טכנולוגיים, תקשורת המונים ושליטת תבניות תרבותיות מסורתיות. היחידים מחפשים תבניות חדשות של התארגנות חברתית (Della Porta & Diani, 1999).

במהלך השנים, בעקבות שינויים בחברה שהובילו לחברה פוסט מודרנית, פוסט תעשייתית ולחברת ידע טכנוקרטית, פינתה תפיסה מחקרית מיושנת זו של גישת ההתנהגות הקולקטיבית, את מקומה לתפיסות החדשות. אם בתפיסה הישנה תנועות חברתיות נתפסו כחריגה מהמוכר והקיים, ויש אף שהאמינו שיביאו להרס ולחורבן, הרי שהתפיסות החדשות הפנו את תשומת הלב לרבדים אחרים (אוטונומיה אישית, זהות פרטית, איכות חיים וסביבה).

2.4.1.1.2 גישת גיוס המשאבים

גישת גיוס המשאבים הינה דוגמא לניצנים הראשונים של התפיסות החדשות. גישה זו, אשר בסיסה בשנות השבעים והשמונים בארה"ב, התמקדה ביכולתה של התנועה להשגת משאבים, גיוס תומכים וחברים ואימוץ אסטרטגיות פוליטיות תוך שימת דגש לאופי הארגוני של התנועה. גישה זו רואה בתנועות החברתיות כחלק מהתהליך הפוליטי. זהו סוג של השתתפות פוליטית אשר יוצרת משאבים פוליטיים חדשים כתגובה לשינוי החברתי המתרחש. הארגון הוא במרכז ולפיכך גם שיטות הגיוס אליו

מהוות בסיס לצמיחתו. השחקנים רציונליים והפועלים על פי אסטרטגיה במסגרת פעילות פוליטית מקובלת ולגיטימית במהלך קונפליקט נתון. בן אליעזר (1999) קורא לה פוליטיקה אינסטרומנטלית וטוען כי במסגרתה אינטרסים חברתיים מתורגמים לניסיונות להשפיע על הפוליטיקה הקונבנציונאלית ועל הסדר החברתי הקיים.

2.4.1.1.3 גישת ההתנהגות הקולקטיבית אל מול גישת גיוס המשאבים

ההבדלים בין גישת גיוס המשאבים לגישת ההתנהגות הקולקטיבית מתמקדים ב**בסיס התמיכה, במטרות ושיטות הפעולה** וכן **ביחסי הגומלין עם הסביבה**.

בסיס התמיכה בגישת ההתנהגות הקולקטיבית נובע מהמון אשר נפגע ישירות מן הנורמות החברתיות, כלכליות, פוליטיות המתקיימות בחברה. לעומת זאת, בגישת גיוס המשאבים יכולים לתמוך ולהשתתף בפעילות יחידים או קבוצות אשר המניע אותם הוא הזדהות, אף אם הם לא נפגעו מהמדיניות הרווחת בחברתם.

המטרות ושיטות הפעולה אינן רציונליות בגישת ההתנהגות הקולקטיבית והן יכולות להגיע אף לאלימות. גישת גיוס המשאבים אינה שוללת סוג פעילות כזה אך באמתחתה מטרות ואסטרטגיות פעולה מובנות שלא דווקא כוללות שינוי מדיניות השלטון בכללותו. חשיבות דומה ניתנת גם להצלחה בשינוי עמדות, שינוי חלקי במדיניות ותמיכה ציבורית.

גישת ההתנהגות הקולקטיבית מתייחסת ל**סביבה** כמשפיעה על התארגנותן ובחירת שיטות הפעולה של התנועות השונות אך בניגוד לגישת גיוס המשאבים, היא אינה רואה בסביבה כמשאב שממנו ניתן לגייס תשתיות קיימות מהתארגנויות קודמות, מימון, פרסום או השתלבות במארג החברתי והפוליטי.

בשלב זה מתבצע השינוי המשמעותי בחקר התנועות החברתיות. בעקבות צמיחת גישת גיוס המשאבים נתפסות תנועות חברתיות כחלק מהתהליכים הפוליטיים ולא כתופעה של חברה חולה (Smelser, 1962). מה שהביא להתפתחות דיונים בדבר תהליכים שלטוניים מקובלים ולהתפתחותה של גישת התנועות החברתיות החדשות כחלק מהפיתרון למתחים והסתירות בחברות דמוקרטיות.

2.4.1.1.4 גישת התנועות החברתיות החדשות

בן אליעזר (1999) קורא לגישה זו פוליטיקת הזהות משום שעניינה בזהות הקבוצתית, ברעיונות ובהתמודדות עם הנורמות הכלכליות, פוליטיות וחברתיות הרווחות בחברה. בניגוד לגישת גיוס המשאבים, המתמקדת בבסיס הכלכלי ארגוני של התנועות הפעילות, הדגש בגישת התנועות החברתיות החדשות שצמחה באירופה הוא בזהות הקבוצתית, בסיבות שהולידו תנועות אלו ובזיקה בין לבין סביבתן (Tarrow, 1988; Offe, 1985). לתנועות אלה אין דגם חברתי אידיאלי ברור ומוקד הנעת חבריהן הוא החיפוש אחר יצירתיות ואחריות הפרט למעשיו הוא. מעבר להבעה אישית של הפרט אפיון הוא באוטונומיה ובביקורת על החברה הפוסט תעשייתית (Tilly, 2004).

גישות נוספות השייכות לעולם התפיסתי של התנועות החברתיות החדשות הן הגישות הבאות:

2.4.1.1.5. גישת הערכים החדשים

גישת הערכים החדשים שמה, גם היא, במרכז את הפרט וגורסת כי הפריחה הכלכלית והיציבות הפוליטית מביאה את הפרטים בחברה לאמץ ערכים המשקפים צרכים יצירתיים ותרבותיים, הממלאים אחר הצורך של הגשמה עצמית. גישה זו התפתחה לאחר מלחמת העולם השנייה ויש שמכנים אותה הגישה הפוסטמטריאליסטית. לגירסתו של אינגלהרט, בשנים שלאחר המלחמה, שנים של שגשוג כלכלי, פחת הצורך במשאבים הקיומיים כגון מזון, הגנה, יציבות וביטחון (ערכים מטריאליסטים) ולכן הופנתה הפעילות לתחומים כמו איכות ושימור הסביבה, שלום וזכויות אדם (ערכים פוסט מטריאליסטים). אינגלהרט מאמין כי הפחתה בחשיבות הערכים המטריאליסטים משפיעה על מערך הערכים של הפרטים בחברה המערבית ובשל סלידתם מהפעילות הפוליטית הממוסדת מתרכזת פעילותם במערכות מבוזרות, ביוזמות אזרחיות ובתנועות מחאה.

שתי הגישות, הן של התנועות החדשות והן של הערכים החדשים, מאמינות כי הופעת התנועות החברתיות נובעת מקיומם של ניגודים וקונפליקטים בחלקם מעמדיים, הקיימים בחברה (Inglehart, 1977).

2.4.1.1.6. גישת הפעולה זהות

טורין, המתייחס גם הוא לתנועות החדשות, גורס כי בשדה המחקר הסוציולוגי מתקיימות שתי גישות שלהן דגשים שונים להבנת המערך החברתי בחברה נתונה (ראה לוח מספר 2). גישה אחת שמה דגש על המערכת החברתית ככלל וגישה שנייה מתייחסת לשחקנים בתוכה, בסיטואציה של אינטגרציה חברתית ובכזו המאופיינת בקונפליקט חברתי. אם בעבר התקיים עקרון מארגן אוניברסאלי, הרי שכיום עקרון זה איבד מתוקפו ותחומי השינוי הנרחבים נתונים בידי הפרטים. לחילופין, אם בעת קונפליקט הראייה המערכתית שואפת לחברה אידיאלית שוויונית, הרי שמבחינת הפרט החיפוש הוא אחרי יצירתיות ואחריות אישית. מבחינתו של טורין, יש לדבוק בדרך ביניים אשר מתמקדת במיקרו, קרי – השחקנים, אך מבקשת לשלב גם את המאקרו – החברה. גישתו, גישת הפעולה זהות, מאמינה כי גם בחברה הפוסט תעשייתית ישנם מעמדות המושתתים על אינטרסים ותפקידן של התנועות החברתיות הנו לשנות את הצורות החברתיות הללו אשר השולטות בפרטים (Touraine, 1985).

לוח מספר 2: המערך החברתי בחברה נתונה - הדגשים

מערכת	שחקנים	
עקרון מארגן אוניברסאלי	ארגון השינוי	אינטגרציה
אי שוויון	תנועות חברתיות	קונפליקט

הגישות החדשות מדברות על קבוצות המאורגנות היטב, שבסיסן רציונלי, המפתחות אסטרטגיות להשגת מטרותיהן והאינטרסים השונים שלהן. הן מעודדות פלורליזם רעיוני העוסק בין השאר בנושאים חדשים כמו איכות הסביבה, סגנון חיים וזהות. הן קוראת למבנה ארגוני פתוח, חסר היררכיה וריכוזיות, שהחברים המרכיבים אותן הם ללא סטטוס או מעמד חברתי הומוגני וכל זאת בניגוד לגישות הישנות (בן אליעזר, 1999; הרמן, 1996; Offe, 1985). אפשר לסכם זאת בטבלה שלהלן:

לוח מספר 3: גישות חדשות למול גישות ישנות

תפיסה ישנה	תפיסה חדשה	
תנועות הפועלות והמייצגות מגזר אוכלוסייה מסוים, למען רווחה כלכלית.	תנועות שענייניהן רחבים מעבר לרווחה חומרית, כמו איכות חיים לכלל הציבור.	אידיאולוגיה
צמיחה כלכלית, ביטחון צבאי וחברתי.	שימור השלום, איכות הסביבה, זכויות אדם.	נושאים
אידיאולוגיות פוליטיות קלאסיות: קומוניזם, סוציאליזם או קפיטליזם.	אוטונומיה אישית וזהות פרטית בניגוד לשליטה ריכוזית.	ערכים
פנימית: ארגון פורמלי, הרכי. חיצונית: החלטות הרוב מתקבלות, למנהיג יש השפעה ויכולת אחיזה בחברים ובהנעתם.	פנימית: ארגון לא פורמלי, ספונטני, רשתי. חיצונית: הפגנות רבות משתתפים, הופעות ומיצגים, אי קביעה נוהלי קבלה ברורים לחברות.	צורות פעולה

לסיכום, הרי שהתנועות החברתיות החדשות שונות מהותית מהישנות בכך שמוקד האינטרסים שלהם אינו מעמדי יותר כי אם אנושי אוניברסאלי. הן נתפסות כמבטאות את המתח שבין הספירה המתרחבת של אוטונומיית הפרט לבין מידת הממסדיות הגוברת של המדינה והקפיטליזם הגלובלי. התפתחות זו היא שהובילה לקידמת הבמה את שאלת יחסי מדינה-ממסד-תנועות חברתיות. מכאן שניתן לנסות ולקשור בין הופעתן של תנועות חברתיות לבין החברה האזרחית. החברה האזרחית מזוהה, למעשה, עם התאגדויות אנטי ממסדיות. כך שהבחנה בין התנועות השונות על פי מידת ההתנגדות לממסד, צורת הארגון ומטרותו הם המרכיבים את החברה האזרחית אשר אינה עשויה מקשה אחת. היא מורכבת מארגונים מסוגים שונים, ששחקניהם פועלים בזירה עצמאית וחופשית (יש, 2003). התנועות החברתיות החדשות מצליחות להביא עניינים פרטיים לתודעת הציבור ולהמירם, בין השאר, לסוגיות פוליטיות. במילים אחרות, הגבולות שבין החיים הפרטיים לציבוריים מיטשטשים באמצעות התנועות החברתיות החדשות, המבקשות לגרום לחברה האזרחית להיות בעלת אוריינטציה פוליטית יותר מחד גיסא אך נאמנה לפעילות האנטי ממסדית מאידך גיסא (Offe, 1985).

מעבר להבחנה בין ההגדרות הניתנות לתנועות חברתיות יש צורך להבחין בין הסוגים המאפיינים אותן. על כך דיוננו הבא.

2.4.2. תנועות חברתיות - סוגים

המיון של תנועות חברתיות יתבצע על ידי שימוש בקריטריונים שונים. כאן יוצגו המיונים השכיחים ביותר. ישנן גישות הממיינות את התנועות על פי המניעים המשפיעים על אופי הפעולה, המבנה הארגוני וגיוס החברים לתנועתן. אחרות מבדילות בין מוקד השינוי והשינוי עצמו כאשר הן ממיינות את התנועות השונות ויש כאלה הטוענות שקהל היעד הוא מקור ההבדל בין תנועה אחת לרעותה.

סמלסר (Smelser, 1962) מבחין בין תנועות מכוונות נורמות לכאלה מכוונות ערכים.

תנועה מכוונת נורמות היא כזו המבקשת ליצור נורמות חדשות או להגן על כאלה הקיימות בסביבה הפוליטית החברתית הנתונה. אם על ידי שינוי עצמאי באמצעות פעילי התנועה עצמם ואם על ידי גרימה לרשויות המוסמכות לשנות את הנורמות. דוגמא לתנועות מסוג זה הן כאלה המכוונות לרפורמה חברתית.

תנועה מכוונת ערכים חותרת לשינוי והפצת תמונת עולם חדשה, כדוגמת תנועות דתיות, המבקשות להגן ואף לקבע ערכים או לשנותם בשם האמונה. ולחילופין, תנועות הנלחמות למען סגנונות חיים אחרים מאשר המקובלים בזרם המרכזי בחברה.

טרנר וקיליאן (Turner & Killian, 1972) גורסים כי כל תנועה חברתית מבקשת להביא לשינוי. ההבדל ביניהן היא בדרך. במיונם הם חוזרים ומשתמשים במונח **תנועות מכוונות ערכים**, כפי שעשה סמלזר, ומדגישים כי תנועות מסוג זה נשארות איתנות בתפיסה האידיאולוגית שלהן ולא מוכנות לוותר על הרעיון העומד בבסיס קיומן. הן מבקשות לחולל שינוי בחברה על ידי שכנוע אידיאולוגי ומוכנות לוותר על כח ועצמה במידה ואלו פוגעים בעקרונותיהן ובמצען האידיאולוגי, כדוגמת תנועות פציפיסטיות למיניהן.

לעומתן, **תנועות מכוונות עצמה** מבקשות בראש ובראשונה לצבור כח ועצמה ובכך להתפשר על עקרונותיהם גם אם הם סותרים את היעד המרכזי של כיבוש עמדות הכח בחברה. **תנועות מכוונות השתתפות** מבקשות לעשות מה ששני הסוגים האחרים הותירו מחוץ לדיון – צבירת תמיכה ציבורית רחבה ככל האפשר. יעדן הוא שכנוע המוני, גם אם יש צורך להתאים את האידיאולוגיה או את הדרך בהשגת עצמה פוליטית למטרת הגיוס ההמוני. כתות הן דוגמא להתנהלות מסוג זה.

אברלה (Aberle, 1966) בוחר למיין את התנועות על בסיס אופי השינוי ומוקד השינוי. לגירסתו, יש תנועות המתמקדות בחברה כגון **תנועות טרנספורמציה**, המבקשות להביא לשינוי כולל במבנה החברתי והפוליטי ולא בוחלות בשימוש באלימות כדוגמת תנועות פונדמנטליסטיות. **תנועות רפורמציה**, לעומת זאת, מסתפקות בהתמקדות בשינוי נקודתי בחברה כולה, כמו אפילו של קבוצות מיעוט בחברה. בכך הן מאמינות שעם הזמן יבוא השינוי בתפקוד החברתי.

התנועות הבאות מתמקדות ביחיד. **תנועות גאולת הנפש** מבקשות להביא לשינוי מלא בנפשו של היחיד כדי שהחברה כולה תשתנה, כדוגמת כל התנועות בעלות התוכן הדתי. **תנועות חלופיות**, לעומתן, מתמקדות בשינוי חלקי של היחיד כדי לשנות לטובה את התמונה החברתית הכלכלית כמו התנועה

להגבלת הילודה. אברלה מוסיף, כי הבחירה באופי התנועה: טרנספורמטיבית, רפורמטיבית, גאולה או חלופית תלויה בהקשר החברתי שמתוכה קמה אותה תנועה.

זאלד ואש (Zald & Ash, 1966) מבחינים בין סוגים אחרים של תנועות.

תנועה פתוחה דורשת, לדידם, רמה נמוכה של מעורבות והשתתפות מצד המועמדים אליה והחברים בה. כולם יכולים להצטרף לפעילות ולכן מה שמאפיין אותה הוא ערפול רעיוני ומה שמאפיין את חבריה הוא מכנה משותף רחב ביותר (תנועות לשימור כדור הארץ). **תנועה סגורה**, לעומת זאת, מדגישה את הרעיון העומד בבסיס הקמתה ודורשת ממועמדיה לעמוד בקריטריונים מסוימים ועליהם לעבור תקופת מבחן בטרם יצטרפו לחברים מן המניין לשורותיה. מרגע ההצטרפות נדרשת מהם פעילות אישית שוטפת ואינטנסיבית שלא מאפשרת השתתפות גם בהתארגנויות אחרות (מחתרות, ארגוני טרור).

הרמן מציגה מימד נוסף במיון כשמדברת על **התנועה הכללית**, המביאה עימה כר של רעיונות המאופיינים במגוון של דעות, יוזמות ותפיסות. ממנה נוצרות **תנועות ייחודיות** שמפרשות את רעיונות העל של התנועה הכללית ומיישמות אותם, על ידי מערכת ארגונית. זאת באה לידי ביטוי בתחום הכלכלה, החברה והתרבות. הפמיניזם או הסוציאליזם הן דוגמאות לתנועות כלליות שמהן נגזרו התנועות הייחודיות כמו התנועה למען זכות בחירה לנשים (הרמן, 1996).

נראה, אם כן, שקיימות גישות מגוונות למיון של התנועות השונות⁶, ולמרות שכל גישה שמה את הדגש על פן אחר, קשה להתעלם מהעובדה כי אינטרסים חברתיים וסביבתיים שונים ייצרו תנועות חברתיות שונות. מגמת שינוי זו נובעת מתהליך ארוך שנים בו התהוו התנועות החברתיות. מחקר זה יתייחס לתנועות החברתיות החדשות. סקירת השורשים ההיסטוריים של תנועות אלו, שהחל עוד במאה השבע עשרה, ומלווה אותנו עד לדמותן של התנועות החדשות, בתחילתה של המאה העשרים ואחת, נחוצה להבנת בסיסי ההגדרות, הסוגים ותהליך ההתהוות המדובר.

2.4.3. התנועות החברתיות במערב - שורשים היסטוריים

2.4.3.1. המאה ה-17 וה-18

החברה המערבית בת זממנו מאופיינת בתמורות חברתיות-תרבותיות ענפות. ראשית היווצרותה במעמד הבורגנים, המוכר עוד מימי הביניים ושיאו במאה התשע עשרה. הבורגנים היו יזמים קפיטליסטים שעסקו בתחומים כמו מסחר, כלכלה ותעשייה. הכנסתם נבעה מהשקעתם במוסד פועל ורווחי או ביזמות בשוק כלכלי תחרותי. הייצור התעשייתי המודרני נוצר על ידי מעמד זה והפך לשדה פעולתם העיקרי. בעקבות המהפכה התעשייתית, נוצר סדר חברתי חדש, שבגינו הואצו תופעות חברתיות רבות, התאווה לכח כלכלי ופוליטי, הביאה את הבורגנים להיאבק במשטר הקיים וכפועל יוצא מכך, להיווצרותה של התנועה הליברלית כבר במאה השבע עשרה. הליברליזם הציע חברה המאופיינת בשוויון הזדמנויות ובתחרות חופשית (על ידי שיתוף של כל האזרחים) בפורמט של ייצוג פוליטי על פי קבוצות. דבר זה שימש בסיס למהפכה האמריקאית באמצעות תנועות לשחרור ועצמאות בקולוניות האמריקאיות, כמו גם למהפכות בצרפת ובמדינות קולוניאליות אחרות החל מאמצע המאה השמונה עשרה ועד למחצית המאה התשע עשרה (Heberle, 1951).

⁶ ראה בספר מספר 2 המסכם את סוגי התנועות החברתיות.

2.4.3.2. המאה ה-19 וה-20

שינוי גדול נוסף במבנה של החברה המערבית, שנבע מהעידן התעשייתי, היה התפתחותו של מעמד הפועלים, שהכיל בתוכו אחוז גדול של אוכלוסייה שהרכיבה את המדינות המתועשות. הייצור ההמוני, התיעוש והאורבניזציה המוגברת הפכו מצרכים מסוימים (איכות חיים וסביבה, זמן פנוי) לבלתי מושגים עבור רב חלקי האוכלוסייה. בעקבות רצונם של עובדי התעשייה לשיפור תנאיהם הכלכליים והסביבתיים, במסגרת המערכת הקפיטליסטית והתנגדותם של בעלי ההון והשליטה לתהליכים אלה, קמה לה, על פי לורנס וון סטיין, "תנועה" כזו שהורכבה מפועלי התעשייה ושנאבקה לשינוי בתנאיהם (Heberle, 1951; Wallace & Jenkins, 1995). תנועת עבודה (פועלים) זו הפכה לאחת מהתנועות הגדולות במהלך המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים (Heberle, 1951). בתחילה רק התארגנויותיהם של פועלי תעשייה כונו "תנועות חברתיות" וכך במהלך המאה התשע עשרה תנועות חברתיות נתפסו ככאלה המבקשות להביא לשינוי במבנה המעמדי, בכלכלה וביחסי העבודה (Eyerman & Jamison, 1991; Tilly, 1984).

במאה העשרים המשיכה מגמה זו כך שתנועות חברתיות כדוגמת תנועת הפועלים, התרחבו והכילו מגוון של דרישות שתאמו, בעיקרן, לשלוש אידיאולוגיות שונות: **האידיאולוגיה הסוציאליסטית** אשר האמינה בסדר חברתי חדש ללא תחרות, עוני או עושר והתבססה בעיקרה על אחווה ושיתוף פעולה. מגוון רעיונות אלה והשפעתם הלכו והתרחבו בסופה של המאה השמונה עשרה, בעת עלייתה של התעשייה המודרנית, בעיקר במדינות אירופה כמו צרפת ואנגליה. למעלה ממאה תנועות סוציאליסטיות, קומוניסטיות ואנרכיסטיות נפוצו ממדינות אלה לכל רחבי אירופה והגיעו לארה"ב. **האידיאולוגיה הקונסרבטיבית** הינה אידיאולוגיה אנטי ליברלית בה המעמדות ששלטו בעבר, התאחדו בכוחותיהם בקבוצות שונות ונלחמו בשדה הפעולות החברתיות השונות.

והאידיאולוגיה הפאשיסטית נתפסת כתנועה המונית המופיעה גם בדמותה של התנועה הסוציאליטית לאומית בגרמניה. הקשרה למבנה המעמדי בחברה אינו כה ברור כמו בשאר התנועות. ניתן לומר שהיא צמחה מהפיכתו של מעמד הביניים האורבני. התמיכה הגדולה באה מכיוון החקלאים המאופיינים באי יציבות כלכלית ומניכור מאלמנטים בורגניים (Heberle, 1951; Tilly, 2004).

הכינוי "תנועה", אם כן, גרם לפרטים ולסובבים אותם, להבין שניסיונותיהם להתערבות בתהליכים פוליטיים באמצעים שאינם ממוסדים הינו לגיטימי ומקובל. תנועות חברתיות נתפסו בעבר כצורות של התנהגות פוליטית חוץ ממסדית מסוכנת שמאיימת על המשטר וצורות החיים כפי שהן מוכרות (Eyerman & Jamison, 1991). בעקבות התפיסה הדמוקרטית, שהתפתחה במאה התשע עשרה, ניסיונותיהם של הפרטים להשפיע על חייהם, קרי מעורבות פוליטית של אזרחים באמצעים שאינם ממוסדים, לא יכלו להיחשב יותר כהתפרצות לא חוקית של המון רב. להפך, על פי תפיסה זו החתירה לשינוי מקובלת ולגיטימית כל עוד נשמר החוק. מכאן האמונה שקבוצות המערערות על ערכי המערכת הקיימת יכולות להביא לא אחת לשינוי חברתי/פוליטי חיובי שיעניק בין השאר לפרטים רבים יותר זכויות רבות יותר וזאת במסגרת ישויות צעירות ומתגבשות כגון עמותות וגופים חוץ ממסדיים (בק, 2002; גדרון וכץ, 1998; הרמן, 1996). תהליכים אלו הביאו לסופה של ההתייחסות לתנועות חברתיות כתנועות פועלים בלבד, למרות שתנועת העבודה הייתה אחת מהתנועות הגדולות במהלך המאה התשע

עשרה ותחילת המאה העשרים (Heberle, 1951). ביטוי מעשי מאורגן לכך ניתן לראות בהתארגנות שמכונה "חברה אזרחית".

2.4.4. חברה אזרחית

שורשי המושג חברה אזרחית טמונים בהגותו של אריסטו אשר זיהה את החברה והמדינה כחברה אזרחית אחת. זוהי בעצם קהילה בעלת מערכת יחסים קולקטיביים המתבססים על היסטוריה משותפת ומורכבת מאזרחים חופשיים ושווים המתנהלים על פי אותה מערכת (גדרון, בר וכץ, 2002).

ההתעניינות החוזרת בחברה האזרחית גברה לאו דווקא על רקע המאבקים לשינוי משטרים אוטוריטריים, אלא גם מתוך ביקורת על מדיניות הרווחה במשטרים דמוקרטיים במערב אירופה.

במחצית השנייה של המאה העשרים השיח על החברה האזרחית תפש תאוצה והתאפיין בריבוי גישות. גישה אחת ראתה בחברה האזרחית כמרחב פעילות נפרד מהמדינה, בו ההתנהגות האזרחית (במדינות דמוקרטיות) מתפתחת ומתחזקת כתוצאה מהתאגדויות אזרחיות ענפות. הגישה השנייה רואה בחברה האזרחית כמרחב בו פועלות התאגדויות שונות, הקוראות תיגר על המדינה ומוסדותיה. הדמיון בין שתי הגישות הוא בכך שהן מתייחסות להתאגדויות כחיצוניות למדינה (גדרון, בר וכץ, 2003; Foely & Edwards, 1996, 1998).

יחד עם זאת, ניתן להצביע על מאפיינים משותפים ומוסכמים אצל החוקרים הדנים בתופעה. ראשית, החברה האזרחית צמחה מתוך חוסר שביעות רצון ממוסדותיה, מפעילותה וממדיניותה של המדינה כלפי אזרחיה. שנית, מהותה בהתנגדות להתעצמותם של גופים כלכליים ובהשתלטותה של הגמוניה תרבותית (Foley & Edwards, 1996, 1998). ולבסוף, מערכת היחסים בין ארגוני החברה האזרחית לבין המדינה מסתכמים בשלושה אופנים: באופן בו מוסדות החברה האזרחית מתפקדים כמוסדות המדינה עצמה, באופן בו מוסדות החברה האזרחית משלימים את מוסדות המדינה ובאופן בו מוסדות החברה האזרחית קוראים תיגר על המדינה וחותרים תחת מוסדותיה (Walzer, 1995; Putnam, 1993, 2000).

בעוד שחוקרים שונים מסכימים, ברובם, על מאפייני התופעה, הרי שהעדר הסכמה על הגדרה ברורה עבור המונח "חברה אזרחית" הוא שמביא אותנו להתמקד בביטוי המעשי לתופעה. אותו ביטוי מיושם בצורת גופים התנדבותיים, אשר לא משתייכים לשני המגזרים האחרים: המגזר העסקי והמגזר הציבורי (גדרון וכץ, 1998).

ארגוני החברה האזרחית, כחלק מהמגזר השלישי, פועלים במגוון רחב של תחומים החל מהספקת צרכים קיומיים בסיסיים ועד לניסיונות להשפיע על קובעי המדיניות בנושאי חברה ותרבות על היבטיהם השונים. תנועות חברתיות הן חלק מתוך ארגוני החברה האזרחית. ככלל, רובן מאמינות בצורך של החברה בעצמאות או בהגנה כנגד המדינה. טיעון אשר מביא אותן להצדיק את המאבק לקיומה של חברה אזרחית שתאגד את החלקים המרכיבים אותה באמצעות התארגנויות חופשיות שאינן נשלטות על ידי מנגנונים ממסדיים. בפועל, כאשר הסדר החברתי הממוסד והחברה האזרחית נמצאים בחוסר התאמה נרחב, אנו עדים לעלייה במספר התנועות החברתיות החזקות. ואילו כאשר

חוסר ההתאמה בין הצדדים מתמעט, מתמעטות התנועות החברתיות והשפעתן הופכת שולית (גדרון, בר וכץ, 2003; הרמן, 1996).

לסיכום, נראה כי תנועות חברתיות נוצרות כתוצאה מניגודים הקיימים בין החברה האזרחית לממסד. הן מנסות לשנות את הסדר הממסדי כך שיתאים יותר לחברה האזרחית. אינטרסים חברתיים שונים ייצרו תנועות חברתיות שונות. האינטרסים האופייניים בגינם נלחמות אותן תנועות יהיה תלוי החברה האזרחית הקיימת. הווה אומר שהתהליך אינו מסתיים כאן. כלומר, לאחר היווצרותן של התנועות, שינויים, כפועל יוצא מחברה, תרבות, פוליטיקה, כלכלה וכו', אפשריים בכל עת. הדבר מלמד על כך שקיימת מערכת יחסים הדדית בין אסטרטגיה לארגון שעליה נשים הדעת כעת.

2.4.5. מבנה והשפעה

שילוב אמצעים טקטיים, אותם מאמצת ומפעילה התנועה, תלוי במגוון גורמים. אחד הגורמים החשובים הוא טבע החברה בה פועלת התנועה. ארגוני החברה האזרחית ככלל, מהווים דגם מוקטן של החברה בה הם פועלים. אם המדינה דמוקרטית, ליברלית, ימצא דפוס דומה גם בארגוני החברה האזרחית. אותו משקל ניתן במדינות המאופיינות במשטר אוטוריטארי, בשל מאפיינים זהים, הן במדינה והן בארגונים שמתנהלים בתוכה (ישי, 2003; Heberle, 1951).

משמעות הדמוקרטיה בארגונים מסוגים שונים היא בחרות מוסדית, במנהיגות קשובה, בחברים פעילים, בתקשורת דו צדדית, באוטונומיה אישית ובזהות פרטית (ישי, 2003).

באופן ממוקד יותר לומר, שהתומכים הפוטנציאלים, חברי התנועה, הסביבה החיצונית ותנועות אחרות בעלות מטרות זהות הם המשפיעים על התנועות החברתיות. שינוי במטרות ובטקטיקות כתוצאה מתחרות ומהרצון לתמיכה, עשוי להיות סיבה לשינוי במבנה הארגוני. כמו כן, התחייבות הנהגה למטרות מסוימות יכולה, אף היא, להשפיע ולשנות את מבנה התנועה (Zald & Ash, 1966). טרנר וקיליאן מחזקים טענה זו וגורסים כי מבנה הארגון נקבע על בסיס שני קריטריונים: הראשון מבוסס על מהות הפעולה והשני על המיקום בציר ההתמסדות בו נמצא הארגון (Turner & Killian, 1972).

דיאני גורס כי המבנים של התנועות החברתיות החדשות מאופיין בייחודיות השמה את הדגש על נושאים של זהות. לדידו קיימות ארבע תבניות מבניות:

מבנה קליקה (Cliques) – מבנה זה מאופיין ברשת בה כל הקשרים מאוד צמודים אחד לשני. במבנה זה יש גבולות ברורים בין שחקנים בתוך הרשת החברתית לשאר החברה בחוץ בשל אידיאולוגיה חזקה ואינטרסים דומים בנושא מסוים. המבנה הוא ביזורי ולא היררכי, כך ששחקן יחיד אינו יכול לשלוט בחברים האחרים. על מנת שתחזיק מעמד תבנית זו של יחסים דורשת תרבות שוויונית. **מבנה של כוכבים סוציומטרים (Policephalous)** – רשת שבה הקשרים בין החברים מאופיינים במידת קשר גבוהה ובריכוזיות. באופן עקיף, חלק מהפעילים נמצאים בעמדה שבה הם יכולים לשלוט על חלק אחר של פעילים. יש מידת אינטרקציה עם קבוצות אחרות בנושאים מסוימים או באזורים גיאוגרפיים ספציפיים. **מבנה מעגלי (Wheel)** – משלב ריכוזיות גבוהה מחד גיסא ומידת קשר בין הפעילים נמוכה מאידך גיסא. ישנה נקודת ריכוז אחת שדרכה עוברים הקשרים למרכיבים השונים שלא קשורים אחד

לשני. החברים יכולים להיות קשורים לחברים מחוץ לגבולות התנועה, או לבצע את רוב הפרויקטים שלהם בעצמם. זוהי רשת ריכוזית בה יש קשר לפעיל מרכזי בלי צורך במתווכים. **מבנה מקטעי (Segment)** – משלב מידת קשר נמוכה עם מבנה ביזורי. הפעילים פועלים באופן עצמאי או יוצרים שיתופי פעולה נקודתיים לנושא מסוים. כמות קשרים נמוכה כוללת דחייה של מנהיג שיקדם את הפעילים והתנועה להשגת יעדים נוספים. העניין הוא בהשגת מטרות נקודתיות ותו לאו (Diani, 2003).
בואדר טוען כי ההתנהלות של הקשרים האינדיבידואלים, שמחוברים יחדיו לרשת, תלויה במידת הקשר ביניהם ועד כמה מטרותיהם זהות למטרות הרשת כולה (Boeder, 2002).

ישי (2003) טוענת, לעומת זאת, כי לתנועות חברתיות אין מבנה מגובש ולכן הן פועלות כל עוד יש פעילים שמאמינים במטרות וביכולות להשיגן. שאיפתן היא לשנות את הסדר הקיים ולהטיל ספק במשטר ובהתנהלותו. כאשר הציפייה היא לטווח פעילות ארוך ויציב, יש סיכוי שההנהגה תבקש להפיץ מסרים מתונים ולפעול על פי החוק והנהלים המקובלים, כך שגיוס פעילים יתנהל בקלות יחסית, דבר שיאפשר לארגון להמשיך להתרחב ולהתפתח.

הגודל והמבנה של התנועה החברתית, אם כן, נקבע בעיקר על ידי התחשבות בטקטיקות הפעולה שהן המתאימות ביותר לכל מצב נתון ושהקבוצה בוחרת לפעול בעזרתן. במילים אחרות, קיימת מערכת יחסים הדדית בין אסטרטגיה לארגון. צורות מסוימות של פעולות דורשות צורות מסוימות של ארגון, מצד שני הבחירה בתבנית פעולה מוגבלת על ידי צורתו של הארגון (וולפספלד, 1984; Della Porta & Turner & Killian, 1972; Heberle, 1951; Diani, 1999).

הארגונים המהווים מקרה בוחן במחקר זה, הינם בעלי תבניות מבניות מגוונות ובעיקר לא ממוסדות, שהפכו לתופעה רבת היקף. הם הורכבו מפרטים החברים בארגון, המתארגנים לתאים מקומיים ולעיתים בינלאומיים. היווצרותם נבעה כתוצאה מתהליך פוליטי והיסטורי (Hilhorst, 2003), אשר היה חלק מפסיפס התנועות החברתיות כולו, המרכיב בין השאר את ארגוני המגזר השלישי.

2.4.6. ארגונים שאינם ממשלתיים (NGO)

דפוסי ההתאגדות, מידת ההשתתפות בפעילות והחברות בארגוני המגזר השלישי, הלא ממוסדים, מציגה על פי רוב, תמונה המורה על היקפה של פעילות אזרחית עצמאית. ביקורת על מדיניות הרווחה במשטרים דמוקרטיים במערב אירופה הביאה להתעניינות חוזרת, בחברה זו, בעשורים האחרונים.

בפרויקט מחקרי השוואתי בינלאומי של המגזר השלישי, שנוהל על ידי המרכז לחברה אזרחית באוניברסיטת ג'והנס הופקינס בארצות הברית, נקבעה ההגדרה המבנית אופרציונלית⁷ המאפשרת הגדרה משותפת של ארגוני מגזר שלישי במדינות שונות בעולם.

על פי הגדרה זו, "המגזר השלישי" כולל את כל הארגונים העומדים בתנאים הבאים:

1. ארגונים פורמליים – ממוסדים ברמה מסוימת.

⁷ גם אם ההגדרה אינה עולה בקנה אחד עם מסורות והתייחסות מדויקת בארצות השונות לארגונים השונים, היא מהווה תשתית חשובה לניתוח אמפירי השוואתי (גדרון, בר וכץ, 2003).

2. ארגונים פרטיים – נבדלים מהמגזר הציבורי.

3. ארגונים ללא כוונות רווח.

4. ארגונים עצמאיים – אינם נשלטים על ידי גורמים מחוץ לארגון.

5. ארגונים התנדבותיים.

גדרון, בר וכץ (2003) רואים בהם ארגונים בעלי הטרוגניות צורנית מבנית (קרנות מימון, ארגוני חברה אזרחית, מועדוני חברים, ארגוני צדקה) מחד גיסא, ובעלי גיוון פונקציונאלי (ארגוני אספקת שירותים, ארגוני סנגור ושינוי חברתי, ארגוני גישור, ארגוני חברים), מאידך גיסא. ארגונים אלה לא רואים מניעה לשלב בין סוגים שונים של פעילות ואינם מוגבלים לסוג אחד מבין הסוגים המוגדרים כאן. מעבר לכך, המחקר הבינלאומי אפשר לא רק הגדרה בינלאומית אחידה, אלא יצר גם שיטת סיווג בינלאומית של ארגונים ללא כוונות רווח זו הולידה רשימת תחומי פעילות עיקריים של ארגוני המגזר השלישי ברוב העולם. הרשימה כוללת תחומי פעילות עיקריים⁸ כגון: תרבות ופנאי; חינוך ומחקר; בריאות; רווחה; איכות סביבה; שיכון ופיתוח; ארגונים אזרחיים, חוק, סנגור ופוליטיקה; פילנתרופיה; ארגונים בינלאומיים; דת; איגודים ואגודות מקצועיות; ארגונים אחרים.

האו"ם הגדיר ארגונים אלה כגופים פרטיים, עצמאיים משליטה ממשלתית, ללא מטרות רווח אשר לא מחפשים לקרוא תיגר על הממשל בדמות מפלגות פוליטיות או על ידי התמקדות בזכויות אדם בלבד ולא על ידי פעילות בלתי חוקית⁹. ווליץ הגדיר אותן כתנועות התנדבותיות, עצמאיות של אנשים שפועלים יחדיו על בסיס משותף ומתמשך למען מטרות משותפות, שאינן תפקיד פוליטי, עשיית כסף (ללא מטרות רווח) או פעילות בלתי חוקית. הילהורסט מתייחס לארגונים אלה לא כאל ישויות אלא כהליכים פתוחים. לדידו, אלה הם ארגונים שמטרתם לפעול לטובת פיתוח של אחרים (Hilhorst, 2003).

בשנות השמונים של המאה הקודמת הפכו ארגונים שאינם ממשלתיים (NGO) לתופעה רבת היקף. התשובה המקובלת להתפתחות זו היא הפער שנוצר בין צרכי האזרחים לבין יכולת השליטה הממשלתית בעקבות רפורמות פוליטיות, חברתיות וכלכליות. הגישות המתייחסות לארגונים שאינם ממשלתיים מתחלקות לשתיים. הראשונה דוגלת בתפיסה כי אנשים, ובעיקר כריזמטיים, הם המעצבים את אופיים של הארגונים שאינם ממשלתיים. הגישה השנייה גורסת כי הוויתם של הארגונים שאינם ממשלתיים נוצרת כתוצאה מתהליך פוליטי והיסטורי (Hilhorst, 2003).

לעיתים, ארגונים אלה ומה שהם מייצגים לא עלו בקנה אחד עם רעיון התנועות החדשות. התנועות החדשות אופיינו בחידוש, ביזוריות ונתינת משקל רב לפרט ולזהותו, בניגוד לארגונים שיש שטענו שהם הרכיבים, בעלי מנהיגות כריזמטית וחזקה הפועלים כמיקשה אחת. אך אין ממש בניגוד, לכאורה, בין התנועות החדשות לארגונים שאינם ממשלתיים. קיימות תנועות חדשות רדיקליות ושמרניות, כמו גם

⁸ לפירוט סיווגי המשנה ראה נספח מספר 3.

⁹ "They [NGO's] only have to be independent from government control, not seeking to challenge governments either as a political party or by a narrow focus on human rights, non-profit-making and non-criminal."

ארגונים לא ממשלתיים, רדיקלים ושמרניים. וואל הבחין בכך במחקרו וקרא לסוג רדיקלי של הארגונים קבוצות רחוב (Street Groups) (Wall, 2003; Willetts, 2002) גדרון בר וכץ (2003) לעומת זאת, הגדירו ארגונים שמרניים כ"התאגדויות" שפעילותן הניטרלית מורכבות מנושאים שחברי הארגון הגדירו לעצמם ולא דווקא לשינוי מדיניות קיימת.

אם נחזור לארגונים השמרניים, הרי שאלה שאינם ממשלתיים נוטים לאמץ מסגרת מתונה על ידי שימוש בתבנית תקשורתית מקצועית ושפה בירוקרטית שחלקה נועד להיות מספיק אטרקטיבי עבור הזרם המרכזי של המדינה. מצב זה מביא, בסופו של דבר, להגבלת פעולותיהם וסוג המסרים המועברים כמו גם איבוד חלק מהכח של המסר, שכבר מועבר על ידי הארגונים, בתקווה להשגת חשיפה ותמיכה מצד המדינה (Wall, 2003). המודל המבני הקלאסי של ארגונים מסוג זה הוא של פרטים החברים בארגון, המתארגנים לתאים מקומיים שמתואמים על פי הרכיה גיאוגרפית, עד למפקדה המרכזית. כיום ישנם ארגונים בינלאומיים רבים המאפשרים לפרטים לפעול ישירות ברמה הבינלאומית ולא דווקא המקומית (Willetts, 2002). הדבר תואם את קצב פריחתה של רשת האינטרנט, אשר היוותה זרז להתרחבותם של ארגונים מסוג זה, בעיקר באמצעות הכלים והדרך שהיא מציעה על מנת לשלב בין התפתחויות טכנולוגיות לבין הצורך בייעול המנגנון, הרחבת עוצמתו והשפעתו.

יתרה מזו, החיפוש אחר לגיטימציה, מימון ומקום בזירה הציבורית, הם מנת חלקם של ארגונים שאינם ממשלתיים, הן בינלאומיים והן מקומיים, כחלק מפסיפס התנועות החברתיות כולו. לא מן הנמנע אם כך לטעון, כי כשם שחברה אזרחית הינה רעיון רחב המכסה כל פעילות חברתית על ידי פרטים, קבוצות ותנועות, כך גם ארגונים שאינם ממשלתיים (NGO) הם למעשה מרכיבים ואף חיוניים של תנועות חברתיות (Willetts, 2002) והם יהיו מקרה בוחן במחקר זה.

2.4.7. תנועות חברתיות ותקשורת

חשיבותם של המדיה השונים להעלאת רמת הידע והמודעות האזרחית של הציבור הינה ראשונה במעלה. עוד במאה התשע עשרה, פרה העידן האלקטרוני, נעשה שימוש במדיה המודפסים אשר היוו כלי להעברת מידע לתנועות החברתיות שביקשו לפרסם עצמן בקרב הציבור. במאה העשרים חברו לתהליך זה הטלוויזיה והרדיו ואלו הגבירו את יחסי התלות בין הצדדים. אם בעבר אמצעי התקשורת המודפסים היוו את התשתית לפרסומם של התנועה ופעולותיה, הרי שעל מנת להפיק תועלת משידור ברדיו או בטלוויזיה, המגיע לציבור נרחב ושלא דורש מיומנות קריאה, יש לעניין את התקשורת עצמה כדי שתתן במה לתנועה ולפעולותיה (הרמן, 1995; Koopmans, 2004).

גמסון וולספלד טוענים כי הצורך של התנועות במדיה נובע משלוש מטרות: **הצורך בניידות** – רוב התנועות צריכות להגיע לחברי התנועה ולתומכים פוטנציאליים. באמצעות אמצעי התקשורת ניתן ליצור שיח ציבורי נרחב. **הצורך בהכרה** – כאשר מסקרים את התנועה ופעולותיה באמצעי התקשורת, היא מצטיירת כשחקן חשוב בזירה, מה שיביא להכרה בתנועה ובמטרותיה ובסופו של דבר לדיונים בדרישותיה ואולי אף למתן לגיטימציה לפעולותיה. **הצורך בהרחבת הקונפליקט** – כאשר מרחב הפעולה של התנועה צר האינטרס שלה הוא להרחיב את הקונפליקט כך שצד שלישי יכנס לתמונה ויהווה מתווך בין הצדדים (Gamson & Wolfsfeld, 1993).

וולפספלד גורס כי הבדלי הכוחות הם שגורמים לחוסר שוויון ביחסים בין המדיה לתנועות. בשלב הראשון, **שלב ההתקשרות**, לשני הצדדים אינטרס משותף: התנועות החברתיות חפצות להעביר את המסר לידיעת הציבור ואילו אמצעי התקשורת מבקשים לצאת בכותרות גדולות על מנת שאלו יובילו לרייטינג גבוה. ולמרות זאת, בשלב זה, התנועה תידרש למאמצים רבים בטיפוח הקשר יותר מאמצעי התקשורת. בשלב השני, **שלב החליפין**, מתברר ערכן החדשותי של פעולותיה של התנועה ויחסי הכוחות מתאזנים בעקבות עניינה הגובר של התקשורת. בשלב זה, שני הצדדים מחפשים את הרווח האולטימטיבי במחיר הנמוך ביותר. **השלב השלישי תלוי באירועים** הסובבים את התנועה ומטרותיה. פעולות ראויה, לדוגמה, יגררו דיווחים, אך לא בהכרח חיוביים, על התנועה (Wolfsfeld, 1984).

מכאן ברור שתנועות חברתיות זקוקות לתקשורת על מנת ליצור קשר עם חבריהם, להפיץ מסריהם בקרב הציבור הרחב, לבסס את מטרותיהם ואת הלגיטימציה לפעולה וכן לנטרל יריבים פוטנציאליים. קרי, תנועות חברתיות מבקשות לדווח על קיומן, מטרותיהן ופעולותיהן בקרב הציבור. התקשורת, לעומת זאת, עושה שימוש בתנועות כבחומר חדשותי. כלומר, נרקמת מערכת יחסים של תלות הדדית שלשני הצדדים עניין בה, אם כי לא תמיד התלות והעניין שווים (Tilly, 2004; Zald & Ash, 1966).

תלות זו, שבאה לידי ביטוי בגישה קלה לאמצעי התקשורת המשמשים כלי להעברת מידע שוטף ויציב לכלל הציבור, מחד גיסא, אך מאידך גיסא, המידע שנמסר היה נתון לשיקוליהם הבלעדיים, שהושפעו בין השאר מהאליטות השליטות, השתנתה כאשר לזירה נכנסו טכנולוגיות תקשורת חדישות. כך קרה שבתחילת המאה העשרים ואחת, תנועות חברתיות אימצו טכנולוגיות חדשות לארגוניהן ולפעולותיהן. יתרונותיה של הטכנולוגיה – במקרה שלנו רשת האינטרנט – מסתכמים באפשרות קלה, יחסית, בתיאום בין הפעילים, עלויות ירודות בתפעול המערכת, טווח גיאוגרפי רחב המביא עימו חשיפה בינלאומית, גיוס תומכים, העברת מידע וגיוס מממנים. זאת ועוד, באינטרנט ניתן למצוא שפע של מידע על התנועות ופעולותיהן, אין גורם אחד המנהל את הרשת ומקטעים שלה יכולים להמשיך לפעול גם אם חלקים אחרים נפגעו. כך שלמעשה האינטרנט מסוגל לשמש כמדיום אלטרנטיבי, כפי שברינסון מכנה אותו (Brinson, 2006).

בראשית 1994 הוקמה אנדרקארנטס (Undercurrents), תנועה לשימור הסביבה שהייתה זקוקה לתקשורת אלטרנטיבית, שבאה לידי ביטוי בדמות מגזין וידאו, הכולל כתבות על המערכות הציבוריות השונות. כך נוצר הווידאו אקטיביזם, שבעזרתו מאמינה התנועה להביא לשינוי חברתי. דוגמה זאת מלמדת על טקטיקות חדשות, שהתנועות השכילו לנצל לטובתן, כתוצאה מפיתוחים טכנולוגיים ואילוצים חברתיים וכלכליים (לברטוב, 2001; Downing, 2001; Tilly, 2004). ברינסון במחקרו מציג דוגמה נוספת כאשר הוא מבחין בשתי אסטרטגיות שהתנועה החברתית לרדיו חופשי השכילה לנצל במקביל. הראשונה מדברת על שימוש במדיה אלטרנטיביים וכפועל יוצא מכך ביצוע רפורמה בהתנהלות המדיה הקיימים – האסטרטגיה השנייה (Brinson, 2006). המדיום האלטרנטיבי, במקרה זה, הוא האינטרנט ומכאן חשיבות מטרות המחקר, המתייחסת למיפוי השימוש באינטרנט הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סנגור, פוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור.

2.5 פעילות אזרחית, תנועות חברתיות, קבוצות טרור, אינטרנט ומה

שביניהם

בן נון מבחין במאמרו בין מרד להתנגדות אזרחית. מרד היא פעולה של עברה על החוק של קבוצה מאורגנת. מטרת הקבוצה היא לשנות בצורה ישירה או עקיפה את המשטר או את הנורמות המקובלות בחברה. מרד יכול לקבל צורה של טרור, מלחמת גרילה או מחאה פוליטית על צורותיה השונות. התנגדות אזרחית, לעומת זאת, מעריכה את חוקי המדינה כעקרון מנחה ולכן מנסה לשנות חוק או מדיניות מסוימת. התנגדות אזרחית מאופיינת בפעולות פוליטיות המעדיפות לשמור על הלגיטימציה של הפעולה, גם אם אינה חוקית, ובהכרה על ידי מערכת חוקית מוכרת בתוך הממסד. פרק זה יחזור ויעסוק בפעילות האזרחית, באופני התארגנותה ודפוסי פעולתה באינטרנט.

2.5.1 פעילות אזרחית

ארגונים לא ממשלתיים (NGO) רבים נוקטים בגישה זו של התנגדות אזרחית. האו"ם הגדיר ארגונים אלה כגופים פרטיים, עצמאיים משליטה ממשלתית, ללא מטרות רווח אשר אינם קוראים תיגר על הממשל, כפי שעושות מפלגות פוליטיות. הם אינם מתמקדים בזכויות אדם בלבד ואינם עוסקים בפעילות בלתי חוקית¹⁰. וולץ במילותיו שלו הגדיר אותן כתנועות עצמאיות, התנדבותיות של אנשים שפועלים יחדיו על בסיס משותף ומתמשך למען מטרות משותפות שאינן תפקיד פוליטי, עשיית כסף (ללא מטרות רווח) או פעילות בלתי חוקית. למעשה התנגדות זו היא יצור כלאיים הנוצר משתי חובות: החובה לציית והחובה לעבור על החוק במידת הצורך. דוגמאות טובות לכך ניתן למצוא בהתנגדות האזרחית בארה"ב לצווי הגיוס בזמן מלחמת ויאטנם (Bin Noon, 2002; Willetts, 2002) ובהתנהלותה של התנועה החברתית לרדיו חופשי בארה"ב, שגרמה ליצירת תחנות רדיו מקומיות לא חוקיות (Brinson, 2006).

ריילי מבחין בין קבוצות אזרחיות לקבוצות שאינן אזרחיות. הדיכוטומיה בין קבוצות אזרחיות לקבוצות שאינן אזרחיות קשורה לשקיפות של פעולותיהם. הוא גורס כי הן קבוצות טרור והן תנועות חברתיות משתמשות באינטרנט לגיוס חברים, גיוס ממון, פרסום ערכי הקבוצה ומטרותיה וקשר רציף עם תומכיהם. ההבחנה בשימוש נובעת מכך שתנועות חברתיות משתמשות באינטרנט להתקשרות, תוך שקיפות יתרה של ארגונם, בעוד שקבוצות טרור משתמשות באינטרנט להתקשרות, בעלת אופי סמוי (למשל, אתרי אינטרנט של הקבוצות הנדונות, מציגים את הטרוריסטים כתנועה חברתית שהמוטיבציה שלה ניזונה ממטרה מוצדקת) (Reilly, 2003).

לדידו קבוצות חברה אזרחית משתמשות באינטרנט במימד אחד, לשם תקשורת תעמולה וגיוס חברים חדשים ואילו קבוצות שאינן אזרחיות (כמו קבוצות טרור) משתמשות באינטרנט בשני מימדים. המימד הראשון זהה לשימוש שעושות קבוצות חברה אזרחית ובמימד השני הם משתמשות באינטרנט כמקור לאלימות פוליטית, כלומר תכנון פעולות אלימות כנגד מדינות ואזרחיהן, הפצת הוראות להכנת פצצות

¹⁰ "They [NGO's] only have to be independent from government control, not seeking to challenge governments either as a political party or by a narrow focus on human rights, non-profit-making and non-criminal."

וכו' (Reilly, 2003). דארנל מתייחס לדברים בראייה כוללנית וגורס כי האינטרנט מהווה פלטפורמה לאינטגרציה בין טכנולוגיות קיימות, המאוגדות במדיום אחד שהגישה אליו אפשרית ונוחה. מי שעושה בו שימוש אלה בין השאר השחקנים הלא ממוסדים, הנמצאים בטווח שבין טרוריסטים לתנועות שמתמקדות בזכויות אדם, אנטי גלובליזציה, איכות הסביבה איידס ונושאים אחרים (Dartnell, 2005; Downing, 2001). האינטרנט מאפשר, למעשה, התנגדות ללא מנהיג, צורה ארגונית ביזורית ובעיקר שותפות שווה במרחב הקיברנטי (Conway, 2003; Stern, 2003). יתרה מזו, השימוש באינטרנט אפשר לא רק הקמת רשת תקשורת עצמאית, אלא העמיד לרשות אותן קבוצות כלי עבודה שהפך עם הזמן להכרחי.

2.5.2. אופני התארגנות ודפוסי פעולה באינטרנט

ממפוי של אפשרויות רתימת האינטרנט לטובתה של החברה האזרחית עולה כי קיימים שלושה אופני התארגנות בדפוס הפעילות המכונה אקטיביזם מקוון. אופני ההתארגנות הינם: אינדיבידואלית, פוליטית ואוניברסאלית.

התארגנות אינדיבידואלית תלויה אך ורק בפרט עצמו אשר מגיב לתכנים שהגיעו אליו, ללא יוזמה כלשהי מצידו. **התארגנות פוליטית** מתייחסת לאינטרנט ככלי תומך בפעילות הקבוצה להפצת רעיונותיה ללא תלות וללא צנזורה וכן להתארגנות פנים ארגונית. **התארגנות אוניברסאלית** מאידך, מבקשת להביא להתארגנות חוצת גבולות ותרבויות אם בארגון ואם בתיאום פעילויות גלובאליות. כל אחד מאופני התארגנות אלה מאפשר מגוון של דפוסי פעולה שמטרתם להביא לפעילות המבקשת לקדם סדר חברתי חדש. דפוסי הפעולה הם: איסוף, הפצה, דו שיח, תיאום, פעילות ולובי.

פעילות האיסוף מתייחסת לאיסוף מידע ללא סינון או צנזורה, במאגר מידע אינסופי שנקרא "הרשת". **פעילות ההפצה** מתאפשרת על ידי שימוש ברשימות תפוצה, פורומים, פורטלים שמרכזים המידע עבור הפעילים והתומכים. **פעילות הדו שיח** מאפשרת אופני דיון שונים בין חברי הקבוצה עצמם ובין לבין קבוצות חיצוניות באמצעות דואר אלקטרוני, קבוצות דיון, פורומים וצ'אטים. **פעילות התאום** מאפשרת תאום פעולות מקומיות או גלובאליות בין פרטים או קבוצות ללא אילוצים של זמן או מרחב. **פעילות הלובי** נשענת בעיקר על ניסיונות בהכרה וקבלת לגיטימציה על פעולות הקבוצה באמצעות שליחת מכתבים, איסוף חתימות וכו' (Brundin, 2002; Denning, 2002; Keck & Sikkink, 1998).

2.5.3. השימוש באינטרנט והערכתו

מחקרים נוספים, שבחנו את השימוש באינטרנט ונערכו גם ביחס לקבוצות נוספות, ממשיכים קו מחשבה הרואה באינטרנט פלטפורמה לאינטגרציה בין טכנולוגיות קיימות, המאוגדות במדיום אחד שהגישה אליו אפשרית ונוחה (Dartnell, 2005). ביטוי לכך ניתן לראות במחקרו של שאפר שביקש לבדוק את פעילותם של אתרי אינטרנט של ארגונים קיצוניים¹¹, על מנת להבין טוב יותר כיצד נעשה שימוש באינטרנט למילוי מטרות הקבוצה. הבדיקה נעשתה על מאה שלושים ושניים אתרים ועל פי שלוש קטגוריות: מקורות זמינים למשתמשי האתר (קבצי טקסט, אודיו ווידאו, המספקים מידע על

¹¹ אלה הם קבוצות קיצוניות בעלות אידיאולוגית שינאה, המשתמשות באלימות ועוינות כלפי פרט או ארגונים שזהותם נקבע על פי גזע, דת, מוצא לאומי, אוריינטציה מינית, מגדר או נכות.

הקבוצה והאידיאולוגיה שלה), מידע שמסופק לגולשים באתר (הרשמה, פגישות ופעילויות) ושימוש בטכניקות תקשורת המקשרות בין החברים (בין הקבוצה לציבור, בין הקבוצה לחבריה ובין החברים עצמם). על פי הממצאים, האתרים שנבדקו אכן מוכיחים כי הקבוצות השכילו להבין את הפוטנציאל והיתרונות הגלומים באינטרנט כדי לקדם את מטרות הקבוצה (Schafer, 2002).

גם גרסטנפלד, גרנט וצ'אנג בדקו אתרי אינטרנט של קבוצות קיצוניות. במחקרם נבדקו מאה חמישים ושבעה אתרים. ממצאיהם העידו כי רוב האתרים הכילו בתוכם קישורים לאתרים של קבוצות קיצוניות אחרות וכמחציתם כללו מולטימדיה וסמלים. מסקנותיהם מסתכמות במספר הבחנות שהעיקרית מביניהן קובעת כי האינטרנט מהווה כלי רב חשיבות לקבוצות אלה במיוחד שהן מבקשות להגיע לקהל בינלאומי, לגייס חברים נוספים, להמשיך בקשר רציף עם קבוצות אחרות ולשלוט על ייצוגן התקשורת (Gerstenfeld, Grant & Chiang, 2003).

צפתי ווימן השתמשו ברשימות של מחלקת המדינה האמריקאית על מנת לדגום אתרי אינטרנט של קבוצות טרור. במחקרם נבדקו היקפי החשיפה לאתרים השונים, סוגי המידע וסמלים, הרטוריקה שבה משתמשים מפעילי האתר, קהל היעד ותגובת הממשלות. המגמה שנמצאה במחקר ממשיכה את המגמה שנמצאה במחקרים שהוזכרו לעיל. היא הראתה כי קבוצות טרור מצאו באינטרנט סוג של תקשורת חופשית, ערוץ נוסף להעברת מסרים, גיוס ואהדה, איסוף תרומות ותמיכה (Tsfati & Weimann, 2002).

קונווי המשיכה קו מחקרי זה כשטענה במחקרה שלה כי לקבוצות טרור ארבע מטרות עיקריות: (1) פרסום, תעמולה ומלחמה פסיכולוגית, (2) גיוס תרומות, (3) רשתיות (ביזוריות הארגון), (4) גיוס חברים וניידות. בדומה לצפתי ווימן, גם כאן נבחרו האתרים הרישמיים, דוברי האנגלית, של קבוצות טרור, מתוך רשימת מחלקת המדינה האמריקאית כפי שהופיעה באתרם בשנת 2004. בדיקתה שמה דגש על השימוש באינטרנט ועל אפקטיביות¹² האתרים.

במחקרה נבדק השימוש באינטרנט מתוך תפיסה של זרימת מידע וחולק לארבע קטגוריות: זרימת מידע למטה (מהארגון לפרט), זרימת מידע למעלה (מהפרט לארגון), זרימת מידע מצד לצד (lateral): לחוץ (מהארגון לגופים חיצוניים), בפנים (מהארגון לתת קבוצות פנים ארגוניות) ואינטראקטיביות (זרימת מידע דו כיוונית, גם מכיוונו של הארגון לפרט וגם מכיוונו של הפרט לארגון). האפקטיביות של האתר לעומת זאת, נמדדה על פי חמישה קריטריונים: הופעה והצגה, נגישות, ניווט, עדכניות וראות¹³.

ממצאיה מלמדים כי מבחינת השימוש, סיפוק מידע על הקבוצה, מייסדיה, מטרותיה וכו' היה בראש הרשימה. אחריו הגיעה הקריאה להשתתפות. זאת נעשתה באמצעות קישורים מאתרים של תומכי הקבוצה לאתר המדובר. בהצגת מוצרי פרסום (פוסטרים הנגישים להורדה) של הקבוצה באתרים אחרים ועל ידי איסוף תרומות, הן כתרומה ישירה והן כתרומה עקיפה, כתוצאה מרכישת מוצרי

¹² אופי מחקר זה לא אפשר בדיקת אפקטיביות הן משום שהאתרים השונים נבדקו בפרק זמן קצר של מספר חודשים ולא לאורך זמן והן משום שלבדיקה לא נוספה בחינת הגולשים הפוטנציאליים ודעותיהם על האתרים השונים, מה שדרוש בעת בחינת אפקטיביות האתרים.

¹³ קריטריונים אלו נבדקו גם במחקר הנוכחי אך כחלק מהפן העיצובי והאינטראקטיבי של האתר וכחלק מהשימוש בדפוסים שיש לאינטרנט להציע.

הקבוצה. עוד נמצא, כי רוב האתרים התנהלו בצורה ריכוזית, קרי סיפקו מעט אם בכלל קישורים לתתי קבוצות בתוך הארגון או לקבוצות בעלות רקע דומה ברחבי העולם, מחוצה לו.

מבחינת אפקטיביות האתרים, חלקם השתמשו במולטימדיה, כאשר אחרים היו סטטיים ומשמעמים. חלקם עודכן באופן קבוע, אך הרוב עודכנו באופן תקופתי, כאשר שני אתרים לא עודכנו זה יותר משנה. רובם השתמשו ביותר משפה אחת, אך נגישותם של קבצי מסמכים להורדה הייתה נמוכה. הניווט נתפס כחשוב באתרי קבוצות אלו שאפשרו חיפוש באתר כולו, הצגת מפה של האתר, אפשרות לחזור לדף הבית מכל דף אחר וקישורים לאתרים אחרים (Conway, 2005).

מחקר אחר שנערך במסגרת עבודה לשם קבלת תואר שני בנושא "הערכת האפקטיביות של אתרי אינטרנט של מלכ"רים" על ידי וילסון (Wilson, 2003), מלמד כי ניתן לבנות מודל שייצג אתר אידיאלי, כך שקבוצות יוכלו להתאימו לארגון ולמטרותיו ובכך לענות בצורה יעילה על צרכיהם של הקהלים הרלוונטיים עבורם. מחקר נוסף, ששם את הדגש על מלכ"רים, בחן כיצד הם משתמשים באינטרנט להתקשרות, איסוף תרומות ויצירת קהילות. המסקנות שעלו מהמחקר מצביעות על כך שהאינטרנט גורם, למעשה, לשינוי חיובי של פני החברה וככלי חדש מציע הזדמנויות עבור הקבוצה לעמוד באתגרים שנמצאים לנגד עיניה, כמו עמידה במטרות בעלות כספית נמוכה או גיוס כספים ביתר קלות (Boeder, 2002).

זרקאוי (2006) שחקר את המטרות והשימושים של אתרי אינטרנט בקרב ארגוני המגזר השלישי בישראל, בין השאר, העלה בממצאיו נתונים לגבי מאפייני אתרי האינטרנט של קבוצות אלה, ממצאי הערכת אתרי האינטרנט על ידי הארגונים עצמם וכן ממצאים הקשורים לתכני האתרים. לשאלת הקשר בין מאפייני הארגון למאפייני אתר האינטרנט, השתמש זרקאוי בקריטריונים של מאפייני הארגון כגון: (1) ותק הארגון, (2) תחום פעילות עיקרי, (3) פונקציה מרכזית (4) ותקציב שנתי. במסגרת מאפייני האתר הופיעו קריטריונים כגון: (1) המטרה המרכזית של האתר, (2) ותק האתר, (3) סכום הוצאה שנתי, (4) אוכלוסיית האתר, (5) מידת חשיבות האתר (6) וכלים אינטראקטיביים. הוא מצא כי ככל שהארגון ותיק יותר כך האתר באינטרנט המשוויד לו וותיק יותר אך לא בהכרח יעיל יותר. ממצא אחר במחקרו מלמד כי העלות והמשאבים הם הקובעים את השימוש בכלים אינטראקטיביים ולא תחום פעילות הקבוצה.

לאור מחקרים אלה ואחרים נראה כי בשדה המחקר קיימת התייחסות למאבקים עממים מאורגנים, המורכבים מארגונים אשר מנהלים עימות ישיר ואלים עם המשטר ומקובל לכוונתם ארגוני טרור. מנגד, קיימת התייחסות להתארגנויות הפועלות לקדם שינויים בסדר חברתי/פוליטי הקיים, המספקות שירותים חברתיים ומקדמות נושאים בינלאומיים, תוך דגש על פעילות לא אלימה. אלה מכונים על פי גדרון, בר וכץ (2003) תנועות חברתיות והן מהוות חלק ממסכת ארגוני החברה האזרחית. קורץ (Kurz, 2003) טוענת, כי גם בארגונים וגם בתנועות ניתן לאתר מאבקים המתאפיינים באלימות אך גם כאלה שצורת פעולה זו אינה באה כלל לידי ביטוי (הכל תלוי תקופה וסביבה). למעשה, השאיפה של כל אחד מהם היא לגייס לגיטימציה למטרותיהם בין אם פנים ארגוניות ובין אם חוץ ארגוניות. זהו הבסיס להשוואה במחקר זה.

מבחינת התקשורת עוד במאה התשע עשרה, פרה העידן האלקטרוני, נעשה שימוש במדיה המודפסים אשר היוו כלי להעברת מידע לתנועות חברתיות שביקשו לפרסם עצמן בקרב הציבור. במאה העשרים חברו לתהליך זה הטלוויזיה והרדיו ואלו הגבירו את יחסי התלות בין הצדדים. קבוצות טרור היו מודעות לאפקט שיצרה התמונה הויזואלית על הקהל, שהיה עמוק וארוך טווח יותר מזו שיצרה המילה המדוברת או המודפסת (הרמן, 1995; Nacos, 2006; Koopmans, 2004). תלות זו, שבאה לידי ביטוי בגישה קלה לאמצעי התקשורת המשמשים כלי להעברת מידע שוטף ויציב לכלל הציבור, מחד גיסא, אך מאידך גיסא, המידע שנמסר היה נתון לשיקוליהם הבלעדיים, שהושפעו בין השאר מהאליטות השליטות, השתנתה כאשר לזירה נכנסו טכנולוגיות תקשורת חדישות (Wolfsfeld, 1984). כך קרה שבתחילת המאה העשרים ואחת, תנועות חברתיות וקבוצות טרור אימצו טכנולוגיות חדשות כמו רשת האינטרנט במקרה דנן, לארגוניהן ולפעולותיהן, עבור הארגונים המדוברים, הכמהים לפרסום, מאפשרת טכנולוגיה זו לנהל מלחמת תעמולה של מילים ולחזק בכך את המלחמה המאופיינת במעשים (Tilly, 2004). שנער אף מתייחס לכך כמהפכה של ממש. הוא טוען כי בשל אותה פתיחות ובשל תפוצתה הרחבה, יחסית, של הרשת הנובעות גם ממבנה, היא גורמת ליצירת תבניות חדשות בחברה. תבניות חברתיות אלה, אשר מתבססות על ערכים חוצי תרבויות ועל תקשורת בינאישית מאחר ולמרחק אין חשיבות במרחב החדש, מעודדות שיח חופשי ומקורי, אשר בשילוב עם צורה חדשה של התקשורת עשוי להביא לשינוי בבחינת המציאות בה מצוי הפרט (שנער, 2001).

ההתייחסות למאבקים עממיים מאורגנים והמדיה, נועדה למפות את השימוש באינטרנט הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סגור, פוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור. זאת על מנת לבחון האם קיימים הבדלים בשימוש באינטרנט שעושות תנועות חברתיות לעומת השימוש באינטרנט שעושות קבוצות טרור, כחלק מארגונים הנמצאים על אותו ציר. בחינת אופני השימוש באינטרנט עלי ידי הארגונים האמורים תאפשר תשובה לשאלה הנ"ל.

על בסיס הספרות התיאורטית והמחקר האמור ניתן לשער את ההשערה המופיעה בפרק הבא.

3. שאלות, השערות, שיטות מחקר ודגימה

3.1 שאלת המחקר

כפועל יוצא מהסקירה העיונית והמחקרים שנעשו בעבר נראה כי יש לצפות למהפכה בשימוש במדיום הטכנולוגי התקשורתי, הנבחן כאן, בהשוואה לשימוש במדיה המסורתיים על פי סוג הארגון.

לפיכך, שאלת המחקר הינה: האם קיימים הבדלים בשימוש באינטרנט שעושות תנועות חברתיות לעומת השימוש באינטרנט שעושות קבוצות טרור, וזאת במטרה למפות את השימוש באינטרנט, הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סגור, פוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור.

3.2 השערת המחקר

ההשערה היא, שכפי שנמצאו בעבר הבדלים בשימוש במדיה המסורתיים בקרב הארגונים השונים, ניתן יהיה למצוא הבדלים גם בשימוש בתכונות האינטרנט – המדיום התקשורתי החדש, בקרב קבוצות טרור לעומת השימוש שעושות בו תנועות חברתיות.

3.3 שיטת המחקר

בהתאם לשאלת המחקר, נבחרה שיטת המחקר – ניתוח תוכן כמותי. הניתוח יתבסס על בחינת דפוסי השימוש באינטרנט באמצעות הצגת סטטיסטיקה תיאורית שתציג את שכיחות המשתנים, וכן מבחנים א-פרמטרים לבחינת ההבדלים בין המשתנים באמצעות מבחן Chi-Square (χ^2)¹⁴. כל זאת במטרה לבחון האם קיימים הבדלים מובהקים בשימוש שעושים הארגונים השונים בתכונות האינטרנט בקטגוריות הנבחנות במחקר זה. הקטגוריות לניתוח התוכן הכמותי מבוססות על מחקרה של קונווי (Conway, 2005).

קונווי מחלקת את השימוש באינטרנט, מתוך תפיסה של זרימת מידע, לארבע קטגוריות: זרימת מידע למטה (מהארגון לפרט), זרימת מידע למעלה (מהפרט לארגון), זרימת מידע דו צדדי - מאוזנת (lateral): לחוץ (מהארגון לגופים חיצוניים), בפנים (מהארגון לתת קבוצות פנים ארגוניות) ואינטראקטיביות (זרימת מידע דו כיוונית, גם מכיוונו של הארגון לפרט וגם מכיוונו של הפרט לארגון).

זרימת המידע למטה מורכבת מקטגוריות כמו: ההיסטוריה של הארגון, הימצאות מסמכי מניפסט, פירוט האידיאולוגיה, מבנה הארגון, פעילות הארגון, עלון מידע זמין, הודעות לעיתונות, פרופיל המנהיג, שאלות שכיחות, קמפיין שלילי, קרדיטים ודפים הממוענים לאוכלוסיה מסוימת.

זרימת המידע למעלה מורכבת מקטגוריות כמו: תרומות, מוצרים ועוגיות (cookies).

¹⁴ מבחן סטטיסטי הבוחן הבדלים ואין בו שום הנחות לגבי האוכלוסייה.

זרימת המידע באופן מאוזן מורכבת מקטגוריות כמו: קישורים לאתרים של קבוצות תומכות, קישורים לאתרים עם מידע כללי, קישורים פנימיים בתוך האתר וקישורים לאתרים של תת קבוצות בתוך הארגון.

האינטראקטיביות נחלקת לשניים: לזרימת מידע אינטראקטיבית א-סינכרונית (בצורה רציפה והמשכית) המורכבת מקטגוריות כמו: אפשרות להורדת לוגו/שומרי מסך/פוסטרים, גלריית תמונות, ארכיב תמונות, חיפוש באתר, משחקים אונליין, יצירת קשר באמצעות מייל, משובים באמצעות מייל, רשימת מיילים משותפת ולוח מודעות. ולזרימת מידע אינטראקטיבית סינכרונית (מידע בזמן אמת) המורכבת ממספר קטגוריות, שאחת מהן הינה קיומם של חדרי צ'אט.

האפקטיביות של האתר נמדדה על פי חמישה מאפיינים: הופעה והצגה (גרפיקה, ומולטימדיה), נגישות, ניווט, עדכניות וראות (זמינות ברשת)¹⁵ (Conway, 2005).

הקריטריונים במחקר זה (ראה נספח מספר 4) חולקו על פי זרימת המידע וההופעה וההצגה והינם חלק מהקריטריונים שהופיעו במחקרה של קונווי (Conway, 2005). אלה שנבחרו, והמוצגים כאן, נמצאו משותפים בבדיקה מוקדמת הן לאתרי האינטרנט של קבוצות הטרור והן לאתרי האינטרנט של התנועות החברתיות.

זרימת מידע:

זרימת המידע מהארגון לפרט:

ההיסטוריה של הארגון – מספר המילים המצויות תחת הכותרת "היסטוריה" בכל אתר ואתר, המתארות את סיבות הקמתו של הארגון, תהליכי ההקמה והרקע הכללי של הארגון.

אידיאולוגיה/מניפסט של הארגון – ספירת המילים המצויות בדרך כלל תחת הכותרת "אידיאולוגיה" ולעיתים "מניפסט" כמו גם "מטרות" ו"ערכים". נראה שהארגונים השונים לא הפרידו באתריהם בין האידיאולוגיה של הארגון להצגת מניפסט הארגון, חלקם התייחסו לשני הפרמטרים תחת כותרת אחת וחלקם התייחסו רק לאחד מהם, לכן משתנים אלה אוחדו לאחד.

מבנה הארגון – מספר המילים המצויות תחת הכותרת "מבנה" מתייחסת לתצורת הארגון, כיצד הוא בנוי, מיהם חבריו.

פעילות הארגון – מספר המילים המצויות תחת הכותרת "פעילות" המתארות את פעילותם, פעולותיהם בעבר, בהווה ובעתיד של הארגונים השונים.

עלוני מידע – מספר העותקים של עלוני חדשות, עלוני מידע ואיגרות (כולל ארכיב) זמינים לקריאה.

¹⁵ אופי מחקר זה לא אפשר בדיקת אפקטיביות הן משום שהאתרים השונים נבדקו בפרק זמן קצר של מספר חודשים ולא לאורך זמן והן משום שלבדיקה לא נוספה בחינת הגולשים הפוטנציאליים ודעותיהם על האתרים השונים, דבר שנדרש בעת בחינת אפקטיביות האתרים. קריטריונים אלו נבדקו גם במחקר הנוכחי אך כחלק מהפן העיצובי והאינטראקטיבי של האתר וכחלק מהשימוש בתכונות שיש לאינטרנט להציע.

זרימת המידע מהפרט לארגון:

תרומות – בדיקת קיום בקשה לתרומות באתר כולו, המופיעה בדף הבית או בדף נפרד המיועד ל"תרומות".

זרימת מידע זו צדדית – מהארגון החוצה ומהארגון פנימה:

קישורים חיצוניים – בדיקת קיומם של קישורים לחוץ לאתרים שונים (העולים על חמש קישורים או פחות מחמש קישורים).

קישורים פנימיים – בדיקת קיום האפשרות לעבור בתוך האתר לדפים נוספים.

זרימת מידע זו כיוונית – מהארגון לפרט ומהפרט לארגון:

רשימת כתובות זואר אלקטרוני משותפת – מספר הכתובות המוצעות ליצירת קשר באמצעות המייל. בין אם מדובר בכתובות כלליות ובין אם בכתובות אישיות של הפרטים המחזיקים בתפקידים ניהוליים, המרכיבים את הארגון.

גלריית תמונות – קיומה של גלריית תמונות.

הופעה והצגה:

גרפיקה – מספר האימג'ים שמופיעים באתר כולל אייקונים (מכל סוג שהוא), גלריות אומנות ותמונות בארכיב. תמונות/אייקונים שהופיעו על סרגלים קבועים (על מנת שיוצגו בכל עמוד ועמוד) נספרו פעם אחת.

נגישות – בדיקת נגישות האתר באינטרנט לגולשים על ידי הקשת כתובת האתר בחלונית הכתובות באינטרנט אקספלורר, בפרק זמן של בין שבוע לשבועיים ולא יותר משלוש פעמים בחודשים שבין מרץ למאי 2007.

מנועי חיפוש – מספר מנועי החיפוש המוצעים באתר. אלה המיועדים לחיפוש פנימי ואלו המיועדים לחיפוש חיצוני ברשת. במידה שהתקיימו שתי האפשרויות בספירה, הדבר נחשב למנוע אחד.

זמינות צלמית (אייקון) של אתר הבית – בדיקה באחוזים של מספר הופעותיו של אייקון אתר הבית בכל עמוד ועמוד (עד רמת עומק של שלושה עמודים מכל פריט בעמוד הראשי).

נראות – התייחסות לחיפוש באתר Google (מנוע זה נבחר משום שהוא מנוע עולמי מוביל המדרג אתרים על פי הקישורים מהם ואליהם). עד כמה נראה האתר על ידי הקשת שם התנועה/ארגון במנוע החיפוש ובדיקה האם הוא מופיע בראש העמוד הראשון, בעמוד הראשון או כלל אינו מופיע (עד רמת בדיקה של עשרה דפי תוצאות).

סרגל כלים – בדיקת קיומו של סרגל כלים בכל עמוד ועמוד (עד רמת עומק של שלושה עמודים מכל פריט בעמוד הראשי).

שפה – מספר השפות שהאתר זמין בהן, כולל אנגלית. בבדיקה הראשונית נספרו, הלכה למעשה, מספר השפות. לאחר מכן צומצמו האפשרויות ל"שפה אחת בלבד" ול"יותר משפה אחת".

במדגם הנוכחי לא נעשה שימוש בכל הקריטריונים, כפי שהופיעו במחקרה המקורי של קונווי (Conway, 2005), אלא נבחנו הקריטריונים השכיחים ביותר למדגם זה. חלקם אוחדו, כדוגמת מסמכי מניפסט ואידיאולוגיה (בחלק של "זרימת המידע למעלה"), משום שבניתוח ראשוני של האתרים התגלה כי אין הפרדה בין שני הקריטריונים הללו. איחוד נוסף התבצע ב"זרימת המידע באופן מאוזן". כאן נבדקו שני קריטריונים עיקריים: "קישורים פנימיים" ו"קישורים חיצוניים". "הקישורים הפנימיים" נבדקו בתוך האתר עצמו על מנת לבדוק רמת ידידותיות האתר לגולש. "ת.ראות" נבדקה גם היא באופן השונה מזה של קונווי (Conway, 2005) שספרה את מספר הקישורים המופיעים במנוע חיפוש Google בעת הקשת שם התנועה/קבוצה. במחקר דנו, נבדק אם הקישור לאתר התנועה או הקבוצה מופיע בכלל בתוצאות שהתקבלו, בעמוד הראשון, בראש העמוד הראשון או שאינו מופיע כלל.

3.4 מערך המחקר

יחידות הניתוח במחקר זה הם האתרים של קבוצות טרור ושל תנועות חברתיות. לשם השוואה בין האתרים של הארגונים השונים, נבחרו הגדרות בינלאומיות מקובלות, המגדירות טרור ותנועות חברתיות.

3.4.1 דגימה

אתרי האינטרנט במחקר זה נדגמו מכלל האתרים שנמצאו והיו זמינים ובשפה האנגלית, השייכים הן לקבוצות טרור והן לתנועות חברתיות. הדגימה במחקר זה אינה הסתברותית, זוהי צורת דגימה לא אקראית, שמבוססת על דגימת נוחות¹⁶. דגימת אתרי אינטרנט, המשויכים לקבוצות טרור במחקר זה, יוצאת מתוך הגדרת **מחלקת המדינה האמריקאית** המגדירה טרוריסט כשימוש או האיום בשימוש באלימות על ידי פרט או קבוצה הפועלים כנגד קהל (אזרחי או שאינו מבצע¹⁷) כאשר פעולה זו נועדה ליצור חרדה ו/או פחד ולהשפיע על מדיניות הממשל, כך שתעלה בקנה אחד עם הדרישות הפוליטיות של הטרוריסטים¹⁸. וכן מתוך הגדרת **האיחוד האירופי** הרואה בהתקפה טרוריסטית כנגד פרטים או רכוש ככזו הבאה להפחיד אזרחים, ממשל או ארגון גדול מלבצע פעולות לא רצויות או מתוך מטרה לערער

¹⁶ דגימה שלפיה נכללים במדגם היחידות הנגישות ביותר לחוקר, אשר נלקחו מגורם שלישי שיצר אותם, ובמחקר זה כחלק מתוך רשימות קיימות ממקורות בינלאומיים.

¹⁷ במטרה שאינה מבצעת הכוונה לחיילים שאינם מושיים או כאלה שאינם בתפקיד.

¹⁸ "Premeditated, politically motivated violence perpetrated against noncombatant* targets by subnational groups or clandestine agents, usually intended to influence an audience."

ולהרוס מבנים פוליטיים, חוקתיים, כלכליים או חברתיים של מדינה או ארגון בינלאומי¹⁹ (State Watch, 2001; Whitaker, 2001).

דגימת אתרי האינטרנט המשויכים לתנועות חברתיות ככלל ולתנועת שאינן ממשלתיות (NGO) בפרט במחקר זה, יוצאת מתוך הגדרת האו"ם. זה הגדיר ארגונים אלה כגופים פרטיים, עצמאיים משליטה ממשלתית, ללא מטרת רווח, אשר לא מחפשים לקרוא תיגר על הממשל בדמות מפלגות פוליטיות או על ידי התמקדות בזכויות אדם בלבד ולא על ידי פעילות בלתי חוקית²⁰ (Willets, 2002).

3.4.2. איסוף הדגימה

קבוצות הטרור נבחרו מתוך רשימת ארגוני הטרור (FTO) של מחלקת המדינה האמריקאית נכון לנובמבר 2006, כפי שמפורסמת באתרם²¹ וכן מתוך רשימת ארגוני הטרור של האיחוד האירופי נכון לנובמבר 2005, כפי שמפורסמת בכתב העת הרשמי של האיחוד²². מתוך שתי הרשימות נבחרו עשרים וארבע הקבוצות שהוגדרו הן על ידי מחלקת המדינה האמריקאית והן על ידי האיחוד האירופי כקבוצות טרור. מתוך קבוצה זו נמצאו (כחלק ממגבלת השפה) שמונה אתרי אינטרנט זמינים ובשפה האנגלית (נכון לתקופת הניתוח שבין מרץ למאי 2007) ואלה נותחו (ראה לוח מספר 4).

---

¹⁹ "Terrorist offences now reads as follows. Each EU member state has to take measures to ensure that terrorist offences:

include intentional acts, by their nature and context, which may be seriously damaging to a country or to an international organisation, as defined under national law, where committed with the aim of:

(i) seriously intimidating a population, or

(ii) unduly compelling a Government or international organisation to perform or to abstain from performing any act, or

(iii) destabilising or destroying the fundamental political, constitutional, economic or social structures of a country or international organisation"

²⁰ "They [NGO's] only have to be independent from government control, not seeking to challenge governments either as a political party or by a narrow focus on human rights, non-profit-making and non-criminal."

²¹ www.tkb.org/fto.jsp

²² Official journal of the European union: council common position 2005/847/CFSP of November 2005.

לוח מספר 4: אתרי אינטרנט של קבוצות טרור

Terror Group	Origin	URL'S
Hamas	Palestinian Authority	www.palestine-info.com/en
Real Irish Republican Army(RIRA)	Ireland	www.32csm.netfirms.com
Sendro Luminoso	Peru	www.csrp.org
New People's Army (NPA)	Philippines	www.philippinerevolution.net
Aleph	Japan	http://english.aleph.to
Kach	Israel	www.kahane.org
Basque Homeland Liberty (ETA)	Spain	www.ehj-navarre.org/index.html
Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC)	Colombia	www.mondofariano.org/pagina_ingles/index/html

התנועות החברתיות נבחרו מתוך רשימת התנועות הלא ממשלתיות (NGO) שעובדות בשיתוף פעולה עם האו"ם, כפי שמפורסמת באתר: www.ngo.org נכון לינואר 2007. מתוך רשימה זו המכילה תשעים ושש קבוצות שלהן אתרים באינטרנט (חלקם כפולים, חלקם לא זמינים [הקשת הכתובת מובילה להודעת שגיאה] וחלקם אינם בשפה האנגלית) ועל פי חלוקת תחומי הפעילות מתוך פרויקט הופקינס, המבוססת על פי מערכת הסיווג הבינלאומי של האו"ם (ראה נספח מספר 3), חולקו הקבוצות לתחומי תוכן בהם הם פעילים: שירותים חברתיים; חוק, סגור, פוליטיקה ובינלאומי. בסך הכל נבחרו לניתוח (כחלק ממגבלת השפה) שלושים ושלושה אתרי אינטרנט שהם היחידים (נכון לתקופת הניתוח בין מרץ למאי 2007) הזמינים ובשפה האנגלית (ראה לוח מספר 5).

לוח מספר 5: אתרי אינטרנט של תנועות חברתיות לא ממשלתיות (NGO)

NGO'S	Activities	URL'S
National Council on Family Relations	social services	www.ncfr.com
Education with Enterprise Trust	social services	www.ewet.org.za
Wainwright House	social services	www.wainwright.org

NGO'S	Activities	URL'S
Action for Agricultural Renewal in Maharashtra (AFRAM)	social services	www.afarm.org
The Life bridge Foundation	social services	www.lifebridge.org/index.cfm
World Young Women's Christian Association	law, advocacy and politics	www.worldywca.info
American Humanist Association	law, advocacy and politics	www.americanhumanist.org/index.html
American Medical Women's Association	law, advocacy and politics	www.amwa-doc.org/index.cfm
INFG-International Network for Girls	law, advocacy and politics	www.girlsrights.org/Default.php
The League of Women Voters	law, advocacy and politics	www.lwv.org/am/template.cfm?section=home
Women's Action for New Direction (WAND)	law, advocacy and politics	www.wand.org/wand_home.htm
Institute for World Affairs	law, advocacy and politics	www.iwa.org
Legacy International	law, advocacy and politics	www.legacyintl.org
Baha'i International Community	law, advocacy and politics	http://statements.bahai.org
Global Policy Forum	law, advocacy and politics	www.globalpolicy.org
Nuclear Age Peace Foundation	law, advocacy and politics	www.wagingpeace.org
GCS-Global Cooperation Society International	law, advocacy and politics	www.gcs-ngo.org
We the Peoples (A Peace Messenger Initiative)	law, advocacy and politics	www.cultureofpeace.org
American Humanist Association	law, advocacy and politics	www.americanhumanist.org/index.html
Federation EIL, Worldwide Network of the Experiment in International Living	international	www.experiment.org

NGO'S	Activities	URL'S
Pathways to Peace	international	http://pathwaystopeace.org
The Secretariat of Youth for Habitat International Network	international	www.youthforhab.org.tr
APC: The Association for Progressive Communication-Internet and ICT's for Social Justice and Development	international	www.apc.org/english/index.shtml
Information Habitat: Where Information Lives	international	http://habitat.igc.org
International Campaign to Ban Landmines	international	www.icbl.org
Education International	International	www.ei-ie.org/en/index/php
Global Education Association	international	http://globaleduc.org
Association "For Sustainable Human Development"	international	http://users.freenet.am/~ashd
The Earth Charter Initiative	international	www.earthcharter.org
World Safety Organization (WSO)	international	www.worldsafety.org
World Council of Independent Christian Churches	International	www.wcicc.org
International Agency for Economic Development	International	www.iaed.org
International Immigrants Foundation-International Cultures Mission	International	www.10.org

אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור אותרו באמצעות מנוע חיפוש Google ובאמצעות כתובות של הקבוצות שהופיעו במחקרים קודמים. אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות נמצאו ביתר קלות על ידי הקישורים הזמינים באתר www.ngo.org, שאיגד את כל הקבוצות. בסך הכל נדגמו ארבעים ואחד אתרים של שתי קבוצות: תנועות חברתיות וארגוני טרור, כאשר התנועות החברתיות חולקו לשלושה

תתי סוגים על פי תחומי הפעילות שלהן: שירותים חברתיים; חוק, סגור, פוליטיקה ובינלאומי. בשל היותו של המדגם לא מייצג בוצע מבחן Chi-Square (χ^2)²³.

---

²³ מבחן סטטיסטי הבוחן הבדלים ואין בו שום הנחות לגבי האוכלוסייה.

4. ממצאים

הממצאים המוצגים בפרק זה²⁴ כוללים התייחסות לקריטריונים אשר בחנו את השימוש באינטרנט כמו גם את ההופעה וההצגה של האתרים הן של קבוצות טרור והן של תנועות חברתיות. הקריטריונים מקובצים בקבוצות על פי אופי בחינתם.

היסטוריה

התנועות החברתיות שמתחלקות לשלושה סוגי פעילות: "שירותים חברתיים", "חוק, סנגור ופוליטיקה" ו"בינלאומיות", מציגות בתחום הפעילות של "שירותים חברתיים" הסבר נרחב על התהוות התנועות הללו מאשר סוגי התנועות האחרים (1,542 מילים במוצע לעומת 361 מילים במוצע בלבד באתרי האינטרנט של התנועות שתחום פעילותן "בינלאומי" ולעומת כ 435 מילים במוצע באתרי האינטרנט של תנועות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה"). עם זאת, האתרים של קבוצות הטרור מציעים הסבר נרחב יותר על ההיסטוריה הארגונית שלהם בהשוואה לתנועות החברתיות (במוצע כ 3,605 מילים שהוקדשו כולן להיסטוריה של הארגון). הסיבה יכולה להיות נעוצה ברצון של קבוצות הטרור לפנות, מעבר לפעיליהם, לקהל נרחב יותר (בינלאומי) שאינו מכיר לעומק את הקבוצה ואת ההיסטוריה שלה.

אידיאולוגיה/מניפסט

בבחינת מידת ההצגה של אידיאולוגיה/מניפסט באתרים השונים, נמצא הבדל של כמעט פי שתיים בין הצגת האידיאולוגיה/מניפסט באתרי האינטרנט של קבוצות הטרור לעומת התייחסות לנושא באתרי האינטרנט של התנועות החברתיות. בתוך התנועות החברתיות, התנועות שתחום פעילותן היא "חוק, סנגור ופוליטיקה" מדביקות את הפער ומציגות ביתר פירוט את מטרותיהן ואת האידיאולוגיה שלהן. ייתכן שהסיבה לכך היא שתנועות העוסקות בשינוי חקיקה, סדר פוליטי או מבנה חברתי צריכות לשכנע ולהסביר מדוע יש לשנות סדרי עולם קיימים שלא נראים לעין, כמו פגיעה באיכות הסביבה או שירותים לאוכלוסייה הבינלאומית ומכאן ההרחבה בהצגת האידיאולוגיה באתרים אלה. קבוצות הטרור מבקשות להציג את האידיאולוגיה/מניפסט שלהם לקהל שאינו מכיר את הקבוצה, ובמידה מסוימת מהווה פוטנציאל לתמיכה בה, ולכן הפירוט הנרחב בתקווה להשיג לגיטימציה.

מבנה הארגון

תנועות חברתיות מציגות את מבנה הארגוני, באופן מפורט יותר (כ 350 מילים במוצע) בהשוואה לקבוצות טרור (כ 180 מילים במוצע). ראשית, הצגה מפורטת זו של המבנה מלמדת על הרצון בהשגת לגיטימציה על ידי הצגת ארגון מסודר ומובנה הנלחם למען מטרות לגיטימיות. שנית, ארגוני טרור, בימינו אלה, מורכבים בדרך כלל מתאים תאים ברחבי העולם שלא מעוניינים להיחשף מפאת רדיפה על ידי השלטונות.

²⁴ וכפי שקידודם מופיע בנספח מספר 5.

כאשר מתבוננים על שלושת המשתנים שהוצגו, יש לציין כי נמצאו קשרים ביניהם. הקשר הראשון נמצא בין מידת המידע שניתן על ההיסטוריה של הארגון לבין מידת המידע שניתן על הפעילות הארגונית ($r = 0.41$) באתרים השונים. ממצא זה אינו מפתיע שכן מידע על פעילות הארגון בעבר מהווה חלק מההיסטוריה של הארגון, כפי שמוצג בהווה. כמו כן, נמצא קשר בין מידת המידע המופיע על האידיאולוגיה/מניפסט של הארגון באתרים השונים לעומת מידת המידע על מבנה הארגון ($r = 0.45$). הדבר נובע, כנראה, מהרצון בשקיפות להשגת לגיטימציה עבור התנועה/קבוצה. שקיפות זו באה לידי ביטוי בהצגה מפורטת של האידיאולוגיה/מניפסט וכן הצגת מבנהו של הארגון כדי שקהל גולשים פוטנציאלי יכיר את הארגון על כל מאפייניו ופעיליו וכן לא יחשוש להזדהות, לפנות למייסדיו או לקחת חלק בפעילות של ארגון שמציג כבל עם ועדה את פעיליו. קשר נוסף נמצא בין מידת המידע שניתן באתרים על מבנה הארגון לבין הופעתם של עלוני מידע באתר ($r = 0.613$). שוב, השאיפה היא להציג את הארגון על כל מאפייניו כולל את מבנה הארגון ואת החדשות על פעילותיו אותם מכילים העלונים (בין כל שאר המידע שהם מציגים).

פעילות הארגון

כל הקבוצות המדוברות מציגות את פעילות הארגון. חשוב לציין כי הן קבוצות טרור והן תנועות חברתיות, עושות שימוש רב במשתנה זה. מתוך הממצאים עולה כי אתרים של קבוצות טרור עושים שימוש נמוך במידת מה בהצגת פעילות הארגון, מאתרי התנועות החברתיות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה". הם קרובים יותר, מבחינת הצגת פעילות הארגון, לתנועות חברתיות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" ופעילות "בינלאומית". כפי שנראה מהממצאים שיעלו בהמשך, הם מעדיפים תמונות על פני מלל רב ולדידם "תמונה אחת שווה אלף מילים".

עלוני מידע

ניתן לראות כי תנועות חברתיות מציגות מספר רב יותר של גיליונות באתריהם ככלל ובתנועות חברתיות שתחום פעילותן הינו "חוק, סנגור ופוליטיקה" בפרט (41 גיליונות באתרי האינטרנט של תנועות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה" לעומת 15 גיליונות בלבד באתרי האינטרנט של תנועות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" ולעומת 11 גיליונות באתרי אינטרנט של התנועות שתחום פעילותן "בינלאומי"). יתרה מזו, קבוצות הטרור ממעיטות להציג עלוני מידע - 5 גיליונות בממוצע בלבד נמצאו באתריהן. סיבה לכך יכולה לנבוע מהעובדה שלהפקת עלונים כאלה נדרשים משאבים, כותבים ופעילות ענפה של הפצה ולא בטוח שקבוצות הטרור יכולות או רוצות להפיץ את פעילותן במתכונת זו. לזה מצטרפת העובדה שמבוססת על הממצאים שהועלו, שארגוני טרור מעדיפים תמונות על פני טקסט כתוב באתרים שנבדקו.

רשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפת

באתריהן של תנועות חברתיות ניתן למצוא בממוצע רשומות רבות יותר של כתובות דואר אלקטרוני (במיוחד באלה שתחום פעילותן הוא "חוק, סנגור ופוליטיקה"), מאשר באלו של קבוצות טרור. קבוצות טרור, באופן כללי, אינם מספקים מידע על חבריהם וכפי הנראה גם על מבנה ארגונם, כל זאת להימנע מרדיפה פרטנית על ידי הרשויות. נראה שתנועות חברתיות, ובפרט כאלה העוסקות בשינויים חוקתיים וחברתיים מבקשות לקבל כמה שיותר פניות מהציבור הרחב מחד גיסא, ומאידך גיסא פועלות להשגת

לגיטימציה על ידי הצגת ארגון מובנה ומסודר (יש לציין שברוב האתרים שהתייחסו למבנה הארגון, הוצגו אלה הפעילים בו בצירוף רשימת כתובות דואר אלקטרוני מפורטות).

גרפיקה

באתרים של תנועות חברתיות שתחום פעילותן "בינלאומי", נעשה שימוש ביותר מפי שתיים בצלמיות, תמונות ואימג'ים מאשר בקבוצות טרור. שיעור נמוך של שימוש בפונקציות אלה נמצאו באתרי התנועות החברתיות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" ו"חוק, סנגור ופוליטיקה". ממצא זה יכול להצביע על כך שאתרי התנועות החברתיות שתחום פעילותן "בינלאומי" מנצלים יותר משאבים ויכולות טכנולוגיות על מנת ליצור אתר אינטרנט ידידותי, מייצג ומתוחכם יותר מאשר קבוצות טרור. מצד שני, שימוש נרחב בגרפיקה, מגדיל את נפח האתר, מה שהופך אותו לכבד יותר ואיטי יותר, ובכך להוות חיסרון כאשר מפעיליו מבקשים להציג את מטרותיהם ופעילותם.

נגישות

הנגישות לאתרים של תנועות חברתיות גדולה יותר בהשוואה לקבוצות טרור. כלומר, האפשרות להקיש את כתובת האתר ולהגיע לאתר זמין קיימת במידה רבה באתרי תנועות חברתיות (בתנועות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" ו"חוק, סנגור ופוליטיקה", הנגישות מגיעה ל 100% לעומת אתרי קבוצות טרור שם אחוז הנגישות עומד על 89%). ממצא זה כמובן אינו מפתיע, כאשר אתרי אינטרנט של קבוצות טרור מורדים מהרשת, חדשות לבקרים, על ידי מחלקות המופעלות על ידי השלטון, העוסקות במודיעין וביטחון.

מנועי חיפוש

בכל אחד מאתרי האינטרנט של התנועות החברתיות וקבוצות הטרור קיים מנוע חיפוש אחד. יוצאי הדופן הם האתרים של תנועות חברתיות שתחומי פעילותן "שירותים חברתיים", שם אין מנועי חיפוש כלל. סיבה אפשרית לכך היא, שבאתרים מסוג זה השימוש ידידותי וקל לגולש והמידע המפורט בו אינו מצריך חיפוש באתר ואינו דורש חיפוש ברשת, מחוץ לאתר עצמו.

צלמית (אייקון) של עמוד הבית

צלמית עמוד הבית מופיעה באתרי תנועות חברתיות ובעיקר בזו שתחום פעילותה "חוק, סנגור ופוליטיקה" במידה מלאה של 100% הופעה בכל עמוד. זאת בניגוד לצלמית עמוד הבית באתרי קבוצות הטרור, שם מידת ההופעה עומדת על כ 87% בלבד. הסבר אפשרי יכול לנבוע מהעובדה שאתר המכיל בתוכו גרפיקה מתוחכמת הינו כבד יותר ועל כן מאט את קצב עלייתו ועבודתו וגורם לגולשים לפנות למקורות/אתרים אחרים. הסבר אחר יכול לנבוע מהרצון של קבוצות הטרור לטשטש את הסמל המלווה אותן לאורך כל פעילותם (האלימות בדרך כלל) ולהציג שפה, ומראה מתון יותר, באתר המייצג אותן באינטרנט.

לוח מספר 6: סיכום סטטיסטיקה תיאורית - משתנים רציפים

סוג הארגון				
תנועות חברתיות			טרור	
בינלאומי	חוק, סנגור ופוליטיקה	שירותים חברתיים		
361	435	1,542	3,605	היסטוריה ²⁵
644	947	114	1,652	אידיאולוגיה ²⁶ /מניפסט
285	447	304	180	מבנה ²⁷
1,479	2,163	1,336	1,700	פעילות ²⁸
11	41	15	5	עלוני מידע ²⁹
9	18	5	3	רשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפת ³⁰
239	50	36	66	גרפיקה ³¹
92%	100%	100%	89%	נגישות
1	1	0	1	מנועי חיפוש
94%	100%	79%	86.5%	צלמית (אייקון) עמוד הבית

תרומות

נראה כי התנועות החברתיות נוטות יותר לבקש תרומות באתריהן מאשר קבוצות טרור. הבחנה זו באה לידי ביטוי בהבדל מובהק בין סוגי הארגונים השונים מבחינת בקשת תרומות $(\chi^2 = 4.606 \text{ df}=1 \text{ P} = 0.032)$. אצל כ-67% מאתרי התנועות החברתיות נמצאה בקשה לתרומה באתר, לעומת 25% בקרב אתריהן של קבוצות הטרור (ראה גרף מספר 1). נראה כי ארגוני טרור אינם רואים באתר שלהם פונקציה להשגת תרומות, אלא יותר כלי להסברה ולרכישת לגיטימציה מהקהילה הבינלאומית.

²⁵ ספירת מילים

²⁶ מספר מילים

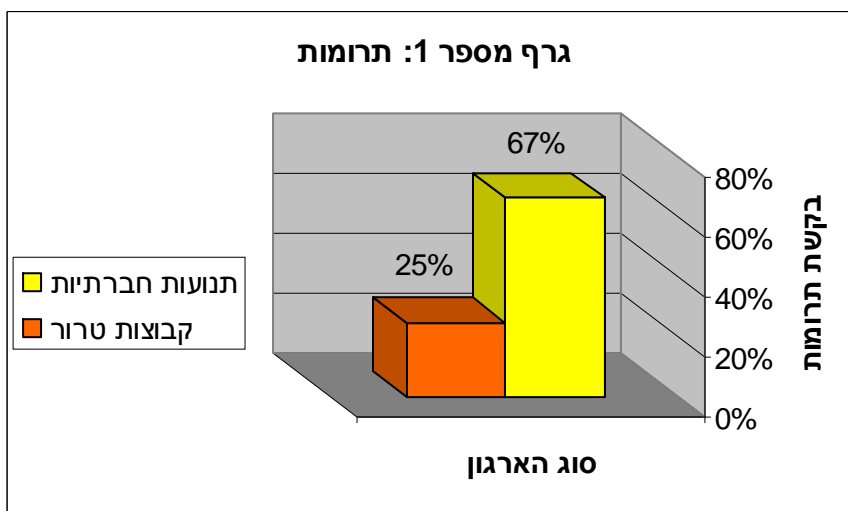
²⁷ מספר מילים

²⁸ מספר מילים

²⁹ מספר עלונים זמינים

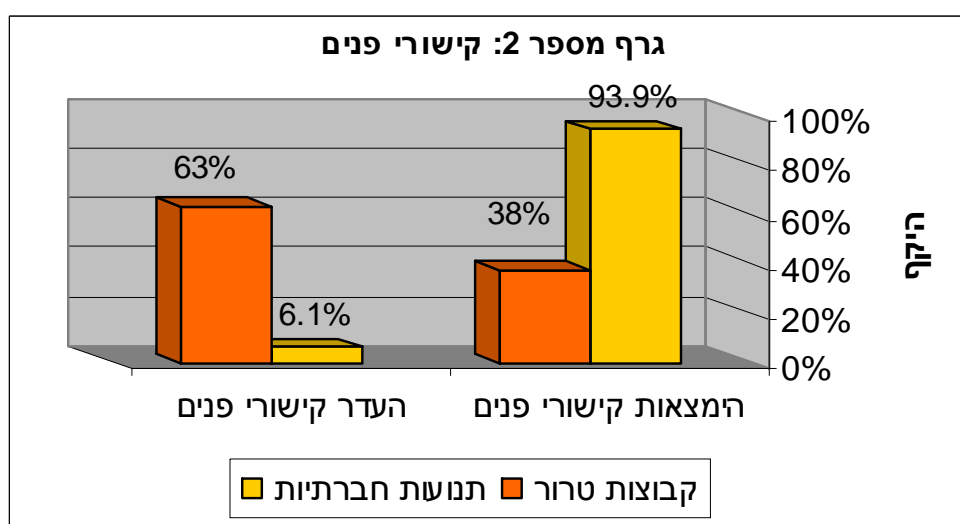
³⁰ מספר הכתובות הזמינות

³¹ מספר התמונות, אימג'ים וצלמיות המופיעים באתר

קישורים פנימיים

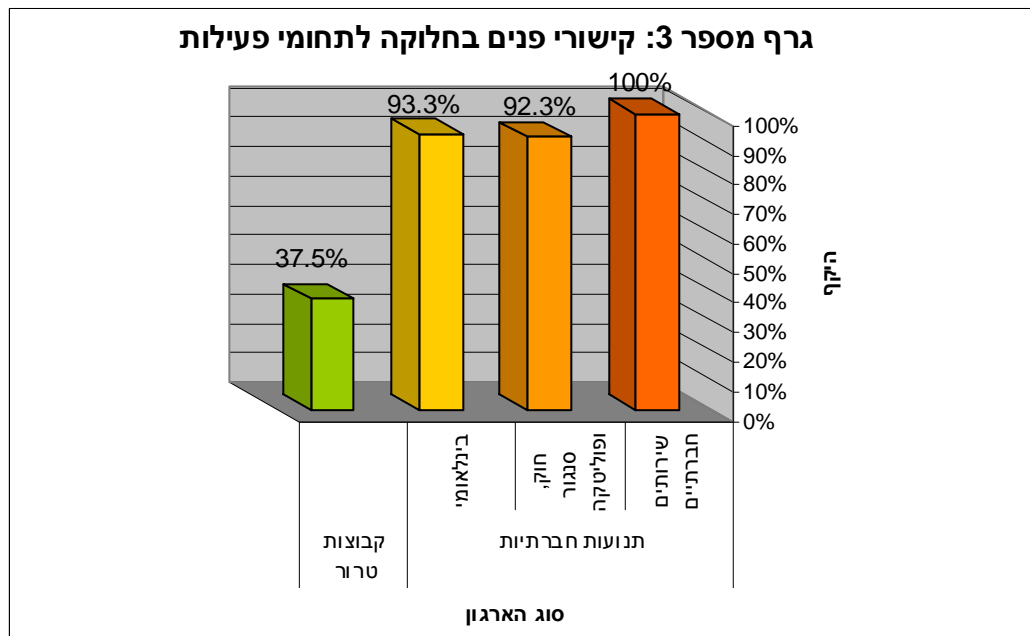
תנועות חברתיות מציעות קישורי פנים בתוך אתרן בצורה שלא משתמעת לשתי פנים. קבוצות טרור, לעומת זאת, נוטות לאתר פחות ידידותי ומבחינה זו רובן אינן נותנות את הדעת לפונקציה זו. כך נמצא הבדל מובהק בין השימוש שבקישורים פנימיים בקרב קבוצות הטרור לתנועות חברתיות ($\chi^2 = 14.487$ df=1 P = 0.000). בכ 94% מקרב אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות יש שימוש בקישורים פנימיים (ראה גרף מספר 2) לעומת 38% בלבד של קבוצות הטרור.

בחלוקה הפנימית של התנועות החברתיות נמצא הבדל מובהק בין שימוש בקישורים פנימיים לבין תחום פעילות התנועה ($\chi^2 = 14.645$ df =3 P = 0.002). כך נראה כי תנועות שתחום פעילותן "שירותיים חברתיים" עושות שימוש בכל אתריהן בקישורים פנימיים (100%), כמו גם בתנועות חברתיות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה" (92.3%) ותנועות חברתיות שתחום פעילותן "בינלאומי" (93.3%) (ראה גרף מספר 3).

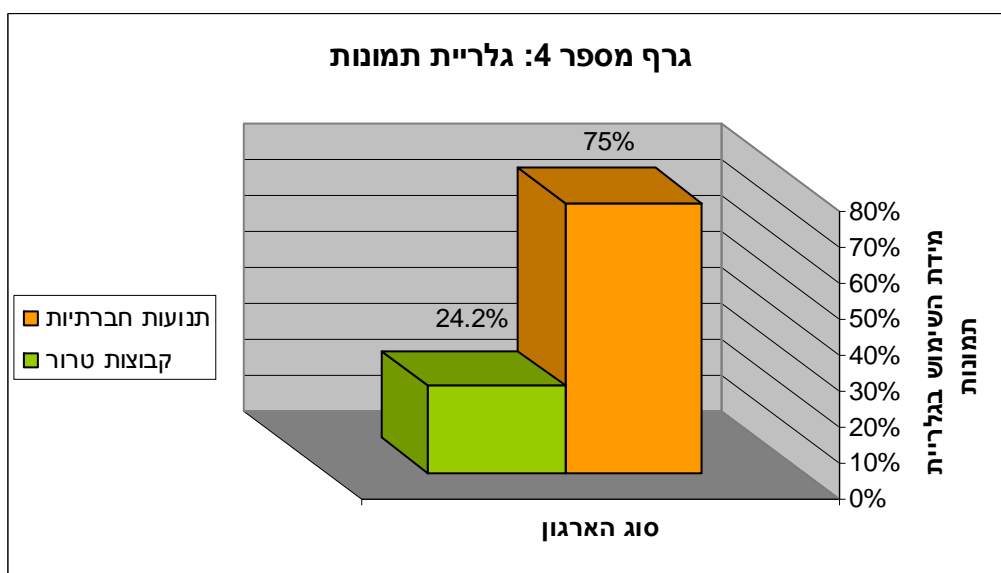

הבדל זה, בין מידת הימצאותם של קישורים פנימיים בקרב אתרי האינטרנט של תנועות חברתיות לבין אתרי אינטרנט של קבוצות טרור, יכול לנבוע ממידת החובבנות של האתר. כלומר, ככל שהאתר חובבני יותר אין בו את מידת הפירוט והתחכום המצריכים דפים רבים - קרי קישורים פנימיים רבים.

גלריית תמונות

גלריית תמונות מופיעה יותר, בממוצע, באתרי קבוצות טרור מאשר באתרי תנועות חברתיות. כך נמצא הבדל מובהק בקיומה של גלריית תמונות באתריהם של קבוצות טרור לעומת אתריהם של תנועות חברתיות ($\chi^2 = 7.377$ df = 1 P = 0.007). 75% מאתרי קבוצות הטרור עשו שימוש בגלריית תמונות לעומת פחות מ 25% מאתרי התנועות החברתיות (ראה גרף מספר 4).

בתוך התנועות החברתיות נמצא הבדל מובהק נוסף ($\chi^2 = 11.843$ df = 3 P = 0.008). בקרב התנועות שתחומי פעילותן "שירותים חברתיים" הוצגה גלריית תמונות ב 60% מהאתרים ואילו בלמעלה מ 92% מאתרי התנועות שתחומי פעילותם "חוק, סנגור ופוליטיקה" לא מופיעה כלל גלריה מעין זו (ראה לוח מספר 7).

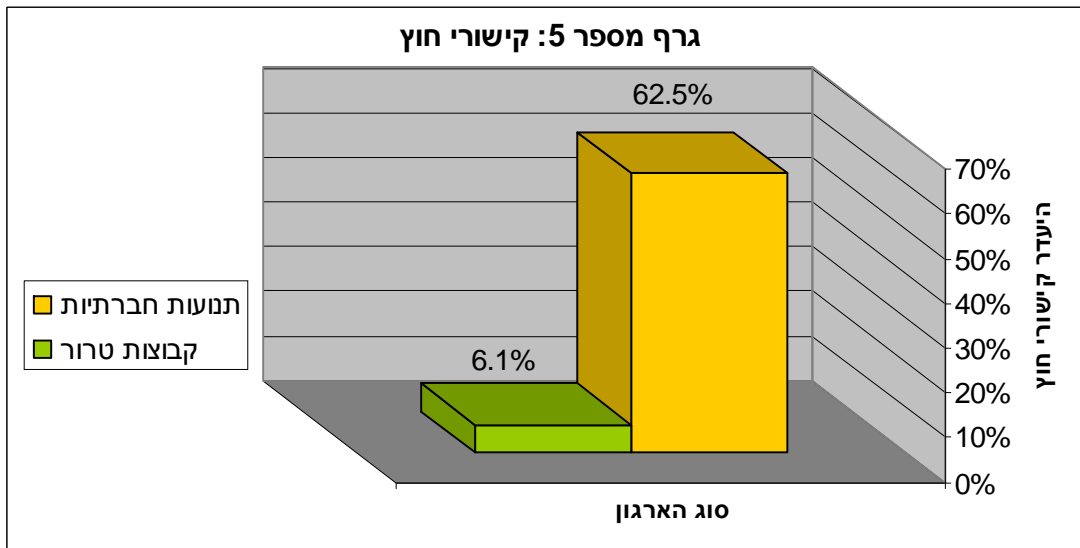
לוח מספר 7: גלריית תמונות

גלריית תמונות							
תנועות חברתיות						קבוצות טרור	
בינלאומי		חוק, סנגור ופוליטיקה		שירותים חברתיים			
לא קיים	קיים	לא קיים	קיים	לא קיים	קיים	לא קיים	קיים
73.3%	26.7%	92.3%	7.7%	40%	60%	25%	75%

אם נשתמש בביטוי "תמונה אחת שווה אלף מילים", הרי שזו יכולה להיות הסיבה לכך שקבוצות טרור מעדיפות לא להלאות את הגולש במלל רב, אלא להציג תמונות שמדברות בעד עצמן. תמונות של האזור, הנפגעים והפעילים. תנועות חברתיות, שתחומי פעילותן "שירותים חברתיים" פועלות, כנראה, על פי אותו הגיון. הצגת תמונות של נזקקים או לחילופין תמונות של תוכניות ופעילויות שעוזרות לאוכלוסיות החלשות, יכולה לקדם איסוף תרומות ומתן לגיטימציה לפעילות התנועה.

קישורים חיצוניים

ניתן למצוא קישורים חיצוניים רבים יותר באתרי תנועות חברתיות מאשר באתרי קבוצות טרור. ברוב אתרי קבוצות הטרור אין כלל קישורים חיצוניים ולכן נמצא הבדל מובהק בשימוש בקישורים חיצוניים בין תנועות חברתיות לקבוצות טרור ($\chi^2 = 14.772$ df = 2 P = 0.001). באתרי תנועות חברתיות ניתן למצוא למעלה מחמישה קישורים בכ 80% מהאתרים לעומת אתרי קבוצות הטרור שרק ב 25% מהם ישנם למעלה מחמישה קישורים. בבחינת קיומם או אי קיומם של קישורים בכלל, אתרים של קבוצות טרור מתאפיינים בהעדר קישורים בכ 63% מהם לעומת אתרי האינטרנט של תנועות חברתיות שרק בכ 6% מהם אין שימוש בקישורים חיצוניים בכלל (ראה גרף מספר 5).

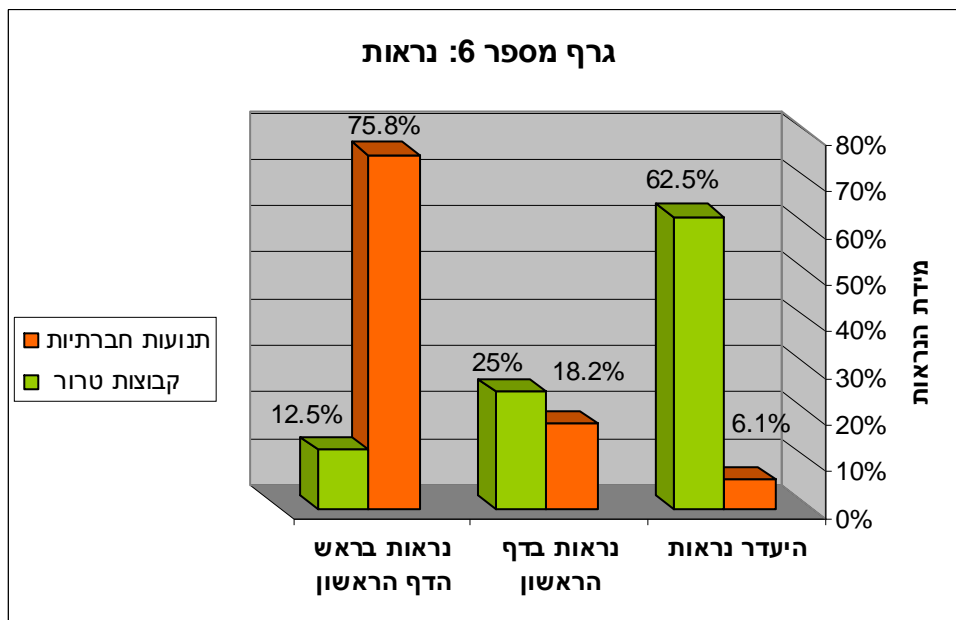

ניתן להניח כי אתרי אינטרנט של קבוצות טרור חסרים בקישורים משום החשש לחשוף משתפי פעולה, תומכים או כל גורם שיכול להיות נרדף על ידי השלטונות בגין תמיכתו בארגון. מנקודת מבט שונה לחלוטין, העדר קישורים יכול ללמד גם על מידת ריכוזיות כלשהי שהארגון מנסה לשמר, כך שלמרות שבפועל הקבוצה יכולה להיות מסונפת באמצעות תאים תאים ברחבי העולם, יש לה אתר ראשי אחד בשפה האנגלית שאותו היא רוצה להציג.

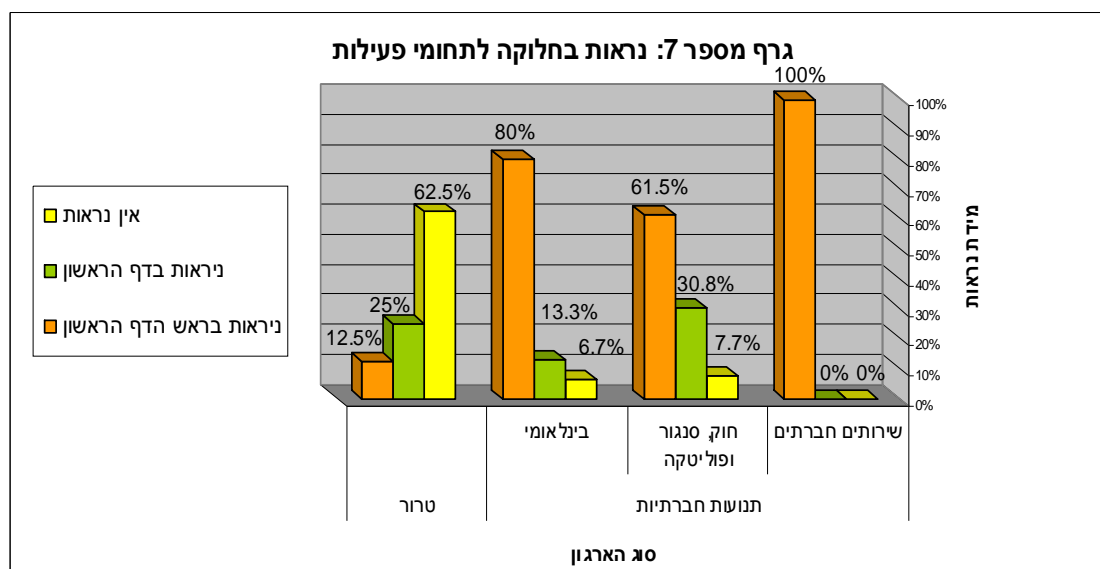
נראות

נושא הנראות בין כתובות האתרים של תנועות חברתיות לבין כתובות האתרים של קבוצות טרור הינו רב פנים. ההבדל שנמצא הינו מובהק ($\chi^2 = 16.230$ df = 2 P = 0.000). הנראות של כתובת אתרי האינטרנט של תנועות חברתיות בראש העמוד הראשון בדף התוצאות של החיפוש ב-Google רב יותר מאותה נראות של כתובות האתרים של קבוצות הטרור. כ-76% מהקישורים לאתרים של תנועות חברתיות נמצאים בראש הדף לעומת 12.5% בלבד של קבוצות הטרור.

המגמה משתנה כאשר מדובר בתוצאות הנמצאות בעמוד הראשון ולא דווקא בראשו. נראותם של הקישורים לכתובות אתרי קבוצות טרור עומדת על 25% לעומת כ-18% בקרב הקישורים לכתובות אתרי התנועות החברתיות. ואילו כאשר מדובר בחוסר נראות, שוב, המגמה נוטה לכיוון התנועות החברתיות. כ-6% לחוסר נראות של כתובת האתר של תנועות חברתיות לעומת 62.5% לחוסר נראות כתובות אתריהן של קבוצות הטרור (ראה גרף מספר 6).

בחלוקה של התנועות החברתיות, נמצא כי הקישור לאתרי התנועות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" הן אלה שנראים בעמוד הראשון בהיקף של 100%, אחריהן ניתן למצוא את כתובות אתרי האינטרנט של התנועות שתחומי פעילותן "בינלאומי" ואלה שתחומי פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה", בין השניים האחרונות קיימת קירבה בחוסר נראותם של אתריהן בראש הדף (6.7% לעומת 7.7%) (ראה גרף מספר 7).

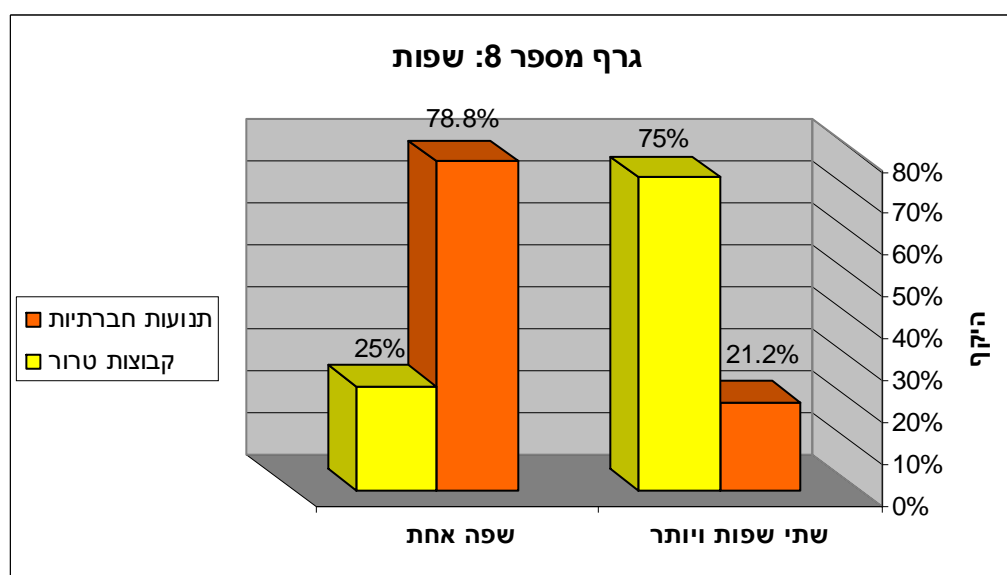

כאשר מקישים את שם הקבוצה במנוע החיפוש Google נצפה כי על פי הדינמיקה ברשת יופיע הקישור לכתובת האתר של הקבוצה על פי מידת הקישוריות של אתר זה לאתרים אחרים, כמו גם על פי מידת הפופולריות שלו. נראה שהדבר נכון, במידה מסוימת, כיוון שקישורים לאתרי טרור אכן מופיעים במידה כלשהי בחיפוש ב-Google. אין הדבר מתרחש כאשר מדובר בהופעה בראש העמוד הראשון. לפיכך נראה, שלא משנה מה מידת ביקוש אתרי קבוצות הטרור ברשת, אלא באיזו תדירות אתרים אלה

נחסמים על ידי השלטונות, במיוחד אם הם בולטים בראש תוצאות העמוד הראשון של מנוע חיפוש. בהתייחס למידת נראותם של אתרי התנועות החברתיות, נראה כי האתרים הנצרכים ביותר הם אלה המספקים שירותים ואין זה מפתיע שכן בשל אופי שירותיהם הם מקושרים ומבוקשים יותר מהאחרים.

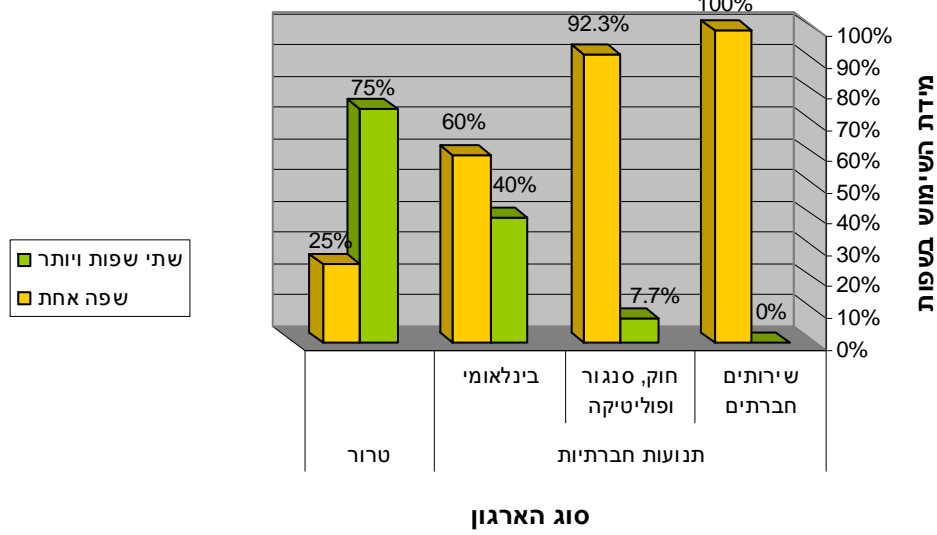
שפה

קבוצות טרור מציעות שלוש שפות שונות לצפייה באתריהם לעומת תנועות חברתיות המשתמשות בעיקר בשפה אחת – השפה האנגלית להצגה דומה. כך נמצא הבדל מובהק בהתייחס לשימוש בשפה אחת לעומת 21% מאתרי התנועות החברתיות. כמו כן, כ-79% מאתריהם של התנועות החברתיות זמינים אך ורק בשפה אחת לעומת 25% בלבד באתריהם של קבוצות טרור (ראה גרף מספר 8).

יתרה מזו, נמצא הבדל מובהק ($\chi^2 = 13.185$ df = 3 P = 0.004) בתוך התנועות החברתיות בהתייחס לזמינותן ביותר משפה אחת. אתרי התנועות שתחומי פעילותן הוא "בינלאומי" זמינים ביותר משפה אחת (40%) בהשוואה לאתרים של התנועות החברתיות שתחומי פעילותן שונים. בתנועות שתחומי פעילותן "שירותים חברתיים" אין זמינות ביותר משפה אחת ואילו בתנועות החברתיות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה", האפשרות לזמינות האתר בשפה נוספת הינה מזערית (7.7%) (ראה גרף מספר 9). ניתן להניח כי קבוצות טרור לא יוותרו על שפת מקור הקבוצה, שפת מקום מושבה והשפה הבינלאומית המקובלת בעולם, כאשר הם מציגים את אתר האינטרנט שלהם לקהילה העולמית. כאשר מדובר בתנועות חברתיות לא ממשלתיות (NGO), הנמצאות בקשרי פעילות עם האו"ם, נשוא מחקר זה, ההנחה היא כי השפה השלטת הזמינה תהיה השפה האנגלית. אך כפי שנראה מתוך הממצאים, בהתמקדות בתחומי הפעילות השונים, קרוב לוודאי שאתר האינטרנט של תנועה העוסקת בנושאים בינלאומיים, יהיה זמין גם בשפות אחרות.

גרף מספר 9: שפות בחלוקה לתחומי פעילות

סרגל כלים

סרגל הכלים, כשזה מופיע, קיים בכל העמודים באתריהם של תנועות חברתיות וקבוצות טרור. הניסיון הוא להיות אתר ידידותי וברור ככל האפשר, לגולש למן תחילת הגלישה, לכל אחד, כולל קהל שלא נחשף מעולם לקבוצה או לאתר שלה באינטרנט מעולם.

5. דיון, סיכום ומסקנות

5.1. דיון

מטרת מחקר זה היא לבדוק את דפוסי השימוש באינטרנט של קבוצות טרור ותנועות חברתיות כדי לבחון האם המדיום, כטכנולוגיה, מביא עימו הבדלים בשימוש על ידי הארגונים השונים. במחקר נדגמו ארבעים ואחד אתרים³². דגימת אתרי האינטרנט המשויכים לקבוצות טרור נלקחה מתוך הגדרת מחלקת המדינה האמריקאית ואילו הדגימה של אתרי אינטרנט המשויכים ככלל לתנועות חברתיות, ובפרט לתנועת שאינן ממשלתיות (NGO) במחקר זה, נלקחה מתוך הגדרת האו"ם.

קבוצות הטרור נבחרו מתוך רשימת ארגוני הטרור (FTO) של מחלקת המדינה האמריקאית נכון לנובמבר 2006, כפי שמפורסמת באתרם³³ וכן מתוך רשימת ארגוני הטרור של האיחוד האירופי נכון לנובמבר 2005, כפי שמפורסמת בכתב העת הרשמי של האיחוד³⁴. מתוך שתי הרשימות נותחו שמונה אתרי אינטרנט הזמינים ובשפה האנגלית. התנועות החברתיות נבחרו מתוך רשימת התנועות הלא ממשלתיות (NGO) שעובדות בשיתוף פעולה עם האו"ם, כפי שמפורסמת באתר: www.ngo.org נכון לינואר 2007. מתוך הרשימה נבחרו לניתוח שלושים ושלושה אתרי אינטרנט שהם זמינים ובשפה האנגלית.

אתרים אלה נותחו על פי קריטריונים שבדקו שימוש באמצעות בחינה של זרימת מידע מחד גיסא, ובאמצעות בחינה של ההופעה וההצגה מאידך גיסא. באופן מעשי, מופה השימוש באינטרנט הן של קבוצות טרור והן של תנועות חברתיות, על מנת לענות על השאלה האם קיימים הבדלים מובהקים בשימוש בתכונות האינטרנט בקטגוריות הנבחנות במחקר זה.

5.1.1. דפוסי השימוש

5.1.1.1. זרימת המידע – בין טרור לתנועות חברתיות

השימוש שמוצג על ידי אופי זרימת המידע חולק לארבעה חלקים:

5.1.1.1.1. זרימת המידע מהארגון לפרט

כמו במחקרה של קונווי (Conway, 2005) גם במחקר זה הוצגה ההיסטוריה של הארגון בצורה נרחבת בקרב אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור, כמו גם כמות נכבדה של טקסטים המציגים את האידיאולוגיה/מניפסט של הקבוצה בקרב אותם אתרים. הצגה זו נרחבת מזו של התנועות החברתיות שנבחנו כאן, גם אם הן "מכוונות נורמות" או "ערכים". צפתי ווימן (1999) מתייחסים לסוגיה זו במאמרם ומציינים כי קבוצות הטרור באתריהם מפרטות את מטרותיהם, אך באותה עת נמנעות מציון פעולותיהן האלימות. מבחינת המבנה הארגוני, גם אצל קונווי, רוב האתרים של קבוצות הטרור

³² כחלק מתוך רשימות קיימות ממקורות בינלאומיים, שאינם מהווים מדגם מייצג.

³³ www.tkb.org/fto.jsp

³⁴ Official journal of the European union: council common position 2005/847/CFSP of November 2005.

המעטו או כלל לא הציגו את מבנם הארגוני והשימוש הנרחב בפונקציה זו נראה בבירור בקרב אתרי האינטרנט של התנועות חברתיות. מבחינת פעילות הארגון, קונווי מדווחת על שלושה אתרים בלבד של קבוצות טרור שהציגו את פעילותם. נראה שבמהלך השנים חלה התפתחות בפעילות ההפצה (דיווח על הפעילות שהתבצעה ותבצע בעתיד). זאת משום שממצאי מחקר זה מציגים שימוש רב יותר של קבוצות טרור בהצגת פעולותיהן, אך עדיין במידה מועטת מזו של תנועות חברתיות שתחום פעילותם "חוק סנגור ופוליטיקה". ייתכן שרק משום שהן סוג של תנועות רפורמציה אשר מבקשות להביא לשינוי בחברה נתונה, ולפיכך הצגת פעילותן משחקת תפקיד חשוב (Aberle, 1966). כאשר שמים את הדעת על כמות עלוני המידע (המלמדים גם הם על פעילות ההפצה) אשר מוצגים באתרים השונים, מדווחת קונווי על שלושה אתרים בלבד שהציגו עלונים ואילו שאפר (Schafer, 2002) מצא כי רק חמישית ממאה שלושים ושניים האתרים של קבוצות השנאה שבדק, מציעים עלוני מידע לגולשים. ממציא המחקר הנוכחי עולה, כי התנועות חברתיות, שתחום פעילותם "חוק, סנגור ופוליטיקה" ממשיכות להציג שימוש נרחב יותר גם בתחום זה, כאשר באתריהן נמצאו מספר הגליונות הרב ביותר, בממוצע, של עלוני מידע.

בהתבוננות בממצאים אלה נראה כי אחת המטרות המרכזיות של אתרי האינטרנט המדוברים היא להפיץ מידע. תנועות חברתיות עושות זאת תוך שקיפות יתרה של ארגונם, לעומת קבוצות טרור המשתמשות באינטרנט להתקשרות בעלת אופי סמוי. הם מציגים עצמם כקבוצה שהמוטיבציה שלה ניזונה ממטרה מוצדקת (Reilly, 2003). הסיבות להפצת המידע בכל הארגונים יכולות לנבוע מהצורך לשכנע ולהסביר מדוע יש לשנות סדרי עולם קיימים, שלא נראים לעין כמו קיפוח, פגיעה באיכות סביבה או שירותים לאוכלוסיה חלשה, ומהצורך בהשגת לגיטימציה מקהל שאינו מכיר את התנועה/קבוצה ובמידה מסוימת מהווה פוטנציאל לתמיכה בה. זרקאוי (2006), במחקרו על מלכ"רים מקוונים בישראל, מצא כי ארגוני המגזר השלישי בישראל רואים באינטרנט כלי נוסף להפצת מידע על הארגון, מטרותיו ופעולותיו, תמיכה לכך ניתן למצוא אצל שאפר (Schafer, 2002) כאשר הוא מציג את ממצאי מחקרו על אתרי אינטרנט של קבוצות שנאה³⁵.

5.1.1.1.2. זרימת המידע מהפרט לארגון

תנועות חברתיות וקבוצות הטרור מבקשות לגייס תרומות באתריהן. תנועות חברתיות עושות זאת יותר מאשר קבוצות טרור. גם כאן, נושא הלגיטימציה הוא החוט המקשר בין השימושים השונים במדיום האינטרנטי. כפי שקבעו במחקרם צפתי ווימן (1999). הם מצאו כי ארגוני טרור מחפשים לגיטימציה על ידי בקשת תרומות אך גם על ידי חתימה על עצומות לתמיכה בארגון או השתתפות במצעדי מחאה או הפגנות. זאת ככל הנראה הסיבה לכך שמרבית התרומות הכספיות הם מקבלים ממדינות שתומכות בהם ובאינטרנט הם משתמשים בעיקר ככלי הסברה.

³⁵ אלה הם קבוצות קיצוניות בעלות אידיאולוגיה שנאה, המשתמשות באלימות ועוינות כלפי פרט או ארגונים שזהותם נקבע על פי גזע, דת, מוצא לאומי, אוריינטציה מינית, מגדר או נכות.

5.1.1.1.3. זרימת מידע דו צדדית - מהארגון החוצה ומהארגון פנימה

בכל הנוגע לקישורים חיצוניים וקישורים פנימיים, נראה כי הממצאים דומים. קונווי (Conway, 2005) מצאה העדר קישורים חיצוניים ברוב קבוצות הטרור שבדקה ובלמעלה ממחצית אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור לא נמצאו קישורים פנימיים. מגמה זו נראית גם במחקרו של שאפר (Schafer, 2002) בו רק בשלושה אתרים מתוך מאה שלושים ושניים אתרי קבוצות שנאה שנחקרו, נמצאו קישורים אשר נעו בין פחות מתריסר ועד לכמה מאות. מבחינת הקישורים החיצוניים, ההנחה במחקר זה היא כי קבוצות טרור חוששות לחשוף משתפי פעולה, תומכים או כל גורם שיכול להיות נרדף על ידי השלטונות בגין תמיכתו בארגון. מנקודת מבט אחרת, העדר קישורים חיצוניים יכול ללמד על מידת ריכוזיות כלשהי שהארגון מנסה לשמר, כך שלמרות שבפועל הקבוצה יכולה להיות מסונפת באמצעות תאים ברחבי העולם, יש לה אתר בשפה האנגלית אותו היא רוצה להציג. אין ספק כי הדבר פוגע, ברמה כלשהי, בפעילות הדו שיח בין הארגון לגופים אחרים ולציבור בכללותו. לעומת זאת, העדר קישורים פנימיים המצריכים מידת פירוט ותחכום על מנת ליצור דפים רבים, יכול להצביע על יכולות חובבניות בבניית האתרים ותחזוקם מה שלא נמצא בקרב התנועות החברתיות המציגות קישורים פנימיים רבים וכן קישורים חיצוניים לא מעטים. זאת ייתכן מעצם העובדה כי תנועות אלה, למרות שאינן ממשלתיות, מוכרות על ידי האו"ם ונקשרות לתנועות דומות ברחבי העולם. כמו כן, חלקן מהוות ארגוני גג, המציעים שירותים לתנועות חברתיות בנושאים שונים, מה שמחייב אותן לקישורים רבים. הן מאופיינות בסוג של פתיחות, המאפשר לכל אחד להצטרף לפעילותיהן, לעומת קבוצות טרור המאופיינות עדיין בסוג של סגירות המתאפיינת בתקופת מבחן הנדרשת מחבריהן ומהפעילות האינטנסיבית אותה היא דורשת מהם, מרגע קבלתם לקבוצה (Zald & Ash, 1966).

5.1.1.1.4. זרימת מידע דו כיוונית - מהארגון לפרט ומהפרט לארגון

נמצאו, בממוצע, רשומות רבות יותר של כתובות דואר אלקטרוני בקרב אתרי אינטרנט של תנועות חברתיות ובמיוחד של כאלה שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה", מאשר בקרב אתריהן של קבוצות הטרור. הדבר עולה בקנה אחד עם ממצאיה של קונווי (Conway, 2005), שמצאה כי רוב האתרים הציגו כתובת אחת ליצירת קשר או כלל לא הציגו כתובות. באופן כללי, קבוצות הטרור אינן מספקות מידע על חבריהן, כל זאת כדי להימנע מרדיפה פרטנית על ידי הרשויות. מנגד, תנועות חברתיות ובפרט אלה שעוסקות בשינויים חוקתיים וחברתיים, מבקשות לשתף את הציבור ובמידה מסוימת קוראות לסוג של דו שיח ולרתימת אותו ציבור לפעילותן באמצעות זמינות בהיקף נרחב.

גלריית התמונות, לעומת זאת, מופיעה בממוצע יותר באתרי קבוצות טרור מאשר באתרי האינטרנט של התנועות החברתיות. כאשר היא מופיעה באתרי התנועות החברתיות אזי היא תופיע בשיעור ניכר באתרים שתחום פעילותן "שירותים חברתיים", כחלק מהצגת תוכניות ופעילויות שעוזרות לאוכלוסיות החלשות, היכולות לקדם איסוף תרומות ולתת לגיטימציה לפעילות הארגון. נראה כי השימוש בגלריית תמונות עלה בשנים האחרונות בקרב קבוצות הטרור. קונווי (Conway, 2005) מדווחת על 50% אתרים שהשתמשו בפונקציה זו בעת עריכת מחקרה, לעומת 75% מהאתרים שעשו שימוש בפונקציה זו במחקר הנוכחי. ניתן לראות בפונקציה זו כמשמשת את פעילות הלובי, הנשענת בעיקר על ניסיונות בהכרה (Keck & Sikkink, 1998). נוסק (Nossek, 2002) גרס במחקרו כי על ידי השימוש באימג'ים

ויזואליים, יש ניסיון לפנות לרגש המבקרים באתר. בכך מתקיים גם הרצון לחקות את האפקט הויזואלי של הטלוויזיה. כמו כן, לדידם של הקבוצות, התמונה מלמדת כי ישנה עדות – מישהו ראה את המתרחש, דבר התורם לחיזוק אמינות הקבוצה ומסייע לה ברכישת לגיטימציה.

5.1.1.2. הופעה והצגה – בין טרור לתנועות חברתיות

מבחינת הופעה והצגה נמצא כי תנועות חברתיות עושות שימוש נרחב יותר בקריטריונים מסוימים בהשוואה לקבוצות טרור ואילו קבוצות טרור עושות שימוש נרחב יותר בקריטריונים אחרים בהשוואה לתנועות חברתיות. רק בשימוש **בסרגל כלים ובמנועי חיפוש** ישנו איזון כלשהו בין סוגי הארגונים. בכל אחד מאתרי האינטרנט של התנועות החברתיות וקבוצות הטרור קיים סרגל כלים בכל העמודים שנבדקו באתר וכן מנוע חיפוש אחד, פרט לאתרים של תנועות חברתיות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" – שם אין מנוע חיפוש כלל. גם בקרב אתרי האינטרנט של מאה שלושים ושניים אתרי קבוצות השנאה שבדק שאפר (Schafer, 2002) אין שימוש רב במנועי חיפוש, כאשר אחד מתוך שישה אתרים בלבד מציע זאת לגולשיו. נראה כי הרצון להשאיר את הגולש בתוך האתרים האמורים הוא זה שמייטם אותם ממנועי חיפוש ואולי משום שהשימוש ידידותי וקל למשתמש אין צורך בחיפוש באתר.

כאשר מתייחסים ל**גרפיקה** באתר, **נגישות** האתר והימצאות **צלמית של עמוד הבית** בכל עמוד, הרי שידן אתרי האינטרנט של תנועות חברתיות היא על פי רוב על העליונה. באתרים של תנועות חברתיות, שתחום פעילותן "בינלאומי", נעשה שימוש ביותר מפי שתיים בצלמיות, תמונות ואימג'ים מאשר בקבוצות טרור. שיעור נמוך של שימוש בפונקציות אלה נמצא באתרי התנועות החברתיות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" ו"חוק, סנגור ופוליטיקה" כפי שגם נמצא במחקרה של קונווי (Conway, 2005). הסבר אפשרי לכך נובע מהעובדה כי שימוש נרחב בגרפיקה מגדיל את נפח האתר, מה שגורם לו לכבדות ואיטיות ויכול להרחיק גולשים פוטנציאלים. מבחינת הנגישות, לאתרים של תנועות חברתיות קל יותר לגשת לאתרים בהשוואה לאתרים של קבוצות הטרור. באשר לצלמית עמוד הבית, הרי שהיא מופיעה באחוזים גבוהים בכל האתרים, ויותר באתרי קבוצות הטרור בהשוואה לאתרי התנועות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים". צפתי ווימן (1999) מתייחסים לדרך בה מציגות קבוצות הטרור את סמלי ארגונם. גם הם טוענים כי הרובד שמתבטא בסמלים מציג לעיתים מסר של אלימות והטפה למאבק אלים. מכאן ברור הוא העדר הביטויים הגראפיים באתרי האינטרנט של קבוצות הטרור שנמצא במחקר זה.

בהתייחס לנושא **השפה**, הרי שהתמונה משתנה. קבוצות טרור מציעות שלוש שפות בממוצע באתריהן לעומת שפה אחת בלבד אשר זמינה באתרי התנועות החברתיות. אתרי האינטרנט שתחומי פעילותן "בינלאומי" הם היחידים מבין אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות שזמינים ביותר משפה אחת בצורה משמעותית משאר אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות. אין הדבר מפתיע שכן פעילותם הבינלאומית מצריכה לעיתים שימוש גם בשפות המקום שבהם הן פועלות. ממצאים אלה, מבחינת אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור, תואמים את דיווחיהם של נוסק, צפתי ווימן ושל קונווי במחקרה על השימוש הנרחב בשפות בקרב אתרים אלה. אלו עונים על הרצון לפנייה לקהל הבינלאומי ולעומדים בצדו השני של המתרס. אתרי האינטרנט של תנועות חברתיות, שתחומי פעילותן "שירותים חברתיים", תואמים את ממצאיו של זרקאוי, שמצא כי תנועות בארץ, שתחום פעילותן "הספקת שירותים", מייעדים את אתריהן לקבוצות יעד בארץ. דבר המסביר מדוע תנועות מסוג זה משתמשות בשפת

המקום בלבד בהצגת אתריהן ולא בשפה נוספת (זרקאוי, 2006; ; Nossek, 2002; Conway, 2005; Schafer, 2002).

הממצאים המתייחסים לנושא ה**נראות** בין כתובות האתרים של תנועות חברתיות לבין כתובות האתרים של קבוצות הטרור הם רבי פנים. תראות של כתובות אתרי האינטרנט של תנועות חברתיות בראש העמוד הראשון בדף התוצאות של החיפוש ב - Google רב יותר מאותה נראות של כתובות האתרים של קבוצות הטרור. המגמה משתנה כאשר מדובר בתוצאות הנמצאות בעמוד הראשון ולא דווקא בראשו. ואילו כאשר מדובר בחוסר נראות, שוב המגמה מצביעה לטובת התנועות החברתיות.

מתוך הממצאים הנוספים נראה כי האתרים הנצרכים ביותר הם אלה המספקים שירותים ואין זה מפתיע בשל אופי שירותיהם הם מקושרים ומבוקשים יותר מהאחרים. אף על פי כן, אין זה משנה מהי המגמה של צריכת אתרי קבוצות הטרור ברשת, שאכן מופיעים לעיתים בחיפוש ב Google, אלא מהי מידת התדירות שהאתרים האלה נחשמים על ידי השלטונות.

בבואנו לדון ב**זרימת המידע מהארגון לפרט**, נראה כי אחת המטרות המרכזיות של אתרי האינטרנט שנחקרו היא להפיץ מידע, במטרה להשיג לגיטימציה ולהמשיך להתקיים ולפעול על פי אמונתם. מבחינת **זרימת המידע מהפרט לארגון**, נמצא כי תנועות חברתיות מתייחסות לפונקציה זו יותר מאשר קבוצות הטרור, כאשר בקשת התרומות מבחינתן היא חלק בלתי נפרד בלמעלה ממחצית אתריהן. מבחינת **זרימת המידע מהארגון החוצה ומהארגון פנימה**, יד התנועות החברתיות על העליונה. הן מציגות הן קישורי פנים רבים המלמדים על ידידותיות אתרם ותחכומו והן קישורי חוץ המלמדים על הרצון בקשר וביזוריות התנועות. מבחינת **זרימת המידע מהארגון לפרט ומהפרט לארגון**, קבוצות הטרור מציגות עליונות בשימוש בפונקציה של גלריית התמונות, המייצגת את זרימת המידע מהארגון לפרט, ואילו התנועות החברתיות מציגות עליונות בשימוש בפונקציה של רשימת כתובות דואר אלקטרוני, המייצגת את זרימת המידע מהפרט לארגון, מה שתואם, למעשה, את מה שנאמר בראשית פיסקה זו. מבחינת **ההופעה וההצגה**, גם תנועות חברתיות וגם קבוצות טרור משתמשות בצורה מאוזנת יחסית בפונקציות של סרגל כלים ומנועי חיפוש כמו גם בגרפיקה, מלבד אתרי התנועות החברתיות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה". בהקשר של נגישות וצלמית עמוד הבית, שוב, אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות מציגים שימוש רב יותר בפונקציות אלה, בהשוואה לשימוש שמוצג באתרי האינטרנט של קבוצות טרור, מה שלא קורה בהקשר של שימוש במספר שפות. כאן אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור נמצאים במקום הראשון, מבחינת השימוש, ואילו בהתייחס לראות, הרי שלמרות שאתרי האינטרנט של קבוצות הטרור נראים לעיתים בדף הראשון בחיפוש ב Google, רבה היא מידת התדירות שהאתרים הללו נעלמים. ניתן להניח כי זאת בעקבות חסימתם על ידי השלטונות.

5.1.1.3. זרימת מידע והופעה והצגה – תנועות חברתיות לפי תחומי פעילות

בהתייחס לחלוקה הפנימית בתוך התנועות החברתיות, נמצא כי תנועות חברתיות שתחום פעילותן "חוק, סנגור ופוליטיקה", עושות שימוש רב יותר בדפוסים השייכים לזרימת המידע מהארגון לפרט כגון: אידיאולוגיה/מניפסט, מבנה, פעילות, עלוני מידע, רשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפת וצלמית (אייקון) של עמוד הבית בהשוואה לתנועות מתחומי פעילות אחרים. כמו כן, הן עושות שימוש

נרחב בדפוסים הקשורים להופעה והצגה כגון: נגישות, מנועי חיפוש וסרגל כלים, בדומה לתנועות שתחומי פעילותן שונה.

מידת החשיבות של זרימת המידע מתנועות מסוג זה לפרט, הינה רבה. תנועות אלה, העוסקות בשינויי חקיקה, סדר פוליטי או מבנה חברתי, צריכות לשכנע ולהסביר מדוע יש לשנות סדרי עולם קיימים שלא נראים לעין כמו פגיעה באיכות סביבה, שמירה על כדור הארץ, חינוך ושירותים נוספים הניתנים גם לאוכלוסייה הבינלאומית. משום כך עליהן להציג את התנועה כבעלת מבנה מסודר ומובנה, הנלחם למען מטרות לגיטימיות. הדבר תואם גם לגישות החדשות המדברות על קבוצות המאורגנות היטב והמפתחות אסטרטגיות שבסיסן רציונלי להשגת מטרותיהן והאינטרסים השונים שלהן (בן אליעזר, 1999; הרמן, 1996; Offe, 1985).

תנועות חברתיות שתחום פעילותן "שירותים חברתיים" חזקות בשימוש בדפוסים הקשורים לזרימת מידע מהארגון פנימה ומהארגון לפרט. הן נמצאות בראש טבלת השימוש כשמדובר בקישורי פנים ופירוט על ההיסטוריה של התנועה. גם מבחינת ראותן, נגישותן והופעתן של סרגל כלים המשתייכים לפונקציות של הופעה והצגה הן ממוקמות בראש הטבלה. מעצם אופיין של תנועות אלה אין הדבר מפתיע כי בשל אופי שירותיהן, אתריהן מקושרים, מבוקשים ונגישים יותר מהאחרים והן תבקשנה להציג את ארגונן וההיסטוריה שלהן מתוך רצון בהכרה ואולי אף למען השגת תרומות מתורמים פוטנציאלים.

בראש טבלת השימוש בדפוסים של הופעה והצגה הכוללים את הגרפיקה, השפה, מנועי החיפוש וסרגל הכלים נמצאות תנועות שתחום פעילותן "בינלאומי". מכאן ניתן לומר, שתנועות אלה מעניקות חשיבות רבה לדפוסים ויזואליים ותפעוליים מזמינים. הן מכירות בחשיבות של התפעול הפשוט, הידידותי והמזמין שדפוסים אלה מעניקים, במיוחד כאשר מדובר באוכלוסייה בינלאומית המגיעה מתרבויות ומדרכי חיים שונות.

קבוצות הטרור, אם כן, משתמשות באינטרנט בעיקר כפונקציה לזרימת מידע מהם לפרטים ואילו תנועות חברתיות משתמשות במדיום זה גם כדי להשתמש בדרגות החופש שהאינטרנט מציע על מנת שהמידע יחזור ויזרום אליהן מהפרטים. בתחום ההופעה וההצגה של האתרים, תנועות חברתיות עושות שימוש נרחב יותר בקריטריונים מסוימים בהשוואה לקבוצות טרור ואילו קבוצות הטרור עושות שימוש נרחב יותר בקריטריונים אחרים בהשוואה לתנועות חברתיות. רק בפונקציות של סרגל כלים ומנועי חיפוש נמצא איזון כלשהו בין סוגי הארגונים השונים.

5.2 ממצאים – משמעות והשלכות

שחקנים לא ממוסדים רבים יכולים לנוע בטווח שבין קבוצות טרור לתנועות שמתמקדות בנושאים שונים כמו זכויות אזרח, אנטי גלובליזציה, איכות סביבה וכו' (Dartnell, 2005).

במחקר זה, התנועות החברתיות הנחקרות הינן כאלה היוצרות מאמץ מודע ומאורגן לקדם או למנוע שינוי מהותי בסדר החברתי באמצעים לא ממוסדים (Burstein, Einwohner & Hollander, 1995). הקבוצות הנוספות, הנמצאות גם הן בטווח, אולי כחלק ממשבר אמון בממשל או בסדר הקיים, נמצאות במשבר לגיטימציה שהאסטרטגיה שלהן היא טרור (Sprinzak, 1992).

קבוצות מגוונות אלה, בלא קשר לאוריינטציה שלהם, פיתחו שיטות חדשות לשימוש באינטרנט ככלי אקטיביסטי ואף אלטרנטיבי בעל טכנולוגיה המאפשרת מהירות, הפצת כמות של מידע, טקסט, אודיו או ווידאו, בעלות נמוכה, שלא יכולה להתחרות עם מדיה אחרים. יתרונו של האינטרנט בכך שאינו מחייב לאובייקטיביות, והקריאה לפעולה דרכו יכולה להיות בכל נושא (Brinson, 2006; Crilley, 2001; Wall, 2002).

כיוון שכך, עבור חלק מהתנועות הלא ממשלתיות משמש האינטרנט כפונקציה תקשורתית תחליפית אך לא כמדיה השייכת לזרם המרכזי (נוסק, 2001; Wall, 2002), ואילו עבור קבוצות הטרור, המחפשות טריטוריה וירטואלית ממנה יוכלו לתכנן, לתאם ולפעול בהתאם לסדר היום שלהן (The Canadian Center, 2006) המדיום האינטרנטי הינו אידיאלי.

מן האמור לעיל, ניתן לראות כי המדיום האינטרנטי מאפשר שלושה סוגי פעילות, הבאים לידי ביטוי בהתארגנות אינדיבידואלית (בקשת תרומות), בהתארגנות פוליטית (הפצת ההיסטוריה, האידיאולוגיה/מניפסט) ובהתארגנות אוניברסאלית (הצגת הפעילויות). בפועל, יש שימוש בפעילות ההפצה (עלוני מידע, מידע על הפעילות), בפעילות הדו שיח (דואר אלקטרוני, קישורים חיצוניים) ובפעילות הלובי (הצגה מתונה של הדברים, שימוש בתמונות המגיעות לרגשות הגולשים) וכל זאת במטרה להכרה ולגיטימציה (Dennig, 2002; Keck & Sikkink, 1998).

בזכות טכנולוגיית תקשורת זו ובשל קלות השימוש בה, מתגברת הפעילות האזרחית עד שתנועות חברתיות ואף קבוצות טרור ממפות מחדש את ארגוניהן ואת האסטרטגיות שלהן. שנער אף מגדיל וגורס כי בשל אותה פתיחות ובשל תפוצתה הרחבה, יחסית, של הרשת הנובע גם ממבנה, היא גורמת ליצירת תבניות חדשות בחברה. תבניות חברתיות אלה, אשר מתבססות על ערכים חוצי תרבויות ועל תקשורת בינאישית, מאחר ולמרחק אין חשיבות במרחב החדש, מעודדות שיח חופשי ומקורי אשר בשילוב עם צורה חדשה של התקשרות עשויות להביא לשינוי בבחינת המציאות בה מצוי הפרט (שנער, 2001). בשלב זה, לא נמצאו עדויות חד משמעיות למימוש חזון זה בנוגע לשימוש באינטרנט שעושות קבוצות הטרור והתנועות החברתיות שנבחנו כאן. ייתכן ומחקר זה, בשל היותו מחקר מיפוי, אינו יכול לקבל או לדחות חזון זה וייתכן שאנו מצויים בשלב מוקדם, יחסית, של השימוש במדיום האינטרנטי ועל מנת לבחון זאת באופן אמפירי יש להמתין מספר שנים.

במחקר זה נמצאו הבדלים בשימוש בתכונות האינטרנט – המדיום התקשורתי החדש, בקרב קבוצות טרור לעומת תנועות חברתיות, כך שדפוסי שימוש מסוימים, שהמדיום האינטרנטי הציע, היו בשימוש רב יותר בקרב התנועות החברתיות. דפוסים כגון: הצגת המבנה, עלוני מידע, רשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפת, תרומות, קישורי פנים וחוץ וראות. מאידך, בקרב אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור היו בשימוש פונקציות אחרות כגון: הצגת ההיסטוריה, הצגת האידיאולוגיה/מניפסט, גלריית תמונות ושפות. מחוץ להישגו של המחקר כאן לקבוע אם סוג הארגון הוא שמשפיע על הפונקציות השימושיות גם באינטרנט או שמא מדובר בסיבות נוספות הנובעות מגורמים שונים.

וימן (Weimann, 2006) מדבר על שינוי מבנה קבוצות הטרור בעידן זה, מארגונים בעלי מבנה ריכוזי, מכווני מטרה אחת ובעלי גבולות מוגדרים, אשר יכולת ההנעה שלהם מובנית לחלוטין ומרוכזת בגיוס חברים נאמנים ומחויבים למטרה (Kurz, 2003), לארגונים בעלי מבנה ביזורי ושטוח. הוא מגייס את ארקילה, רונפלד וזיני (Arquilla, Ronfeldt & Zanini, 1999) שטוענים כי קבוצות טרור מתכוונות לעידן המידע ולרשתיות בעידן זה. המבנה המדובר מביא להקמת קבוצות שבבסיסן רשת של פרטים הממומנים באופן פרטי. האינטרנט הוא כלי אידיאלי במקרה זה להעברת מידע, לאימונים ולתאומים וגיוס. מנגד, תנועות חברתיות ולא בהכרח כאלה שמבנן מגובש, ישאפו לשנות את הסדר הקיים ולהטיל ספק במשטר ובהתנהלותו, כל עוד יש פעילים שמאמינים במטרות וביכולות להשיגן. המבנה של התנועות החברתיות נקבע בעיקר על ידי התחשבות בטקטיקות הפעולה שהקבוצה בוחרת לפעול בעזרתן (יש, 2003).

למרות שלא ניתן לקבוע ממצאי מחקר זה מהו המבנה של כל ארגון וארגון, ניתן לומר כי הממצאים תואמים למבנה המחודש שעליו מדבר ווילץ. זהו מבנה הנוצר מארגונים המשתמשים באסטרטגיה ובטכנולוגיה מבוססת רשת (Arquilla & Ronfeldt, 2001), המתארגנים לתאים מקומיים ובינלאומיים, המאפשרים לפרטים המרכיבים אותם לפעול ישירות ברמה הבינלאומית ולאו דווקא המקומית (Willets, 2002). במחקר זה ניתן לראות ביסוס לקביעתו של ריילי, הטוען כי תנועות חברתיות משתמשות באינטרנט להתקשרות, תוך שקיפות יתרה של ארגונם, בעוד שקבוצות טרור משתמשות באינטרנט להתקשרות, בעלת אופי סמוי. ממצאי מחקר זה מציגים שקיפות רבה בפונקציות כמו מבנה הארגון ורשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפות, באתרי התנועות החברתיות, שבחרו בפעילות מתונה, בהשוואה לאתרי קבוצות הטרור (Reilly, 2003).

צפתי ווימן (1999) גורסים כי השימוש באינטרנט אינו משנה את הרטוריקה הטרוריסטית מאותה רטוריקה בערוצי תקשורת אחרים, אך כפי שקובע נוסק, הוא מאפשר לטרוריסטים הצגה של הדברים בדרך חדשה, באמצעות "תעמולה של מילים" (Nossek, 2002). מגמה זו משתקפת גם במחקר זה. מגמה נוספת, העולה ממחקר זה, מגלה כי השימוש במדיום האינטרנטי, הן של קבוצות טרור והן של תנועות חברתיות, שנבחנו כאן, מתנהל כפי שהתנהל במדיה אחרים, למרות שהייתה אפשרות להשתמש בדרגות החופש שמציע האינטרנט בצורה נרחבת יותר. הסיבות לאי השימוש הן מגוונות ויכולות לנבוע כתוצאה מחד (בעיקר בקרב קבוצות הטרור שלא הציגו שקיפות מירבית כפי שהאינטרנט אפשר), מעלויות במשאבים כספיים, מכח אדם וממומחיות. אלה מגבילות את הארגונים השונים, באם הם מבקשים לפתח את אתריהם בצורה נרחבת, תוך שימוש בכל מה שיש למדיום להציע. סיבה נוספת יכולה להיות הרצון "הבלתי נשלט" כמעט בהשגת לגיטימציה. בין שזהו מקור לגיטימציה שבסיסו

רגולטיבי (הגרעין הארגוני), בין שבסיסו נורמטיבי (המסגרת אליו משתייך הארגון ותומכיו) ובין שבסיסו פוליטי (הכרה חיצונית בארגון ובפעילותיו) (Kurz, 2003). ובעיקר מתוך האמונה כי המדיה המסורתיים שומרים על כוחם בזירת התקשורת העכשווית. ומכאן הנקיטה באסטרטגיה המגבילה את השימוש במדיום.

יתרה מזאת צפתי ווימן (1999) טוענים כי האינטרנט משמש כלי ביניים במסע לכיוון המדיה המסורתיים. עובדה זו מאפשרת יחסים סימביוטיים חדשים בין האינטרנט, התנועות/קבוצות השונות והמדיה המסורתיים. אם התנועה/קבוצה תשכיל להציג באתר האינטרנט שלה אירועים, תמונות או חדשות מרעישות, הדבר יכול להגיע במהירות למדיה המסורתיים, אשר מחפשים ללא הפסקה סיפורים טובים. נראה כי הצגה קיצונית ישירה של הדברים מתאימה יותר לאתרים בגירסת שפת המקור של הארגונים, אך הצגה מעין זו בצורה עקיפה יכולה להימצא גם באתרים הבינלאומיים של הארגונים האמורים. זו מתבססת על קביעתו של וולפספלד (Wolfsfeld, 1997), שטוען במחקרו כי פעילות הארגון ואופיו משפיעים על מידת הסיקור או אי הסיקור של התנועות/הקבוצות השונות. אם בעבר קבוצה כמו כ"ך קיבלה את מלוא הסיקור מעצם שיטות פעולותיה שכללו דרמה, פרובוקציות ואלימות לעומת קבוצות אחרות כמו חוג הפרופסורים או זוהי אדמתנו, הרי שכיום הזירה פתוחה לכל אחד.

מנקודת מבט אחרת, נוסק, אטון, דאונינג וברינסון מדברים על המדיה האלטרנטיביים (במקרה שלנו האינטרנט) כפונקציה המייצגת את התקשורת האלטרנטיבית כך שהיא מהווה תחליף לתקשורת הקיימת וטקטיקה אסטרטגית בפני עצמה לשינוי ורפורמה בקרב המדיה השייכים לזרם המרכזי. אך במקרה זה, בניגוד לתחנות הרדיו הבלתי חוקיות, שביקשו להיכנס לתוך כותליו החוקיים של המבנה השידורי בארה"ב, האינטרנט אינו נזקק לכך (נוסק, 2001; Downing, 2006; Brinson, 2006; Atton, 2002). מכאן נובע, כי יחסי הגומלין בין התנועות/הקבוצות לאמצעי התקשורת השתנו. בעבר התנועות החברתיות וקבוצות הטרור ביקשו לדווח על קיומן, מטרותיהן ופעולותיהן בקרב הציבור באמצעות המדיה המסורתיים כתוצאה מהצורך בניידות – ליצור שיח ציבורי נרחב ולהגיע לחברי התנועה ולתומכים פוטנציאליים, מהצורך בהכרה, מהצורך בהרחבת הקונפליקט ומהצורך להיות שותפים תקשורתיים בזירה האלקטרונית (Conway, 2003; Gamson & Wolfsfeld, 1993). המדיה, מנגד, ביקשו לעשות שימוש בתנועות החברתיות ובפעילותן כחומר חדשותי, כך שנקמה מערכת יחסים של תלות הדדית שלשני הצדדים בה היה עניין, אם כי לא תמיד התלות והעניין היו שווים (Tilly, 2004; Wolfsfeld, 1997; Zald & Ash, 1966), היום הזירה התקשורתית והאפשרות לשינויים בה פתוחות לכולם.

רעיונות אלה באים לידי ביטוי בגישות המציגות את נקודת מבטם של המדיה בשאלת השימוש בהם. הגישות הקלאסית, הביקורתית והפונקציונאלית שעליהן נותן נוסק (2003) הדעת, מתקיימות בין השאר בתיווכו של האינטרנט, אשר מציג את נקודת המבט של הקבוצות כפי שהן רוצות שיוצגו. אכן קיימים יחסים סימביוטיים כפי שהגישה הקלאסית מציגה, אך האליטות לא יכולות לשלוט באינטרנט כולו כל הזמן. הן יכולות רק לחסום אתרים מדיי תקופה, כך שעקרונות הגישה הביקורתית נחלשו במידה מסוימת ואילו אימוצן של טכנולוגיות תקשורתיות, המספקות צרכים, מתקיים, אך ללא מגבלות המדיום, מעצם העובדה שהאינטרנט מציג הכל, בכל זמן ללא צנזורה ומנקודת מבטן של הקבוצות, על פי הגישה הפונקציונאלית.

מנגד, האסטרטגיות המציגות את נקודת מבטם של הארגונים השונים ושימושם במדיה, קרי הטיימינג, המיקום, מספר האנשים המושפעים והמטרה עדיין משפיעים על השימוש. זה יעשה, בין השאר, בצורה מתוכנת. כלומר, האינטרנט מאפשר לפעול בכל זמן, הידיעה על הפעולה יכולה להגיע לכל מקום, ללא קשר למספר האנשים המושפעים ועדיין יהיה סיקור נרחב. דבר זה יצריך גם את המדיה המסורתית להתייחס ולסקר את הנושא (Nossek, 1985). זוהי סוג של אלטרנטיבה המאפשרת לפרטים וקבוצות לבטא עצמם, ובה בעת, זוהי סוג של רפורמה בהתנהלויות המדיה, עליה דן ברניסון, שיכולה לשנות את זירת המשחקים, בה שחקנים מתחרים על תשומת הלב ומחזקים את העמדה של שחקנים מסוימים ביחס לאחרים (נוסק, 2001; Brinson, 2006).

לחזור לממצאי מחקר זה, הרי שנמצאו הבדלים בשימוש בתכונות האינטרנט – המדיום התקשורתי החדש, בקרב קבוצות טרור לעומת תנועות חברתיות. כמו כן נמצא כי השימוש במדיום האינטרנטי, הן של קבוצות טרור והן של תנועות חברתיות שנבחנו כאן, מתנהל כפי שהתנהל במדיה אחרים, למרות שהייתה אפשרות להשתמש בדרגות החופש שמציע האינטרנט בצורה נרחבת יותר. אומנם הבדלי הכוחות לא קיימים באינטרנט, המהווה כלי רב חשיבות לקבוצות/תנועות אלה, במיוחד כשהן מבקשות להגיע לקהל בינלאומי, לגייס חברים נוספים, להמשיך בקשר רציף עם קבוצות אחרות ולשלוט על ייצוגן התקשורתי (Gerstenfeld, Grant & Chiang, 2003). עם זאת נראה, כי הארגונים השונים הם המגבילים עצמם בשימוש בדרגות החופש הבלתי מוגבלות של מדיום זה. הסיבות לכך הוצגו זה מכבר, אך ההנחה המשמעותית שיכולה לנבוע מבחירה בשימוש מוגבל, היא כזו המניחה כי הארגונים מתקשים להאמין ברפורמות ולכן הם אינם מוותרים בסופו של יום על הסיקור במדיה המסורתיים. אלו נחשבים עדיין למקור המידע הדומיננטי בזירת התקשורת (Nacos, 2006), גם אם הדבר מצריך מהם שימוש לעיתים מתון ולעיתים קיצוני, אך עקיף ברשת, ברמה שלא מביאה למהפכה של ממש.

5.3. סיכום ומסקנות

במחקר זה נבחנה השאלה המתייחסת למיפוי השימוש באינטרנט הן של תנועות חברתיות (בין אם מדובר בתנועות חברתיות שתחומי פעילותן שירותים חברתיים; חוק, סנגור ופוליטיקה ונושאים בינלאומיים) והן של קבוצות טרור.

כפועל יוצא מהסקירה העיונית והמחקרים שנעשו בעבר, נראה כי היה צריך לצפות למהפכה בשימוש במדיום הטכנולוגי התקשורתי הנבחן כאן בהשוואה לשימוש במדיה המסורתיים, על פי סוג הארגון. ומכאן השאלה שנשאלה במחקר זה והיא האם קיימים הבדלים בשימוש באינטרנט שעושות תנועות חברתיות לעומת השימוש באינטרנט שעושות קבוצות טרור. ההשערה הייתה, שכפי שנמצאו בעבר הבדלים בשימוש במדיה המסורתיים בקרב הארגונים השונים, ניתן יהיה למצוא הבדלים גם בשימוש בתכונות האינטרנט – המדיום התקשורתי החדש, בקרב קבוצות טרור לעומת תנועות חברתיות.

ממצאי המחקר עולה כי נמצאו הבדלים בשימוש באינטרנט בקרב הארגונים השונים, כך שפונקציות שימוש מסוימות, שהמדיום האינטרנטי הציג, היו בשימוש רב יותר בקרב אתרי האינטרנט של התנועות החברתיות. פונקציות כגון: הצגת המבנה, עלוני מידע, רשימת כתובות דואר אלקטרוני משותפת, תרומות, קישורי פנים וחץ וראות. ואילו בקרב אתרי האינטרנט של קבוצות הטרור, היו בשימוש רב יותר פונקציות שימוש אחרות כגון: הצגת ההיסטוריה, הצגת האידיאולוגיה/מניפסט, גלריית תמונות ושפות. מבחינת ההופעה וההצגה, רק בפונקציות של סרגל כלים ומנועי חיפוש נמצא איזון כלשהו בין סוגי הארגונים השונים. מחוץ להישגו של המחקר זה לקבוע אם זהו סוג הארגון שמשפיע על הפונקציות השימושיות גם באינטרנט או שמא מדובר בסיבות נוספות הנובעות מגורמים שונים.

הסיבות לאי השימוש הן מגוונות ויכולות לנבוע כתוצאה מפרד (בעיקר בקרב קבוצות הטרור שלא הציגו שקיפות מירבית כפי שהאינטרנט אפשר), מעלויות במשאבים כספיים, מכח אדם וממומחיות. אלה מגבילות את הארגונים השונים באם הם מבקשים לפתח את אתריהם בצורה נרחבת, תוך שימוש בכל מה שיש למדיום להציע. סיבה נוספת יכולה להיות הרצון "הבלתי נשלט" כמעט בהשגת לגיטימציה. בין שזהו מקור לגיטימציה שבסיסו רגולטיבי (הגרעין הארגוני), בין שבסיסו נורמטיבי (המסגרת אליו משתייך הארגון ותומכיו) ובין שבסיסו פוליטי (הכרה חיצונית בארגון ופעילותיו) (Kurz, 2003). ובעיקר מתוך האמונה כי המדיה המסורתיים שומרים על כוחם בזירת התקשורת העכשווית. ומכאן הנקיטה באסטרטגיה המגבילה את השימוש במדיום.

האינטרנט מוצג במחקר זה, כפונקציה המייצגת את התקשורת האלטרנטיבית, כך שהיא מהווה תחליף לתקשורת הקיימת. זאת מעצם העובדה שיש לקבוצות אלה אתרים והם מתפעלים אותם ומשתמשים בתכונות האינטרנט להשגת מטרותיהם. בהתייחס לשימוש באינטרנט כטקטיקה אסטרטגית בפני עצמה לשינוי ולרפורמה בקרב המדיה השייכים לזרם המרכזי, מוצגת ההנחה שמשום שלא קיימים באינטרנט הבדלי כוחות, יכולות קבוצות הטרור והתנועות החברתיות להגיע לקהל בינלאומי, לגייס חברים נוספים, להמשיך בקשר רציף עם קבוצות אחרות ולשלוט על ייצוגן התקשורתי ביתר קלות. כמו כן, אם התנועה/קבוצה משכילה להציג באתר האינטרנט שלה אירועים, תמונות או חדשות מרעישות, הדבר מגיע במהירות למדיה המסורתיים, אשר מחפשים ללא הפסקה סיפורים טובים. כלומר, יתכן והרפורמה מתקיימת ברמה כלשהי ובאה לידי ביטוי בגרימה למדיה המסורתיים להשתמש לעיתים

בחומרי הגלם המתפרסמים באתרי האינטרנט של הארגונים השונים, אך היא אינה מהווה שינוי כה קיצוני בכל הנוגע לשימוש באמצעי התקשורת ככלל ובאינטרנט בפרט. האינטרנט אומנם משמש סוג של תקשורת חלופית אך גם מטווחת. זאת מתקיימת משום שהארגונים מתקשים להאמין ברפורמות ולכן הם עדיין אינם מוותרים על הסיקור במדיה המסורתיים, שנחשבים למקור המידע הדומיננטי בזירת התקשורת, גם אם הדבר מצריך מהם שימוש לעיתים מתון ולעיתים קיצוני, אך עקיף ברשת.

5.4 מחקר עתידי

בעוד ששדה המחקר רווי במחקרים אודות תנועות חברתיות מחד גיסא וארגוני טרור מאידך גיסא, מעטים המחקרים שעסקו בשתי הפנים גם יחד. הבחירה בנושא המחקר תורמת לדיון אודות מיפוי ההבדלים בשימוש באינטרנט בין הארגונים השונים. הרחבת מחקר זה יכולה להתבצע במסגרת בחינת הארגונים שנבדקו כאן על ידי ניתוח תוכן איכותני, המאפשר התעמקות בממצאים ובמשמעותם כמו גם פנייה לארגונים השונים בשאלונים, שיאפשרו הבנה של דרכי חשיבתם ופעולתם בעת בניית האתרים והצגתם ברשת ובעיקר בחינת הקשר בין סוג הארגון לשימוש באינטרנט.

כפועל יוצא ממחקר זה, מחקר נוסף המתבקש הינו כזה המשווה בין ארגונים נוספים מסוגים שונים. אם על ידי השוואה בין קבוצות טרור על תתי סוגיהם השונים, אם על ידי בחינת אותן קבוצות (הן טרור והן תנועות חברתיות) והשוואה בין אתריהם המופיעים בשפה האנגלית לבין האתרים המופיעים בשפתם המקורית ואם על ידי בחינת הנושא מנקודת מבטם של הגולשים עצמם, כך שנושא יעילותם של האתרים יכול לבוא לידי ביטוי בממצאים.

השלכות מעשיות יכולות לבוא לידי ביטוי באימוץ מסקנות מחקר זה ומחקרים אחרים על ידי הממסד, המבקש ללמוד מי אלה העומדים מולו וכיצד הם פועלים בעידן המידע, על מנת שיוכל לפעול בהתאם.

5.5 מגבלות המחקר

איסוף החומר

כל האתרים הנחקרים כאן, הן של קבוצות הטרור והן של התנועות החברתיות הינם אתרים בגרסתם האנגלית, אשר נדגמו באמצעות דגימה שאינה מייצגת, כחלק מתוך רשימות בינלאומיות קיימות. אי היכולת לקרוא את שפת המקור או תרגומה (מחשש להטיית המחקר) וכן בחירת רשימות קיימות, אפשר התייחסות לאתרים מסוימים בלבד. עובדה זו הצרה את יכולת הבחירה בתנועות/קבוצות מרשימות אחרות, שאתריהן היו זמינים בשפה אחרת או לחלופין תנועות/קבוצות שאינן מציגות אתרים בשפה האנגלית וכך לא ניתן להן ייצוג כאן.

ניתוח

הניתוח הוגבל למשתנים שבהם נמצאה מובהקות סטטיסטית. בשל מספרם הקטן, יחסית, של אתרי קבוצות הטרור לעומת אתרי התנועות החברתיות, הוגבלו המבחנים הסטטיסטיים להצגת שכיחויות וחיפוש אחר הבדלים באמצעות מבחן Chi-Square (χ^2)³⁶. כמו כן, הגבלת המחקר לאתרים בשפה

³⁶ מבחן סטטיסטי הבוחן הבדלים ואין בו שום הנחות לגבי האוכלוסייה.

האנגלית בלבד, בשל מגבלות החוקרת, הצרה את התוצאות שהתקבלו ואת יכולות הניתוח לאתרים מסוג זה בלבד.

בעיית הטכנולוגיה

האינטרנט המאופיין בדינאמיות מאפשר למידע להפוך ללא רלוונטי במהרה כאשר אתרים נסגרים מדיי יום. אתרים שהיו זמינים בתקופת הפיילוט של מחקר זה, לא היוו חלק מהמדגם הסופי, כיוון שבתקופת המחקר עצמו נעלמו מעל פני השטח.

ביבליוגרפיה

- בלונדהיים, מ., ושפמן, ל. (2003). מהדינוזאור לעכבר: האבולוציה של טכנולוגיות תקשורת. פתו"ח, 5, ע"ע 22-63.
- בן אליעזר, א. (1999). האם מתהווה חברה אזרחית בישראל? פוליטיקה וזהות בעמותות החדשות. סוציולוגיה ישראלית, ב (1), 51-97.
- בק, א. (2002). חזון העתיד II: חברה אזרחית פוסט-לאומית, עולם חדש יפה: מודל של חברה אזרחית (ע"ע 162-199). ת"א: הקיבוץ המאוחד.
- ברזילי, ג. (1991). תקשורת המונים ומלחמות. קשר 10, 25-32.
- ברמן, ש. (1998). צבא זפטיסטי לשחרור לאומי: דיוקנו של מרד. המרד, תגובת המדינה כלפיו והשלכותיו ברמת המשטר המכסיכני. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- גדרון, ב., וכץ, ח. (1998). המגזר השלישי בישראל – גבולות, מאפיינים ותהליכים: ניתוח ראשוני. אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע.
- גדרון, ב., בר, מ., וכץ, ח. (2002). קווים לדמותה של החברה האזרחית המאורגנת בישראל. סוציולוגיה ישראלית, ד(2), 369-400.
- גדרון, ב., בר, מ., וכץ, ח. (2003). המגזר השלישי בישראל: בין מדינת רווחה לחברה אזרחית. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- גולדמן, ד., וגטניו, א. (7 בספטמבר, 1999). קיצור תולדות האינטרנט. ידיעות אחרונות, מגזין ממון, ע"ע 2-11.
- גלנור, י. (1985). ראשיתה של הדמוקרטיה בישראל. תל אביב: עם עובד.
- גנור, ב. (2003). מבוך הלוחמה בטרור. הרצליה: מפעלות המרכז הבינתחומי.
- הרמן, ת. (1995). מלמטה למעלה: תנועות חברתיות ומחאה פוליטית (א). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- הרמן, ת. (1996). מלמטה למעלה: תנועות חברתיות ומחאה פוליטית (ב). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- הרמן, ת. (1997). מלמטה למעלה: תנועות חברתיות ומחאה פוליטית (ג). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- וולפספלד, ג. (1984). פעילות פוליטית משותפת בישראל – המקרה של ימית. מדינה ממשל ויחסים בינלאומיים, 22, 39-50.
- זרקאוי, נ. (2006). מלכ"ר מקוון: מטרות ושימושים של אתר האינטרנט בקרב ארגוני המגזר השלישי בישראל. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- ישי, י. (2003). בין גיוס לפיוס: החברה האזרחית בישראל. ירושלים: כרמל.
- כהן אביגדור, נ., וליימן ווילציג, ש. (2003). מודל מחזור חיים טבעי של התפתחות מדיה חדשים: מאבקי הישרדות בין מדיה שונים בעידן האינטרנט. פתו"ח, 5, 64-113.
- לברטוב, מ. (17 בספטמבר, 2001). חמושים בוידאו (מוסף חג ראש השנה - המהפכנים החדשים: מי מהם מתנגדי הגלובליזציה, ומה הם רוצים). הארץ, ע"ע 48-50.
- ליפשיץ, י. (2004). האם הגלובליזציה הגבירה את הטרור הבינלאומי? פוליטיקה, 11/12, 83-98.
- משעל, ש., וסלע, א. (1999). זמן תמאס: אלימות ופשרה (ע"ע 203-236). תל אביב: משכל.

- נוסק, ה. (1990). *טרור ותקשורת*. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור. האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- נוסק, ה. (2001). "קול העם" לכל העם? טלוויזיה קהילתית בישראל. *קשר*, 30, 51-65.
- נוסק, ה. (2003). חדשות שלנו וחדשות שלהם: על תפקיד הזהות הלאומית של העיתון והעיתונאים בהגדרת אלימות פוליטית וטרור כחדשות חוץ. *נקודת מפגש*, 75-116.
- עידן א. (2002). *מגמות עתידיות בתחום המחשוב והתקשורת*. נמצא 7 ביולי, 2002 מתוך: <http://www.the21century.com/tech.htm>
- צפתי, י., ווימן, ג. (1999). טרור באינטרנט. *פוליטיקה*, 4, 45-59.
- שנער, ד. (עורך). (2001). *אינטרנט: תקשורת חברה ותרבות*. ת"א: האוניברסיטה הפתוחה.
- Aberle, D. F. (1966). *The peyote religion among the navaho*. Chicago: Aldine publishing company.
- Anheier, H., Glasius, M., & Kaldor, M. (Eds.) (2001). *Global Civil Society 2001*. New-York: Oxford University Press.
- Apter, D. (1992). Democracy and emancipatory movements. Notes for a theory of inversionary discourse. *Development and Chang*, 23(3), 139-173.
- Arquilla, J., Ronfeldt, D. F., & Zanini, M. (1999). Networks, Netwar and information - Age terrorism. In M. B. Jenkins (Ed.), *Countering the new terrorism* (pp 39-81). Santa Monica, Ca: Rand.
- Arquilla, J., & Ronfeldt, D. F. (2001). *Networks and Netwar: The future of terror, crime and militancy*. Retrieved March 15, 2005, from: <http://www.fathom.com>
- Atton, C. (2002). *Alternative Media*. London: Sage Publications.
- Ballard, J. D., Homik, J. G., & Mckenzie, D. (2002). Technological facilitation of terrorism. *The American Behavioral Scientist*, 45(6), 989-1119.
- Barber, B. R. (1996). *Jihad Vs. McWorld: How globalism and tribalism are reshaping the world*. New York: Random House Inc.
- Bargh, J. A., & McKenna, K. Y. A. (2004). The internet and social life. *Annual Review psychology*, 55, 573-590.
- Biernatzki, W. E. (Ed.), (2002). Terrorism and mass media. *Communication Research Trends*, 21(1), 1-42.
- Bin Noon, C. (2002). *Civil disobedience, rebellion, and conscientious objection*. Retrieved May 31, 2004, from: <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=438>
- Boeder. P. (2002). Non-Profits on E: How non-profit organizations are using the internet for communication, fundraising, and community building. *First Monday*, 7(7), Retrieved December 8, 2006, from: http://www.firstmonday.org/issues/issue7_7/boeder/
- Brinson, P. (2006). Liberation frequency: The free radio movement and alternative strategies of media relations. *The Sociological Quarterly*, 47, 543-568.

- Brundin, P. (2002). *Online Activism: Transnational Social Movements on the internet*. Orebro: Orebro University. Retrieved September 23, 2003, from: <http://www.socsci.auc.dk/institut2/nopsa/arbejdsgruppe9/piabrundin.pdf>
- Burstein, P., Einwohner, R. L., & Hollander, J. A. (1995). The success of political movements: A bargaining perspective. In J. C. Jenkins & B. K. Klandermans (Eds.), *The politics of social protest: Comparative perspectives on states and social movements* (pp. 275-295). Minnesota: University of Minnesota Press.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Conway, M. (2002). Reality bytes: Cyberterrorism and terrorist "use" of the internet. *First Monday*, 7(11). Retrieved February 10, 2005, from: http://www.firstmonday.org/issue7_11/conway/index.html#c6
- Conway, M. (2003). *Cybercoortical warfare: The case of Hizbollah.org*. Paper prepared for presentation at the European Consortium for Political Research (ECPR) joint session of workshop, Edinburgh, UK.
- Conway, M. (2005). Terrorist web sites: Their contents, functioning and effectiveness. In P. Seib (Ed.), *Media and conflict in the Twenty First century* (pp. 185-216). New York: Palgrave Macmillan.
- Crenshaw, M. (1983). Reflection on the effects of terrorism. In M. Crenshaw (Ed.), *Terrorism, legitimacy and power*. Middletown CT.: Wesleyan University Press.
- Crenshaw, M. (1992). Decisions to use terrorism: Psychological constrains on instrumental reasoning. In B. Klandermans and D. Della Porta (Eds.), *International social movements research. Social movements and violence: Participation in underground organization, vol 4*. Greenwich: JAI Press.
- Crilley, K. (2001). Information warfare: New battlefields terrorists, propaganda and the internet. *Aslib Proceedings*, 53(7), 250-264.
- Dahan, M. (2001). *Of dirt roads and super highways: CMC, Civil Society and global Civil Society*. PhD Dissertation, Department of Political Science, Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem.
- Danitz, T., & Strobel, W. P. (1999). The internet's impact on activism: The case of Burma. *Studies in Conflict & Terrorism*, 22(3), 257-269.
- Dartnell, M. (2005). Communicative practice and transgressive global politics: The D'ua of sheikh Muhammed Al Mohaisany. *First Monday*, 10(7), 1-18. Retrieved July 7, 2006, from: http://www.firstmonday.org/issues/issue10_7/dartnell/index.html
- Della Porta, D., & Diani M. (1999). *Social movements: An introduction*. Oxford, UK: Blakwall Publishers.
- Denning, D. E. (2002). *Activism, hactivism and cyber terrorism: The internet as a tool for influencing foreign policy*. Retrieved August, 2003, from: www.nautilus.org/info-policy/workshop/papers/denning.htm

- Diani, M. (2003). Networks and social movements: A research programme. In M. Diani & D. McAdam (Eds.), *Social movements and networks: Relation approaches to collective action* (pp. 299-319). New York: Oxford University Press.
- Downing, J. (2001). *Radical Media rebellious communication and social movements*. Thousand Oaks, California: Sage
- Enzensberger, H. M. (1972). Constituents of theory of media. In D. Mcquail (Ed.), *Sociology of mass communication* (pp. 99-116). London: Penguin.
- Eyerman, R., & Jamison, A. (1991). *Social movements: A cognitive approach*. UK: Polity Press.
- Foley, M. W., & Edwards, B. (1996). The paradox of civil society. *Journal of Democracy*, 7(3), 38-52.
- Foley, M. W., & Edwards, B. (1998). Beyond Tocqueville: Civil Society and social capital in comparative perspective. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 5-20.
- Foreign Policy Association. (2005). *Terrorism*. Retrieved November 6, 2006, from: www.fpa.org/newsletter_info2478/newsletter_info.htm
- Forester, T. (1987). *High Tech society. The story of the information technology revolution*. Great Britain: Basil Blackwell.
- Gamzon, W. A., Wolfsfeld, G. (1993). Movements and the media as interacting systems. *Annals American Academy of Political Science*, 528, 114-126.
- Gerrits, R. P. J. M. (1992). Terrorists' perspectives: Memoirs. In D. L. Paletz, & A. P. Schmid, (Eds.), *Terrorism and the media* (pp.29-61). Newbury Park, Ca: Sage.
- Gerstenfeld, P. B., Grant, D. R., & Chiang, C. P (2003). Hate online: A content analysis extremist internet sites. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3(1), 29-44.
- Gibson, R., & Ward, S. (2000). A proposed methodology for studying the function and effectiveness of party and candidate web sites. *Social Science Computer Review*, 18(3), 301-319.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Heberle, R. (1951). *Social movements: An introduction to political sociology*. United States: Appleton Century Crofts.
- Hilhorst, D. (2003). *The real world of NGOs*. London: Zed Books Ltd.
- Hoffman, B. (1995). Holy terror: The implications of terrorism motivated by religious imperative. *Studies in Conflict and Terrorism*, 18(4), 271-284.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution*. Princeton, NJ: Princeton University press.
- Internet World Stat. (2006). *Global online population*. Retrieved June 5, 2006, from: <http://www.internetworldstat.com>

- Katz, E., Blumer, J. G., & Gurevitch, M. (1974). Utilization of mass communication by the individual. In J. R. Blumer, & E. Katz, (Eds.), *The uses of mass communications* (pp. 9-21). Beverley Hills: Sage.
- Keck, M. E., & Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. New-York: Cornell University Press.
- Kingston, S. (1995). Terrorism, the media and the northern Ireland conflict. *Studies in Conflict and Terrorism*, 18(3), 203-231.
- Koopmans, R. (2004). Movements and media: Selection processes and evolutionary dynamics in the public sphere. *Theory and Society*, 33, 367-391.
- Kurz, A. (2003). *The institutionalization of popular struggles between "terrorist organization" and "social movements" the case of Fatah*. PhD Dissertation, Tel Aviv University, Tel Aviv.
- Laqueur, W. (1977). *Terrorism*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Laqueur, W. (1987). *The age of terrorism* (pp. 11-22, 298-320). Boston: Little, Brown and company.
- Lax, S. (2000). The Internet and democracy. In D. Gauntlett (Ed.), *Web studies: rewiring media studies for the digital age*. New York: Oxford University Press.
- Lyon, D. (2001). *Surveillance society: Monitoring everyday life*. Buckingham: Open University Press.
- Mallapragada, M. (2000). The Indian diaspora in the USA and around the web. In D. Gauntlett (Ed.), *Web studies: Rewiring media studies for the digital age* (pp. 179-185). New York: Oxford University Press.
- McChesney, W. R. (2001a). Policing the Unthinkable. *Open Democracy*. Retrieved March 3, 2004, from: <http://www.opendemocracy.net>
- McChesney, W. R. (2001b). Media corporations versus democracy: A response to Benjamin Comapine. *Open Democracy*. Retrieved March 3, 2004, from: <http://www.opendemocracy.net>
- McKenna, K. Y. A., & Bargh, J. A. (2000). Plan 9 from cyberspace: The implications of the internet for personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 4(1), 57-75.
- McKenna, K. Y. A., & Seidman, G. (2005). You, me and we: Self, identity and interpersonal processes in electronic groups. In Y. A. Hamburger (Ed.), *The social net: The social psychology of the Internet*, Oxford: Oxford University Press.
- Myers, D. J. (2000, June). *Media, communication technology, and protest waves*. Paper presented at the Social Movement Analysis: The Network Perspective, Ross Priory, Scotland.
- Nacos, B. L. (2006). *Terrorism and counterterrorism: Understanding threats and responses in post 9/11 world*. London: Pearson Longman

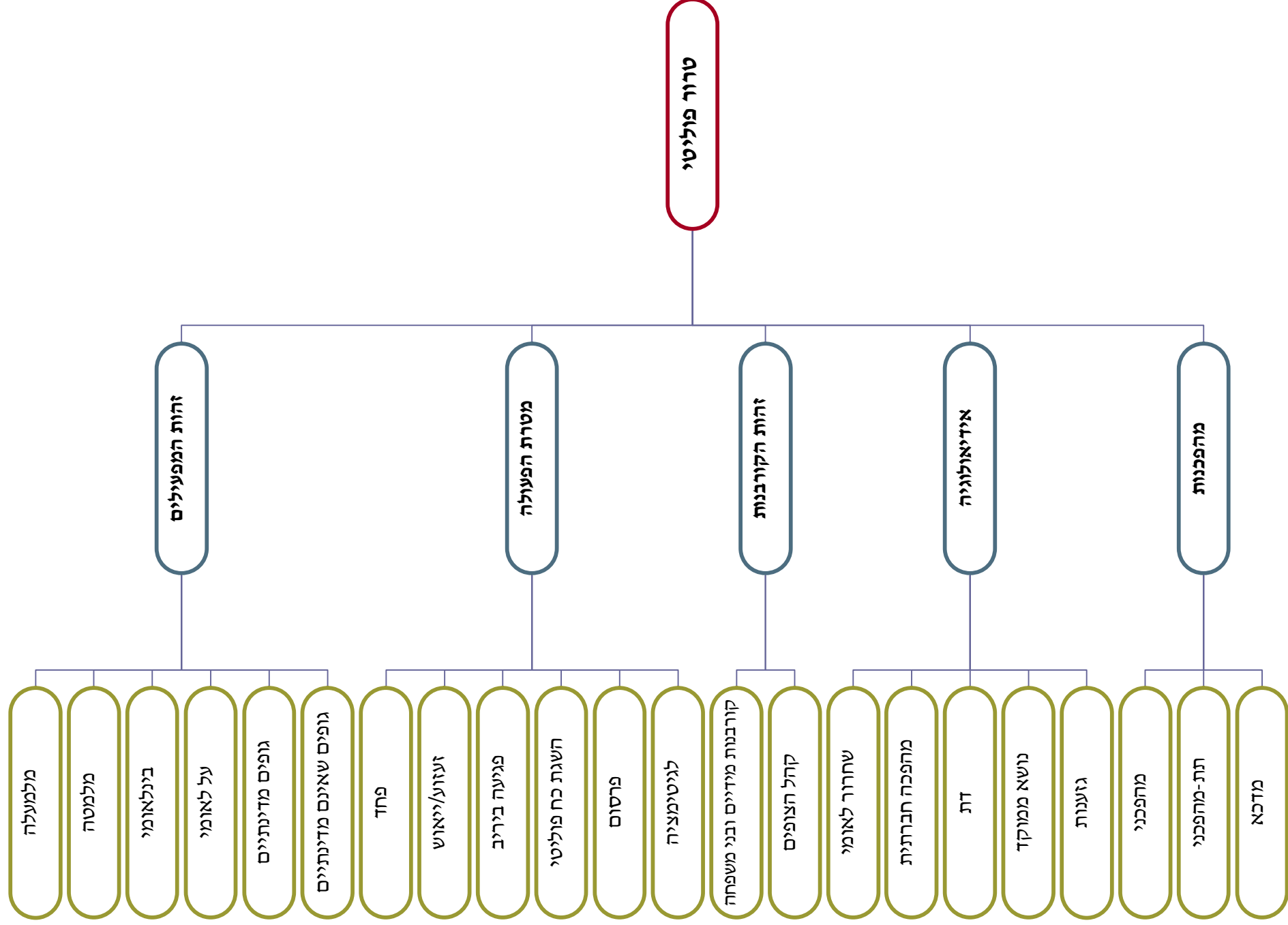

- Norris, P., Kern, M., & Just, M. (2003). *Framing terrorism: The news media, the government and the public* (pp 3-26). New York: Routledge.
- Nossek, H. (1985). The impact of mass media on terrorists, supporters and the public at large. In A. Merrari (Ed.), *On terrorism and combating terrorism* (pp. 87-94). Maryland: University Press of America.
- Nossek, H. (2002, July). *Propaganda by deeds v. propaganda by words: Does the medium matter? Terrorism and the Internet*. Paper presented at the IAMCR 23rd Conference and General Assembly, Barcelona.
- Nossek, H., Sreberny, A., & Sonwalkar, P. (2007). *Media and political violence*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Offe, C. (1985). New social movements: Challenging the boundaries of institutional politics. *Social research*, 52(4), 817-867.
- Picard, R. G. (1993). *Media portrayals of terrorism: Functions and meaning of news coverage* (pp. 10-23). Ames, Iowa: Iowa University Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Shuster.
- Reilly, P. (2003). *Civil society, the internet and terrorism: Two case studies from northern Ireland*. Paper presented at the European Consortium for Political Research, Edinburgh.
- Schafer, J. A. (2002). Spinning the web of hate: Web-based hate propagation by extremist organizations. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 9(2), 69-88.
- Schaffert, R. W. (1992). *Media coverage and political terrorists: A quantitative analysis*. New York: Praeger Publishers.
- Schiller, D. (1999). *Digital capitalism: Networking the global market system*. MA: MIT Press.
- Schmid, A. P., & De Graaf, J. (1982). *Violence as communication* (pp. 9-55). London: Sage.
- Smelser, N. J. (1962). *Theory of collective behavior*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Sprinzak, E. (1992). The psychopolitical formation of extreme left terrorism in democracy: The case of the weathermen. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp 59-64). Cambridge: University of Cambridge.
- Statewatch. (2001). *A victory for civil society on the EU definition of terrorism*. Retrieved January 1, 2007, from: <http://www.globalpolicy.org/ngos/role/globalact/int-inst/2001/1207ngo.htm>
- Stern, J. (2003) The protean enemy. *Foreign Affairs*, July/August, 115-126.

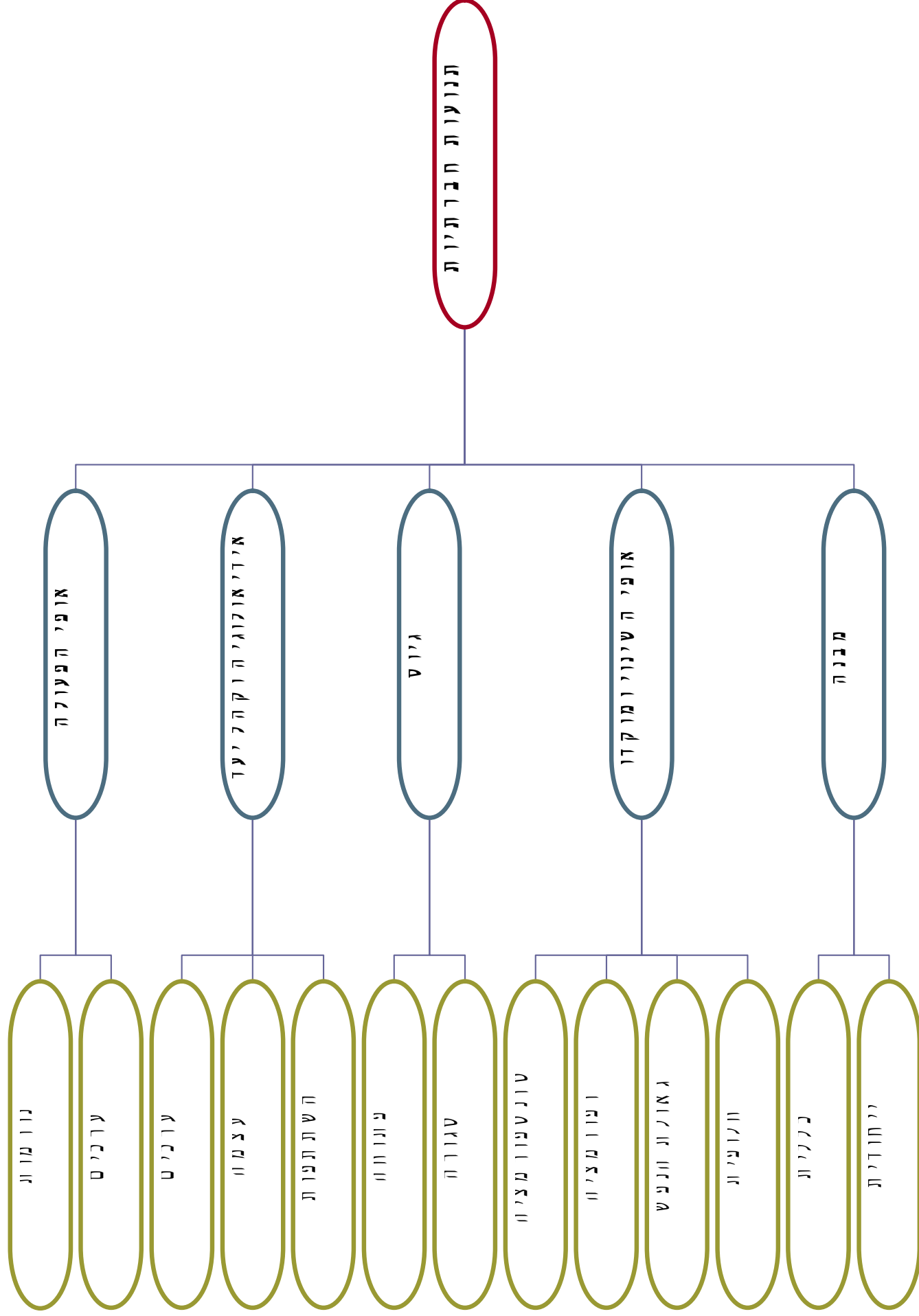
- Tarrow, S. (1988). National politics and collective action: Recent theory and research in Western Europe and the United States. *Annual Reviews of Sociology*, 14, 421-440.
- Teh, D. (2001). (S)end. In H. Brown., G. Lovink., H. Merrick, N. Rossister., & M. Willson (Eds.), *Politics of a digital present*. Melbourne, Australia: Fibreculture Publications.
- The Canadian Center for Intelligence and Security Studies, the Norman Peterson School of International Affairs, Carleton University. (2006). *Trends in terrorism series: A framework for understanding terrorist use of the internet*. Vol 2006-2, (pp. 2-21). Canada: ITAC Presents
- Tilly, C. (1984). Social movements and national politics. In C. Bright, & S. Harding (Eds.), *Statemaking and social movements* (pp. 297-317). USA: The University of Michigan Press.
- Tilly, C. (2004). *Social movements 1978-2004*. Boulder, Colorado: Paradigm Publisher.
- Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social research*, 52(4), 749-788.
- Tsfati, Y., & Weimann, G. (2002). www.terrorism.com: Terrorism on the internet. *Studies in Conflict & Terrorism*, 25(5), 317-332.
- Turner, R. H., & Killian, L. M. (1972). *Collective Behavior*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Wall, M. A. (2002). The battle in seattle: How nongovernmental organizations used websites in their challenge to the WTO. In E. Gilboa (Ed.), *Media and conflict: Framing issues, making policy, shaping opinions* (pp. 25-43). Ardsley, NY: Transnational Publishers.
- Wall, M. A. (2003). Press conferences or puppets: NGO's vs. Street Groups communication in the battle of seattle. *Journal of the European Institute for Communication and Culture*, 10(1), 33-48.
- Wallace, M., & Jenkins, J. C. (1995). The new class, postindustrialism and neocorporatism: Three images of social protest in western democracies. In J. C. Jenkins, & B. K. Klandermans. (Eds.), *The politics of social protest: Comparative perspectives on states and social movements* (pp. 96-137). Minnesota: University of Minnesota Press.
- Walzer, M. (1995). *Toward a Global Civil Society*. Oxford: Berghahn Books.
- Wardlaw, G. (1990). *Political terrorism: Theory, tactics, and counter-measures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weimann, G. (2004). *www.terror.net: How modern terrorism uses the internet* (Special report). Washington DC : United States Institute of Peace.
- Weimann, G. (2006). *Terror on the internet: The new arena, the new challenges*. Washington, DC: United State Institute of Peace Press.
- Whitaker, B. (2001). *The definition of terrorism*. Retrieved January 7, 2007, from: <http://www.guardian.co.uk/elsewhere/journalist/story/0,7792,487098,00.html>

- Wilkinson, P. (1974). *Political terrorism*. London: Macmillan
- Wilkinson, P. (2002). *Terrorism versus democracy: The liberal state response*. London: Frank Cass.
- Willetts, P. (2002). *What is non-governmental organization?* Output from the research project on civil society networks in global governance. Retrieved January 7, 2007, from: <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM>
- Wilson, F. (1990). Neo Corporatism and the rise of new social movements. In R. J. Dalton, & M. Kuechler. (Eds.), *Challenging the political order: New social and political movements in western democracies* (pp. 67-83). New York: Oxford University Press.
- Wilson, M. C. (2003). *Evaluating the effectiveness of nonprofit web sites: Lessons from two organizations*. Retrieved December 12, 2006, from: <http://www.techsoup.org/learningcenter/webbuilding/pag5440.cfm>
- Wolfsfeld, G. (1984). Symbiosis of press and protest: An exchange analysis. *Journalism Quarterly*, 61(3), 550-555.
- Wolfsfeld, G. (1997). *Media and political conflict: News from the Middle East* (pp. 77-103). Great Britain: Cambridge University Press.
- Zald, M. N., & Ash, R. (1966). Social movement organization: Growth, decay and change. *Social Forces*, 44(3), 327-341.

נספח מספר 1 – סוגי הטרור

נספח מספר 7 - סוגי תנועות חברתיות

נספח מספר 3

The International Classification of Nonprofit Organizations (ICNPO)

Nonprofit organizations in the satellite account are classified by primary area of activity according to the International Classification of Nonprofit Organizations (ICNPO). It is the classification system recommended in the UN *Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts*. The ICNPO system groups organizations into 12 major activity groups, including a catch-all 'not elsewhere classified' category. These 12 major activity groups are further divided into 24 subgroups. Satellite account estimates are published at the major group level. These are briefly described below.

1. [Culture and recreation](#)
2. [Education and research](#)
3. [Health](#)
4. [Social services](#)
5. [Environment](#)
6. [Development and housing](#)
7. [Law, advocacy and politics](#)
8. [Philanthropic intermediaries and voluntarism promotion](#)
9. [International](#)
10. [Religion](#)
11. [Business and professional associations, unions](#)
12. [Not elsewhere classified](#)

Group 1: Culture and recreation

Media and communications: Production and dissemination of information and communication; includes radio and TV stations; publishing of books, journals, newspapers and newsletters; film production; and libraries.

Visual arts, architecture, ceramic art: Production, dissemination and display of visual arts and architecture; includes sculpture, photographic societies, painting, drawing, design centers and architectural associations.

Performing arts: Performing arts centers, companies and associations; includes theatre, dance, ballet, opera, orchestras, chorals and music ensembles.

Historical, literary and humanistic societies: Promotion and appreciation of the humanities, preservation of historical and cultural artifacts and commemoration of historical events; includes historical societies, poetry and literary societies, language associations, reading promotion, war memorials and commemorative funds and associations.

Museums: General and specialized museums covering art, history, sciences, technology and culture.

Zoos and aquariums:

Sports: Provision of amateur sport, training, physical fitness and sport competition services and events; includes fitness and wellness centers.

Recreation and social clubs: Provision of recreational facilities and services to individuals and communities; includes playground associations, country clubs, men's and women's clubs, touring clubs and leisure clubs.

Service clubs: Membership organizations providing services to members and local communities, for example Lions, Zonta International, Rotary Club and Kiwanis.

Group 2: Education and research

Elementary, primary and secondary education: Education at elementary, primary and secondary levels; includes pre-school organizations other than day care.

Higher education: Higher learning, providing academic degrees; includes universities, business management schools, law schools, medical schools.

Vocational/technical schools: Technical and vocational training specifically geared towards gaining employment; includes trade schools, paralegal training and secretarial schools.

Adult/continuing education: Institutions engaged in providing education and training in addition to the formal educational system; includes schools of continuing studies, correspondence schools, night schools and sponsored literacy and reading programs.

Medical research: Research in the medical field; includes research on specific diseases, disorders, or medical disciplines.

Science and technology: Research in the physical and life sciences and engineering and technology.

Social sciences, policy studies: Research and analysis in the social sciences and policy area.

Group 3: Health

Hospitals: Primarily inpatient medical care and treatment.

Rehabilitation: Inpatient health care and rehabilitative therapy to individuals suffering from physical impairments due to injury, genetic defect, or disease and requiring extensive physiotherapy or similar forms of care.

Nursing homes: Inpatient convalescent care, residential care, as well as primary health care services; includes homes for the frail elderly and nursing homes for the severely handicapped.

Psychiatric hospitals: Inpatient care and treatment for the mentally ill.

Mental health treatment: Outpatient treatment for mentally ill patients; includes community mental health centers and halfway homes.

Crisis intervention: Outpatient services and counsel in acute mental health situations; includes suicide prevention and support to victims of assault and abuse.

Public health and wellness education: Public health promotion and health education; includes sanitation screening for potential health hazards, first aid training and services and family planning services.

Health treatment, primarily outpatient: Organizations that provide primarily outpatient health services e.g., health clinics and vaccination centers.

Rehabilitative medical services: Outpatient therapeutic care; includes nature cure centers, yoga clinics and physical therapy centers.

Emergency medical services: Services to persons in need of immediate care; includes ambulatory services and paramedical emergency care, shock/trauma programs, lifeline programs and ambulance services.

Group 4: Social services

Child welfare, child services and day care: Services to children, adoption services, child development centers, foster care; includes infant care centers and nurseries.

Youth services and youth welfare: Services to youth; includes delinquency prevention services, teen pregnancy prevention, drop-out prevention, youth centers and clubs and job programs for youth; includes YMCA, YWCA, Boy Scouts, Girl Scouts and Big Brothers/Big Sisters.

Family services: Services to families; includes family life/parent education, single parent agencies and services and family violence shelters and services.

Services for the handicapped: Services for the handicapped; includes homes, other than nursing homes, transport facilities, recreation and other specialized services.

Services for the elderly: Organizations providing geriatric care; includes in-home services, homemaker services, transport facilities, recreation, meal programs and other services geared towards senior citizens. (Does not include residential nursing homes.)

Self-help and other personal social services: Programs and services for self-help and personal development; includes support groups, personal counselling and credit counselling/money management services.

Disaster/emergency prevention and control: Organizations that work to prevent, predict, control and alleviate the effects of disasters, to educate or otherwise prepare individuals to cope with the effects of disasters, or to provide relief to disaster victims; includes volunteer fire departments, life boat services, etc.

Temporary shelters: Organizations providing temporary shelters to the homeless; includes traveller's aid and temporary housing.

Refugee assistance: Organizations providing food, clothing, shelter and services to refugees and immigrants.

Income support and maintenance: Organizations providing cash assistance and other forms of direct services to persons unable to maintain a livelihood.

Material assistance: Organizations providing food, clothing, transport and other forms of assistance; includes food banks and clothing distribution centers.

Group 5: Environment

Pollution abatement and control: Organizations that promote clean air, clean water, reducing and preventing noise pollution, radiation control, treatment of hazardous wastes and toxic substances, solid waste management and recycling programs.

Natural resources conservation and protection: Conservation and preservation of natural resources, including land, water, energy and plant resources for the general use and enjoyment of the public.

Environmental beautification and open spaces: Botanical gardens, arboreta, horticultural programs and landscape services; organizations promoting anti-litter campaigns; programs to preserve the parks, green spaces and open spaces in urban or rural areas; and city and highway beautification programs.

Animal protection and welfare: Animal protection and welfare services; includes animal shelters and humane societies.

Wildlife preservation and protection: Wildlife preservation and protection; includes sanctuaries and refuges.

Veterinary services: Animal hospitals and services providing care to farm and household animals and pets.

Group 6: Development and housing

Community and neighbourhood organizations: Organizations working towards improving the quality of life within communities or neighbourhoods, e.g., squatters' associations, local development organizations, poor people's cooperatives.

Economic development: Programs and services to improve economic infrastructure and capacity; includes building of infrastructure like roads; and financial services such as credit and savings associations, entrepreneurial programs, technical and managerial consulting and rural development assistance.

Social development: Organizations working towards improving the institutional infrastructure and capacity to alleviate social problems and to improve general public well being.

Housing associations: Development, construction, management, leasing, financing and rehabilitation of housing.

Housing assistance: Organizations providing housing search, legal services and related assistance.

Job training programs: Organizations providing and supporting apprenticeship programs, internships, on-the-job training and other training programs.

Vocational counselling and guidance: Vocational training and guidance, career counselling, testing and related services.

Vocational rehabilitation and sheltered workshops: Organizations that promote self-sufficiency and income generation through job training and employment.

Group 7: Law, advocacy and politics

Advocacy organizations: Organizations that protect the rights and promote the interests of specific groups of people, e.g., the physically handicapped, the elderly, children and women.

Civil rights associations: Organizations that work to protect or preserve individual civil liberties and human rights.

Ethnic associations: Organizations that promote the interests of, or provide services to, members belonging to a specific ethnic heritage.

Civic associations: Programs and services to encourage and spread civic mindedness.

Legal services: Legal services, advice and assistance in dispute resolution and court-related matters.

Crime prevention and public policy: Crime prevention to promote safety and precautionary measures among citizens.

Rehabilitation of offenders: Programs and services to reintegrate offenders; includes halfway houses, probation and parole programs, prison alternatives.

Victim support: Services, counsel and advice to victims of crime.

Consumer protection associations: Protection of consumer rights and the improvement of product control and quality.

Political parties and organizations: Activities and services to support the placing of particular candidates into political office; includes dissemination of information, public relations and political fundraising.

Group 8: Philanthropic intermediaries and voluntarism promotion

Grant-making foundations: Private foundations; including corporate foundations, community foundations and independent public-law foundations.

Volunteerism promotion and support: Organizations that recruit, train and place volunteers and promote volunteering.

Fund-raising organizations: Federated, collective fundraising organizations; includes lotteries.

Group 9: International

Exchange/friendship/cultural programs: Programs and services designed to encourage mutual respect and friendship internationally.

Development assistance associations: Programs and projects that promote social and economic development abroad.

International disaster and relief organizations: Organizations that collect, channel and provide aid to other countries during times of disaster or emergency.

International human rights and peace organizations: Organizations which promote and monitor human rights and peace internationally.

Group 10: Religion

Congregations: Churches, synagogues, temples, mosques, shrines, monasteries, seminaries and similar organizations promoting religious beliefs and administering religious services and rituals.

Associations of congregations: Associations and auxiliaries of religious congregations and organizations supporting and promoting religious beliefs, services and rituals.

Group 11: Business and professional associations, unions

Business associations: Organizations that work to promote, regulate and safeguard the interests of special branches of business, e.g., manufacturers' association, farmers' association, bankers' association.

Professional associations: Organizations promoting, regulating and protecting professional interests, e.g., bar association, medical association.

Labour unions: Organizations that promote, protect and regulate the rights and interests of employees.

Group 12: [Not elsewhere classified]

נספח מספר 4
דף קידוד – קריטריונים לניתוח

		שם הקבוצה
		כתובת האתר
		נותח בתאריך
	תחומי פעילות	(0) טרור תנועות חברתיות: (1) שירותים חברתיים (2) חוק, סנגור ופוליטיקה (3) בינלאומי
קריטריונים	מדדים	הערות
זרימת מידע למטה (מהארגון לפרט)		
	ספירת מילים	ההיסטוריה של הארגון
	ספירת מילים	אידיאולוגיה/מניפסט
	ספירת מילים	מבנה הארגון
	ספירת מילים	פעילות הארגון
	מספר הפרסומים הזמינים כולל עותקים בארכיב	עלון מידע
זרימת מידע למעלה (מהפרט לארגון)		
	קיים	תרומות
	לא קיים	
זרימת מידע דו צדדית (מהארגון לגופים חיצוניים ומהארגון לתת קבוצות פנים ארגוניות)		
	(0) לא קיים (1) אחד עד חמש (2) יותר מחמש	קישורים פנימיים בתוך האתר
	מספר הקישורים	קישורים חיצוניים
אינטראקטיביות		
זרימת מידע אינטראקטיבית א-סינכרונית		
	קיים	גלריית תמונות
	לא קיים	
	מספר הכתובות הזמינות	רשימת דואר אלקטרוני משותפת
זרימת מידע אינטראקטיבית סינכרונית		
		הופעה והצגה
	מספר האימג'ים שהופיעו באתר (כולל ארכיבי תמונות וגלריית תמונות)	גרפיקה
		נגישות
	מספר השפות שהאתר זמין בהן	שפה

נגישות	זמינות	אי זמינות האתר ביום נתון
ניוט		
מנועי חיפוש	מספר מנועי חיפוש באתר	
אייקון של אתר הבית	אייקון של אתר הבית בכל דף	
סרגל כלים	(0) לא קיים (1) קיים בחלק מהעמודים (2) קיים בכל העמודים	
נראות (זמינות ברשת)	(0) לא נראה (1) נראה בעמוד הראשון (2) נראה בראש העמוד הראשון	חיפוש במנוע חיפוש Google בשפה האנגלית.

נספח מספר 5 – טבלת קידוד ממצאים

		סוג הארגון							
		terror		social services		international		law,advocacy and politics	
		Mean	Count	Mean	Count	Mean	Count	Mean	Count
organizationhistory		3605		1542		361		435	
ideology&manifest		1652		114		644		947	
structure		180		304		285		447	
operation		1700		1336		1479		2163	
newsletters		5		15		11		41	
donation	absence		6		3		5		3
	presence		2		2		10		10
internallinks	absence		0		0		2		0
	presence		8		5		13		13
links	absence		5		0		1		1
	one to five		1		0		1		4
	more then five		2		5		13		8
photogallery	absence		2		2		11		12
	presence		6		3		4		1
joinEmaillist		3		5		9		18	
graphics		66		36		239		50	
languages		3		1		2		1	
inaccessible%		89		100		92		100	
engins		1		0		1		1	
homepageicon%		87		79		94		100	
menubar		2		2		2		2	
visability	non visible external search		5		0		1		1
	visible later pages		0		0		0		0
	visible first page		2		0		2		4
	visible head of first page		1		5		12		8

Table of contents

List of Tables.....	
List of Graphs.....	
1. Introduction.....	1
2. Literature Review.....	3
2.1. Internet.....	3
2.1.1. Internet- Development of the Medium.....	3
2.1.2. Theoretical Approaches.....	5
2.1.3. Net Structure.....	6
2.2. Political Activity and the Media.....	8
2.2.1. Non Governmental Political Activity.....	8
2.3. Terror Groups.....	13
2.3.1. Political Terror – Definition.....	13
2.3.2. Political Terror – Classification.....	15
2.3.3. Modern Political Terrorism – Historical Review.....	16
2.3.4. Political Terror Groups – Organization Structure.....	18
2.3.5. Political Terror and the Use of the Media.....	20
2.4. Social Movements.....	23
2.4.1. Social Movements – Definition.....	23
2.4.2. Social Movements – Classification.....	28
2.4.3. Social Movements – Historical Review.....	29
2.4.4. The Civil Society.....	31
2.4.5. Social Movements – Structure and Influence.....	32
2.4.6. NGO's – As a Case Study.....	33
2.4.7. Social Movements and the Use of the Media.....	35
2.5. Civil Activity, Social Movements, Terror Groups, Internet and what is in Between.....	37
2.5.1. Civil Activity.....	37
2.5.2. Internet Patterns of Use.....	38
2.5.3. Internet Use and Evaluation.....	38
3. Methodology.....	42
3.1. Research Query.....	42

3.2. Assumption Underlying the Study.....	42
3.3. Research Method.....	42
3.4. Procedures.....	45
3.4.1. Sampling.....	45
3.4.2. Sampling Gathering.....	46
4. Findings.....	51
5. Discussion and Conclusion.....	62
5.1. Discussion.....	62
5.1.1. Use pattern.....	62
5.2. Findings – Interpretation and Implication.....	68
5.3. Summery and Conclusions.....	72
5.4. Further Research.....	73
5.5. Research Limitation.....	73
Reference.....	75
Appendix.....	

Abstract

The importance of the mass media in raising the level of public knowledge and civic awareness is primordial. Already in the pre-electronic era of the 19th century, social movements used the print media as channels to release information and to publicize themselves and their cause. In the twentieth century the television and radio joined this process and these greatly increased the relationship of interdependency which had evolved between the media and the organizations. With the advent of television, terrorist groups became well aware of the fact that the effect that the visual image creates on the public is stronger and longer-lasting than that of the printed and spoken word (Koopmans, 2004; Nacos, 2006, Hermann, 1995).

Wolfsfeld (Wolfsfeld, 1997) demonstrated this assertion by examining protest groups who had opposed the Oslo Accords. These movements, for the most part, lacked public support and organizational means. These failings rendered it more difficult for them to achieve appropriate representation in the principal platform for public discourse: the mainstream mass media. On the one hand, the latter constituted an accessible channel for transmitting a continuous flow of, updated information to the public at large, while on the other hand the information released was subject to the exclusive discretion of the media, who were, themselves, influenced by the ruling elites. This dependency changed when new communications technologies were introduced into the arena (Wolfsfeld, 1984). Thus, in the beginning of the twenty-first century, both social movements and terrorist organizations adopted the new communications technologies for their organization and their activities. These new technologies, and, in the case at hand, the Internet, offer the advantages of relative ease in coordinating among activists, low operational costs, wide geographic reach, which facilitates international exposure, recruitment of sponsors and supporters, and the transmission of information. It is possible to find on the Internet a plethora of information about organizations and their activities. There is no one source that controls the Web, and the Web as a system will continue to function even if portions of it are damaged. This technology offers organizations, avidly desirous of publicity, the function of an "alternative media" or *surrogate* for the conventional mass media of communication. It may likewise serve as a major channel for realizing strategic and tactical communication goals by bringing about reform or change in the mainstream media (Atton, 2002; Brinson, 2006; Downing, 2001; Nossek, 2001).

The aim of the present research is to elucidate the use of the Internet by social movements on the one hand (those whose scope of activity may include, *inter alia*, public service,

jurisprudence, advocacy, politics and international affairs) and terrorist groups, on the other.

In the past, both social movements and terrorist groups sought to inform the public of their existence, their goals and activities via the traditional media. The media, for their part sought to use these movements and terror groups as material for news stories. Thus an intricate set of relations based on mutual dependency evolved between both sides. Though both sides were interested in this interdependency, not always was the degree of dependency and the interest among the parties, equal (Tilly, 2004; Wolfsfeld, 1997; Zald & Ash, 1996). On the surface it would appear that the difference in the relative strengths of these groups or movements would be obviated on the Internet, which is a highly important tool for these organizations who seek to reach an international audience, recruit new members, maintain ongoing connections with other organizations and to control their representation in the media (Gerstenfeld, Grant & Chiang, 2003).

Our desire to further examine this perspective, as well as our concern to critically analyze Anat Kurz's determination, as enunciated in the underlying assumption of her research (Kurz, 2003), that organizations who resort to violence to defy their opponents, and movements that labor to introduce social or political change are, in effect, on the same plane, the only difference being the stages of their establishment, dictated the question that is at the heart of the present research study.

The ensuing research question is hence, "Do social movements and terror organizations use the Internet, in different ways?"

Our assumption is that, as in the past, where differences were found in the way in which each of these two types of organizations made use of traditional media, we should find differences in the way both types of organizations make use of the new communications medium, the Internet.

This assumption was examined on terrorist groups chosen from the U.S. State Department's November 2006 list of foreign terrorist organizations (FTO) as it appeared on their Web site¹ and from among the organizations mentioned in the European Union's 2005 list of terrorist organization.² From these two lists, eight accessible English-language Web sites of terrorist organizations were selected and analyzed. Social movements were chosen from a list of non-governmental organizations (NGOs) working in collaboration

---

¹www.tkb.org/fto.jsp

²Official Journal of the European Union; Council Common Position 2005/847/CFSP of November 2005.

with the United Nations, that appeared on the www.ngo.org Web site, in January, 2007. From this list, 33 accessible English-language Web sites were selected. The sites of both the terrorist groups and the NGOs were thus selected non-randomly, on the basis of existing lists of international sources.

These sites were broken down into categories and analyzed according to criteria that examined variables relative to both 'information flow' as well as 'appearance and presentation'. This was carried out through a quantitative content analysis that presented descriptive statistics on the frequency of the variables. The differences between the variables were further examined using the Chi-Square statistic (χ^2) in order to determine if significant differences exist in the use of the attributes of the Internet within the examined categories.

The findings of our research reveal that there are differences in the use of the Internet among the different organizations. Certain functions offered by the Internet are more frequently used on the Web sites of social movements. Such functions include: presentation of the organization's structure, informational brochures, e-mail address lists, fundraising, internal and external links, and visibility. Among the functions more widely employed on the Web sites of terrorist groups are: presentations of the group's history, presentations of the group's ideology or manifesto, photo galleries and languages.

Thus terror groups used the Internet principally as a means of releasing information to individuals in a *one-way flow*, while the social movements used this medium *reflexively*, benefiting from the facility afforded by the Internet to ensure that the information would flow back to them from the individuals. As regards to the sites' appearance and presentation, the social movements make wider use of *certain* criteria while terror groups make wider use of other criteria. Only in the "tool bar" and "search engine" functions was there a relative balance between the two types of organizations.

It was beyond the scope of this study to determine whether it is the *type* of organization that influences the use of the functions on the Web sites or whether other causes emanating from additional factors are responsible. Such causes may include: fear, cost of pecuniary or human resources, and the desire to achieve "legitimacy."

In addition, an examination of the differences in the use of the Internet among various organizations revealed that the use of that medium both by the examined terror groups and social movements, parallels these organizations' use of other media. This was so despite the existent opportunity of using the Internet's attributes to present it as an "alternative

medium" to the mainstream media, and as a tool that could bring about a reform in the traditional media (Atton, 2002; Brinson, 2006; Downing, 2001; Nossek, 2001).

there is no relative difference in "strength" on the Internet, which is an extremely important tool for such organizations, and in particular for those interested in reaching an international audience, in recruiting new members, in maintaining on-going communication with other organizations, and to control their media image (Gerstenfeld, Grant & Chiang, 2003), it appears that the different organizations limit themselves in the use of the almost unlimited possibilities that this medium offers. As noted, the reasons for this may be varied; however the major assumption regarding these self-imposed limitations, is that these organizations are not yet ready to give up coverage in the traditional media even if this requires them to make at times "moderate" or at times extreme but *indirect* use of the Web. Thus, it may be possible that reform exists to a certain degree, when traditional media, at times, make use of raw material which appears on the Internet sites of the different organizations, but this does not constitute a radical change in the way these organizations use the media in general and the Internet, in particular.

It is our hope that the findings of our research will engender further discussion concerning the need to elucidate the differences in Internet use by different organizations. This study may thus serve as a platform for future research that would further examine these organizations by means of a qualitative content analysis. Such an analysis would enable a more profound understanding of our findings and their significance. Such research might also include the solicitation of the different organizations by means of questionnaires designed to help us understand the way these organizations think and operate when they build their Web sites, present them on the Web, and, most important, contribute to a better understanding of the relation between type of organization and Internet use.

Additional paths of research that may follow from our study might be a comparison of Internet use by other types of organizations: whether a comparison of subsets (or factions) of the same terror organizations and social movements, or a comparison between the English-language sites of the same terror organizations and social movements with those sites appearing in these organizations' original language, or an examination of the subject from the perspective of the Web surfers, so that the aspect of the sites' efficacy might be factored into the results.

In addition to improving understanding of organizational use of the Internet, the findings of our research may have added practical importance to governmental bodies or law

enforcement agencies who may wish to better understand such organizations and their modus operandi in the Information Age so that these agencies may be better equipped to take appropriate action.

BEN- GURION UNIVERSITY OF THE NEGEV
FACULTY OF HUMINITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF COMMUNICATION

The Medium is the Message?!
The Use of the Internet by
Terror Groups and Social Movements

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

Sharon Ashkenazy

UNDER THE SUPERVISION OF:
PROF. HILLEL NOSSEK, DR. Yael KAYNAN

October, 2007